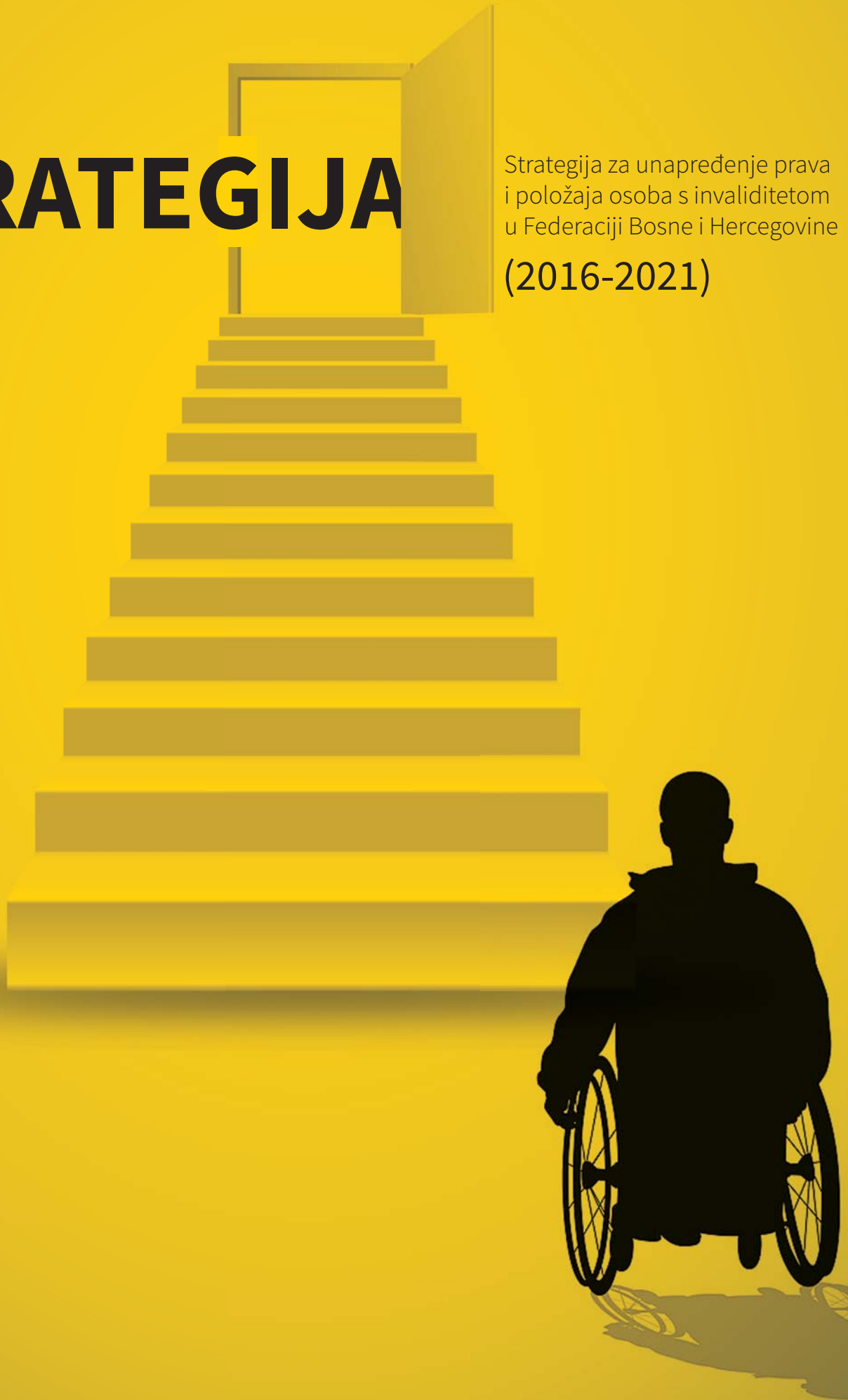

STRATEGIJA

Strategija za unapređenje prava
i položaja osoba s invaliditetom
u Federaciji Bosne i Hercegovine
(2016-2021)

BOSNA I HERCEGOVINA
FEDERACIJA BOSNE I HERCEGOVINE
VLADA FEDERACIJE BOSNE I HERCEGOVINE

STRATEGIJA

Strategija za unapređenje prava
i položaja osoba s invaliditetom
u Federaciji Bosne i Hercegovine
(2016-2021)

Sarajevo, srpanj 2016. godine

SADRŽAJ

LISTA KRATICA I AKRONIMA.....	6
NAZIVLJE.....	7
UVOD.....	8
1. ZAKONODAVNI OKVIR.....	8
2. PREGLED STANJA U PODRUČJIMA ZNAČAJNIM ZA POLOŽAJ OSOBA S INVALIDITETOM.....	10
2.1 ZDRAVSTVO.....	10
2.2 OBRAZOVANJE.....	12
2.3 PRISTUPAČNOST.....	15
2.4 PROFESIONALNA REHABILITACIJA I ZAPOSŁJAVANJE.....	17
2.5 SOCIJALNA SKRB.....	19
2.6 KULTURA I SPORT.....	23
3. CILJEVI I AKTIVNOSTI STRATEGIJE.....	24
3.1. OPĆI CILJ STRATEGIJE.....	34
3.2 SPECIFIČNI CILJEVI I AKTIVNOSTI STRATEGIJE.....	24
Specifični cilj 1. <i>Poboljšati status osoba s invaliditetom kroz unapređenje zakonodavnog okvira i osiguranje pravne potpore i zaštite prava osoba s invaliditetom.</i>	25
Specifični cilj 2. <i>Unaprijediti pristupačnost okruženja za osobe s invaliditetom kroz uklanjanje arhitektonskih i informacijsko-komunikacijskih zapreka, kao ključni aspekt za njihovo potpuno uključivanje u društvenu zajednicu.</i>	25
Specifični cilj 3. <i>Uključiti osobe s invaliditetom u sva područja života ravnopravno s drugima, posebice u području obrazovanja, kulturnog, sportskog, javnog i političkog djelovanja</i>	26
Specifični cilj 4. <i>Unaprijediti programe prevencije invaliditeta i programe rane detekcije i intervencije u ranom rastu i razvoju</i>	27
Specifični cilj 5. <i>Unapređivati kvalitetu i dostupnost usluga te uspostavljati nove usluge sukladno potrebama osoba s invaliditetom.</i>	27
Specifični cilj 6. <i>Jačati zapošljavanje i samozapošljavanje osoba s invaliditetom.</i>	28
Specifični cilj 7. <i>Sprečavati svaki oblik iskorištavanja, zlostavljanja i nasilja nad osobama s invaliditetom.</i>	28
Specifični cilj 8. <i>Podizati svijest javnosti o problemima pitanja invalidnosti s ciljem uklanjanja predrasuda, kulturoloških i psiholoških zapreka.</i>	29
Specifični cilj 9. <i>Jačati kapacitete organizacija osoba s invaliditetom i jamčiti njihovo sudjelovanje u svim društvenim procesima.</i>	30

4. OPERATIVNI PLAN AKTIVNOSTI	31
5. PRAĆENJE I EVALUACIJA PROVEDBE STRATEGIJE	51
6. PRIMJENA STRATEGIJE NA ŽUPANIJSKOJ RAZINI	52
7. TROŠKOVI PRIMJENE STRATEGIJE	53
8. OBRAZLOŽENJE	53
9. LITERATURA	54
10. RADNA GRUPA VLADE FEDERACIJE BOSNE I HERCEGOVINE ZA IZRADU STRATEGIJE	62
Aneks 1.	61
LISTA PROPISA KOJI ĆE BITI PREDMET ANALIZE USKLAĐENOSTI S KONVENCIJOM I PROPISA KOJI SE TREBAJU DONIJETI	61

LISTA KRATICA I AKRONIMA

ADS FBiH	Agencija za državnu službu Federacije Bosne i Hercegovine
AP	Akcijski plan
BiH	Bosna i Hercegovina
BPŽ	Bosansko-podrinjska županija
EU	Europska unija
FBiH	Federacija Bosne i Hercegovine
FMBI	Federalno ministarstvo za pitanja branitelja i invalida domovinskoga rata
FMF	Federalno ministarstvo financija
FMKS	Federalno ministarstvo kulture i sporta
FMOZ	Federalno ministarstvo obrazovanja i znanosti
FMP	Federalno ministarstvo pravde
FMPK	Federalno ministarstvo prometa i komunikacija
FMPU	Federalno ministarstvo prostornog uređenja
FMRPO	Federalno ministarstvo razvoja, poduzetništva i obrta
FMRSP	Federalno ministarstvo rada i socijalne politike
FMUP	Federalno ministarstvo unutarnjih poslova
FMZ	Federalno ministarstvo zdravstva
FZPR OSI	Fond za profesionalnu rehabilitaciju i zapošljavanje osoba s invaliditetom
FZS	Federalni zavod za statistiku
HNŽ	Hercegovačko-neretvanska županija
Ž10	Županija 10
KONVENCIJA	Konvencija Ujedinjenih naroda o pravima osoba s invaliditetom
ŽS	Županija Sarajevo
NVO	Nevladina organizacija
OOSI	Organizacija osoba s invaliditetom
OSI	Osoba s invaliditetom
PŽ	Posavska županija
POLITIKA	Politika u području invalidnosti u Bosni i Hercegovini
RAK	Regulatorna agencija za komunikacije
RRRD	Rani rast i razvoj djeteta
RVI	Ratni vojni invalid
SBŽ	Srednjobosanska županija
STRATEGIJA	Strategija za unapređenje prava i položaja osoba s invaliditetom u Federaciji Bosne i Hercegovine 2016.-2021.
TŽ	Tuzlanska županija
UN	Ujedinjeni narodi
USŽ	Unsko-sanska županija
VE	Vijeće Europe
ZDŽ	Zeničko-dobojska županija
ZHŽ	Zapadnohercegovačka županija
ZZJZ FBiH	Zavod za javno zdravstvo Federacije Bosne i Hercegovine
ZZO	Zavod zdravstvenog osiguranja
ZZOIR FBiH	Zavod zdravstvenog osiguranja i reosiguranja Federacije Bosne i Hercegovine

NAZIVLJE

Radi odgovarajućeg razumijevanja i primjene ove strategije te potrebe razvijanja prakse korištenja usvojenog nazivlja u području invalidnosti, naglašavamo da ključni pojmovi koji su upotrijebljeni imaju onakvo značenje kakvo je definirano UN Konvencijom o pravima osoba s invaliditetom, i to:

- 1) **Osoba s invaliditetom** je osoba koja ima dugotrajna fizička, mentalna, intelektualna ili čulna oštećenja, koja u međudjelovanju s različitim zaprekama mogu sprečavati njezino potpuno i djelotvorno sudjelovanje u društvu na ravnopravnoj osnovi s osobama bez invalidnosti.
- 2) **Dijete** je osoba do navršenih osamnaest godina života.
- 3) **Dijete sa smetnjama u fizičkom i/ili psihičkom razvoju** je dijete koje zbog tjelesnih, čulnih, komunikacijskih, govorno-jezičnih ili intelektualnih poteškoća treba dodatnu potporu za učenje i razvoj, kako bi ostvarilo najbolji mogući razvojni rezultat i socijalnu uključenost.
- 4) **Diskriminacija osobe s invaliditetom** je bilo kakvo razlikovanje, isključivanje ili ograničavanje osobe na temelju fizičkih, mentalnih, intelektualnih ili čulnih oštećenja koje ima svrhu ili učinak sprečavanja ili poništavanja priznavanja, uživanja ili uporabe svih ljudskih prava i temeljnih sloboda na političkom, ekonomskom, socijalnom, kulturnom, društvenom i svakom drugom području, što uključuje i uskraćivanje razumne prilagodbe.
- 5) **Deinstitucionalizacija** je proces u kojemu se sustav zaštite, prvenstveno uspostavljen tako što osobu s invaliditetom isključuje iz društva, preinačuje u sustav zaštite koji ima za cilj da olakša sudjelovanje u društvu, nudeći širok spektar usluga osiguranih na razini zajednice, a poštujući pri tome načela izbora i odluke.
- 6) **Univerzalni dizajn** predstavlja osmišljavanje proizvoda, okruženja, programa i usluga tako da ih sve osobe mogu u najvećoj mogućoj mjeri koristiti bez dodatnih prilagodbi. Univerzalni dizajn ne isključuje pomagala za određene kategorije osoba s invaliditetom, kada su im takva sredstva potrebna.
- 7) **Komunikacija** obuhvaća jezike, prikazivanje tekstova, Brailleovo pismo, taktilnu komunikaciju, formate s velikim slovima, pristupačne multimedije, kao i pisane medije, audiosnimke, jednostavan jezik, ljudske čitače i augmentativne i alternativne oblike, sredstva i formate komunikacija, uključujući pristupačne informativne i komunikacijske tehnologije.
- 8) **Jezik** obuhvaća govorne i znakovne jezike i druge oblike neizgovorenih jezika.

UVOD

Bosna i Hercegovina kao država teži integraciji u europsku zajednicu i razvoju građanskog društva u kojemu se poštuju ljudska prava i temeljne slobode, te zabranjuje diskriminacija. U tom smislu nužno je ustrajati na izgradnji politike u području invalidnosti koja će biti uspostavljena na ljudskim pravima i socijalnom modelu, prema kojemu je sudjelovanje osoba s invaliditetom u društvu ograničeno ili onemogućeno zbog različitih zapreka koje mogu biti fizičke prirode, ali i zapreka u vidu zakona i politika nepovoljnih za položaj osoba s invaliditetom, a ne zbog oštećenja koje te osobe imaju, kako se decenijama promatralo. Sukladno tom modelu, naglasak se ne stavlja na sam invaliditet nego na *preostale sposobnosti osobe* koja će, nakon što društvo ukloni postojeće zapreke, ostvariti svoj potpun razvoj.

Bosna i Hercegovina je u svibnju 2008. godine usvojila prvi dokument od značaja za područje invalidnosti u Bosni i Hercegovini, *Politika u oblasti invalidnosti u Bosni i Hercegovini* („Službeni glasnik Bosne i Hercegovine”, broj 76/08), kojim se opredijelila za novi pristup u području invalidnosti, utemeljen na ljudskim pravima i socijalnom modelu. Na temelju tog dokumenta urađen je operativni dokument *Strategija za izjednačavanje mogućnosti za osobe s invaliditetom u Federaciji BiH 2011.-2015. godina*.

Budući da je razdoblje provedbe ovog strateškog dokumenta završeno, Vlada Federacije Bosne i Hercegovine je imenovala radnu skupinu u koju su uključeni predstavnici svih resora od značaja za položaj osoba s invaliditetom i predstavnici organizacija osoba s invaliditetom, koja je pripremila *Strategiju za unapređenje prava i položaja osoba s invaliditetom u Federaciji Bosne i Hercegovine 2016.-2021.* (u daljnjem tekstu: Strategija). Svrha tog dokumenta je da se definiraju strateški prioriteti, ciljevi i aktivnosti u području invalidnosti u Federaciji Bosne i Hercegovine za novo strateško razdoblje, koji će slijediti prethodno uspostavljena načela multisektorskog pristupa u području invalidnosti i koji će doprinijeti unapređenju položaja osoba s invaliditetom, pa samim tim i društva u cjelini.

1. ZAKONODAVNI OKVIR

Kao temelj za izradu Strategije korišteni su domaći i međunarodni pravni akti. Pored Ustava Federacije Bosne i Hercegovine, postoji čitav niz zakonskih i podzakonskih akata kojima se regulira područje invalidnosti u Federaciji Bosne i Hercegovine. Osim toga, dio unutrašnjeg pravnog poretka čine međunarodni ugovori iz područja invalidnosti koje je država Bosna i Hercegovina potpisala i ratificirala, te su samom ratifikacijom po pravnoj snazi iznad domaćih zakona.

Iz međunarodnog zakonodavnog okvira korišteni su najvažniji dokumenti Ujedinjenih naroda, Vijeća Europe i Europske unije.

Ujedinjeni narodi

- *Konvencija Ujedinjenih naroda o pravima osoba s invaliditetom* i njezin *Fakultativni protokol* – usvojeni 13. prosinca 2006. godine, a Bosna i Hercegovina ih je ratificirala 12. ožujka 2010. godine. Ova je Konvencija od krucijalnog značaja za područje invalidnosti i njezina opća načela su smjernice za djelovanje u svim područjima od značaja za osobe s invaliditetom.
- *Univerzalna deklaracija o pravima čovjeka*, usvojena i proglašena 10. prosinca 1948. godine. Deklaracija nema nikakvu pravnu snagu budući da je donesena ne kao ugovor, nego samo kao rezolucija. Međutim, ona predstavlja prvi sveobuhvatni instrument zaštite ljudskih prava.
- *Standardna pravila za izjednačavanje mogućnosti za osobe s invaliditetom* koje je Vijeće ministara Bosne i Hercegovine usvojilo u rujnu 2003. godine. Ta pravila prva uvode nove pristupe u području invalidnosti, utemeljene na socijalnom modelu i ljudskim pravima, a rješenja koja proklamiraju pretočena su u *Konvenciju o pravima osoba s invaliditetom*.
- *Međunarodni pakt o građanskim i političkim pravima* i *Međunarodni pakt o ekonomskim, socijalnim i kulturnim pravima* – oba ova dokumenta su usvojena 16. prosinca 1966. godine i pravno su obvezujuća jer ih je ratificirala Bosna i Hercegovina 1. rujna 1993. godine.
- *Konvencija o eliminaciji svih oblika diskriminacije žena (CEDAW)*, usvojena 18. prosinca 1979. godine, koja nalaže uvođenje posebnih mjera koje ženama s invaliditetom omogućuju jednaku dostupnost obrazovanju i zaposlenju, zdravstvenim uslugama i socijalnom osiguranju

i koje im omogućuju sudjelovanje u svim područjima društvenog i kulturnog života.

- *Konvencija o pravima djeteta* – usvojena je 20. studenog 1989. godine, a sadržava univerzalne standarde koje država potpisnica Konvencije mora jamčiti svakom djetetu. To je prvi dokument u kojemu se djetetu pristupa kao subjektu s pravima, a ne samo kao osobi koja treba posebnu zaštitu.
- *Konvencija protiv diskriminacije u obrazovanju* – usvojena je 14. prosinca 1960. godine s ciljem prevazilaženja segregacije i diskriminacije na polju obrazovanja. Na snagu je stupila 22. svibnja 1962. godine, a Bosna i Hercegovina ju je ratificirala 12. srpnja 1993. godine.
- *Europska deklaracija o zdravlju djece i mladih s intelektualnim teškoćama i njihovih obitelji* – potpisali su je 26. studenog 2010. godine predstavnici Svjetske zdravstvene organizacije, UNICEF-a i Ministarstva zdravstva Rumunjske, s ciljem ukazivanja na jednakost prava djece i mladih osoba s intelektualnim poteškoćama u odnosu na ostale.

Vijeće Europe

- *Europska konvencija za zaštitu ljudskih prava i temeljnih sloboda (Europska konvencija za zaštitu ljudskih prava)* – potpisana je 4. studenog 1950. godine, a na snagu je stupila 3. rujna 1953. godine. Na temelju Konvencije uspostavljen je sustav zaštite ljudskih prava na međunarodnoj razini te Europski sud za ljudska prava u Strasbourgu koji omogućuje pojedincima ili skupini pojedinaca da traže zaštitu svojih prava. Konvencija, uz preambulu i osnovni tekst, sadržava i 16 protokola¹. Bosna i Hercegovina je ratificirala ovu konvenciju 12. srpnja 2002. godine.
- *Europska socijalna povelja* – potpisana je u listopadu 1961. godine, stupivši na snagu 1965. godine, a revidirana je 3. svibnja 1996. godine. Njome se države potpisnice obvezuju štitići ekonomska, radna i socijalna ljudska prava osoba na svojem teritoriju. Bosna i Hercegovina je potpisala Povelju 11. svibnja 2004. godine, a ratificirala ju je 7. listopada 2008. godine.
- *Nacrt Strategije Vijeća Europe za invaliditet 2016.-2021.*

Europska unija

- *Povelja Europske unije o temeljnim pravima* – pravno je obvezujuća od 1. prosinca 2009. godine i čini primarno zakonodavstvo Europske unije. Poveljom se štiti dostojanstvo čovjeka, zabranjuje diskriminacija i to konkretnim navođenjem invalidnosti, te traži uključivanje osoba s invaliditetom u život zajednice.
- *Strategija Europske unije za invaliditet 2010.-2020.* – usvojena je 15. studenog 2010. godine, kojom Europska unija definira mjere i aktivnosti usmjerene ka unapređenju položaja svojih građana s invaliditetom.

Domaći pravni akti

Osim navedenih međunarodnih dokumenata, pri izradi Strategije koristili su se i domaći dokumenti, i to prvenstveno:

- *Politika u oblasti invalidnosti u Bosni i Hercegovini* iz svibnja 2008. godine,
- *Izvešće analize provedbe Strategije za izjednačavanje mogućnosti za osobe s invaliditetom u Federaciji BiH 2011.-2015. godine* Federalnog ministarstva rada i socijalne politike iz prosinca 2015. godine i
- *Analiza provedbe Strategije za izjednačavanje mogućnosti za osobe s invaliditetom u Federaciji BiH 2011.-2015. godine* iz prosinca 2015. godine.
- *Zaključak V. broj 890/2011 Vlade Federacije Bosne i Hercegovine* od 5. rujna 2011. godine, u kojemu se navodi da svi zakoni Federacije Bosne i Hercegovine koji tretiraju pitanja invalidnosti i koji su od značaja za osobe s invaliditetom trebaju biti doneseni sukladno načelima Konvencije, Politike u području invalidnosti u BiH i Strategije za izjednačavanje mogućnosti za osobe s invaliditetom u Federaciji BiH 2011.-2015.

¹ (Protokol broj 15 od 24. lipnja 2013. godine i Protokol broj 16 od 2. listopada 2013. godine još uvijek nisu stupili na snagu).

2. PREGLED STANJA U PODRUČJIMA ZNAČAJNIM ZA POLOŽAJ OSOBA S INVALIDITETOM

2.1 ZDRAVSTVO

Nadležni resori i institucije

Sukladno Ustavu Federacije Bosne i Hercegovine utvrđena je podijeljena ovlast federalne vlasti i županija u području zdravstva, s tim da federalna vlast ima pravo utvrđivati politiku i donositi zakone koji se tiču ove ovlasti, a županije imaju pravo utvrđivati politiku i provoditi zakone.

U osiguravanju i provedbi zdravstvene zaštite u Federaciji sudjeluju zdravstvene ustanove, privatne prakse, zavodi zdravstvenoga osiguranja, Agencija za kvalitetu i akreditaciju u zdravstvu u Federaciji Bosne i Hercegovine (u daljnjem tekstu: AKAZ), komore iz područja zdravstva, poslodavci, obrazovne i druge ustanove, humanitarne, vjerske, sportske i druge organizacije, udruge, obitelj i građani.

Jedinice lokalne samouprave, sukladno utvrđenim pravima i obvezama, osiguravaju uvjete za ostvarivanje zdravstvene zaštite na svome području.

Strateški okvir za provedbu reformi u području zdravstva

- *Strateški plan razvoja zdravstva u Federaciji BiH 2008.-2018.*
- *Strateški plan za unapređenje ranog rasta i razvoja djece u Federaciji BiH 2013.-2017.*
- *Politika i Strategija za zaštitu i unapređenje mentalnog zdravlja u Federaciji BiH (2012.-2020.)*
- *Strategija o rijetkim bolestima u FBiH 2014.-2020.*

Zakonodavni okvir

- *Zakon o zdravstvenoj zaštiti („Službene novine Federacije Bosne i Hercegovine”, br. 46/10 i 75/13)*
- *Zakon o zdravstvenom osiguranju („Službene novine Federacije Bosne i Hercegovine”, br. 30/97, 7/02, 70/08 i 48/11)*
- *Zakon o pravima, obvezama i odgovornostima pacijenata („Službene novine Federacije Bosne i Hercegovine”, broj 40/10)*
- *Zakon o zaštiti osoba s duševnim smetnjama („Službene novine Federacije Bosne i Hercegovine”, br. 37/01, 40/02, 52/11 i 14/13).*

Stanje u području

Federacija Bosne i Hercegovine svim građanima jamči neotuđivo pravo na ostvarivanje zdravstvene zaštite, odnosno pravo na pristupačnu zdravstvenu uslugu standardne kvalitete i jednakog sadržaja, uključujući osobe s invaliditetom, koje ostvaruju zdravstvenu zaštitu pod jednakim uvjetima kao i ostale osigurane osobe.

Kada je u pitanju zdravstveno osiguranje, treba skrenuti pozornost na *Odluku o utvrđivanju osnovnog paketa zdravstvenih prava* („Službene novine Federacije Bosne i Hercegovine”, broj 21/09) koja ima za cilj ujednačavanje prava iz obveznog zdravstvenog osiguranja na teritoriju cijele Federacije Bosne i Hercegovine. Osnovni paket sadrži i listu ortopedskih pomagala. Međutim, ta se odluka u većini županija još uvijek ne primjenjuje.

u smislu ukidanja arhitektonskih zapreka, te je utvrđena obveza zdravstvene ustanove da pacijentu s invaliditetom, kojemu se ne može dati usmena informacija na uobičajeni način, osigura tumač znakovnog jezika ili ako je nužna pisana informacija, da se ona da na pismu razumljivom za tu osobu. Međutim, u većini zdravstvenih ustanova nije uspostavljena praksa pozivanja tumača ili korištenja Brailleovog pisma.

Izmjene i dopune *Zakona o zaštiti osoba s duševnim smetnjama* iz 2011. i 2013. godine važne su jer se radi o usklađivanju određenih odredbi Zakona s međunarodnim propisima.

Zdravstvena zaštita u Federaciji BiH organizirana je kroz tri razine: primarna, sekundarna i tercijarna.

Primarna razina zdravstvene zaštite temelji se na obiteljskoj medicini i jačanju službi u zajednici: službe za zdravstvenu zaštitu djece i žena, zatim za mentalnu rehabilitaciju u zajednici, fizikalnu rehabilitaciju u zajednici, sestrinstvo u zajednici.

Provedbom strateških opredjeljenja postignuti su značajni pomaci u smislu unapređenja infrastrukture ambulanti obiteljske medicine. Međutim, iako je došlo do općeg poboljšanja, još uvijek je prisutna nejednakost u dostupnosti primarne zdravstvene zaštite stanovništvu u različitim županijama Federacije BiH.

Sukladno reformskim opredjeljenjima, *Zakon o zdravstvenoj zaštiti* definira centre za mentalno zdravlje i centre za fizikalnu rehabilitaciju, kao službe u zajednici, pri domovima zdravlja, što je doprinijelo njihovu boljem funkcioniranju. Uspostavljen je 41 centar za mentalno zdravlje i 38 centara za fizikalnu rehabilitaciju.

Nadalje, kroz *Projekt mentalnog zdravlja BiH* jačaju se kapaciteti upravljanja aktera u sustavu mentalnog zdravlja na razini zajednice; poboljšanje pristupa i kvalitete usluga mentalnog zdravlja na razini zajednice; smanjenje diskriminacije osoba s problemima mentalnog zdravlja.

Vežano za naprijed navedeno, uvedene su nove inovativne usluge u području mentalnog zdravlja. Posebice treba istaknuti primjenu koordinirane skrbi i okupacione terapije.

U okviru Projekta pruža se i potpora profesionalnim udrugama koje djeluju u području mentalnog zdravlja na taj način da se, putem edukativnih projekata, jača strukovni tim unutar područja mentalnog zdravlja, te uzajamna povezanost/bliskost struka.

Izrađeni su dokumenti *Priručnik za intervencije socijalne inkluzije korisnika usluga mentalnog zdravlja u BiH* i *Vodič za antistigm u oblasti mentalnog zdravlja u BiH*, te se obavljaju edukacije zdravstvenih profesionalaca i članova udruga korisnika.

Stanovništvo Federacije Bosne i Hercegovine je stomatološku zaštitu u 2014. godini ostvarivalo u okviru 269 geografskih lokacija/stomatoloških ambulanti u javnom sektoru u kojima je radilo 533 ljekara stomatologije (23/100.000 stanovnika) i 656 stomatoloških sestara/tehničara (28/100.000), što predstavlja smanjenje u odnosu na prethodne godine. Podatci redovite zdravstvene statistike ukazuju na prisutne razlike u dostupnosti stomatološke zaštite po županijama Federacije BiH. Stomatološke usluge za djecu i odrasle s intelektualnim invaliditetom u većini županija su još uvijek nedostupne u javnim stomatološkim ordinacijama.

Kroz *Projekt jačanja sestrinstva*, koji se financira sredstvima Vlade Republike Švicarske, jačaju se službe sestara u zajednici, te je započela edukacija sestara u službi u zajednici/patronažnih sestara, prema propisanom planu i programu.

Na temelju *Politike za unapređenje ranog rasta i razvoja djece Federacije Bosne i Hercegovine*, koju je usvojila Vlada Federacije Bosne i Hercegovine, ministri obrazovanja, zdravstva i socijalne skrbi Federacije Bosne i Hercegovine su 2012. godine potpisali *Protokol o suradnji u oblasti unapređenja ranog rasta i razvoja djece u Federaciji BiH*, te je izrađen *Strateški plan za unapređenje ranog rasta i razvoja djece u Federaciji Bosne i Hercegovine 2013.-2017.* Sukladno aktivnostima koje su definirane u Strateškom planu, potpisani su županijski protokoli o interesornom djelovanju na unapređenju ranog rasta i razvoja djece, te su izrađeni ili je započeto s izradom akcijskih planova. Navedene su aktivnosti provedene uz potporu UNICEF-a. Na Konferenciji „Rani rast i razvoj djece u BiH”, održanoj u lipnju 2015. godine, između ostalog, definirani su pravci daljnjeg djelovanja na razini cijele Bosne i Hercegovine, s fokusom na jačanje postojećih i uspostavljanje novih usluga u području ranog rasta i razvoja djece.

Iskustva vezana za rad centara za rani rast i razvoj vrlo su pozitivna i imaju nepodijeljenu potporu stručne zajednice i ministarstava na federalnoj razini. Međutim, čini se da je nedovoljno razvijena svijest o njihovu značaju kod pojedinih donositelja odluka na županijskim i općinskim razinama i menadžera domova zdravlja.

Nadalje, donesen je *Pravilnik o kontinuiranoj profesionalnoj edukaciji u području rane detekcije, dijagnostike, intervencije i praćenja razvojnih i drugih poremećaja koji utječu na rast i razvoj djece*, kojim se ističe da se rana detekcija, dijagnostika i intervencija kod djece s razvojnim i drugim poremećajima provodi u obiteljskom okruženju ili u zajednici, u zdravstvenim, predškolskim, školskim ustanovama i ustanovama socijalne skrbi. Proces profesionalne edukacije započeo je u travnju 2015. godine. Kroz suradnju UNICEF-a i NVO Edukacija

za sve (EDUS), uz potporu nadležnih resornih ministarstava, razvijeni su vodiči za stručnjake iz područja ranog rasta i razvoja, provedena je standardizacija skala kao osnovnog mjernog instrumenta te se provode organizirane edukacije zdravstvenih djelatnika na primarnoj razini zdravstvene zaštite vezano za njihovu primjenu. U tijeku je i proces izmjene legislative u dijelu koji se odnosi na uređivanje pružanja usluga u području ranog rasta i razvoja, te njihova praćenja. Istodobno su razvijani i edukativni materijali za roditelje, koje koriste obučeni stručnjaci kako bi pružili adekvatnu potporu obiteljima kroz sustavnu edukaciju roditelja.

Budući da je rana dijagnoza od ključne važnosti za rani početak tretmana i rehabilitaciju osoba oboljelih od rijetkih bolesti, a tako i za poboljšanje kvalitete života osoba s rijetkim bolestima, ekonomičan *screening* sustav za rijetke bolesti je važan za ranu dijagnozu. *Screening* na fenilketonuriju, kongenitalnu hipotireozu i adrenalnu hiperplaziju u neonatalnom razdoblju uspostavljen je u Federaciji Bosne i Hercegovine i financira se iz sredstava federalnog fonda solidarnosti. Međutim, treba razmotriti opravdanost uvođenja i drugih *screeninga*. Nužno je stalno procjenjivati tehničke mogućnosti, kao i vršiti izbor bolesti relevantnih za Federaciju Bosne i Hercegovine uz procjenu ekonomičnosti.

Prioriteti

- Nastaviti osnaživati službe u zajednici, posebice u cilju jačanja kvalitetnih i dostupnih programa u zajednici za osobe s invaliditetom;
- Povećati pristupačnost zdravstvene zaštite za osobe s tjelesnim i senzornim invaliditetom;
- Olakšati pristup osobama s invaliditetom kvalitetnim ortopedskim pomagalima, uključujući njihovu dostupnost po pristupačnim cijenama;
 - Edukacija zdravstvenih djelatnika kada je u pitanju rad s OSI;
- Nastaviti s unapređenjem intersektorskog i multidisciplinarnog pristupa u području ranog rasta i razvoja djece, uključujući nevladin sektor, te izgraditi djelotvoran sustav monitoringa i evaluacije, kako bi se buduće odluke u ovom području mogle donositi na temelju ažuriranih i pouzdanih podataka;
- Nastaviti edukacije iz rane detekcije, dijagnostike i intervencije profesionalaca koji se bave unapređenjem ranog rasta i razvoja djece;
- Nastaviti s promidžbom važnosti ranog rasta i razvoja, uz promoviranje dostupne usluge iz ovog područja i to ne samo među roditeljima, nego i među profesionalcima iz drugih područja;
 - Razmotriti opravdanost uvođenja i drugih *screeninga*;
- Nastaviti kontinuiranu suradnju s organizacijama civilnog društva, kako u smislu njihova aktivnog sudjelovanja u donošenju odluka iz područja zdravstva, tako i u smislu provedbe zajedničkih projekata.

2.2 OBRAZOVANJE

Nadležni resori i institucije

Za područje odgoja i obrazovanja nadležna su županijska ministarstva obrazovanja, dok Federalno ministarstvo obrazovanja i znanosti ima koordinirajuću i savjetodavnu ulogu.

Djelokrug rada

Federalno ministarstvo obrazovanja i znanosti vrši upravne, stručne i druge poslove utvrđene zakonom, a koji se odnose na koordiniranje planiranja i aktivnosti u području: predškolskog, osnovnog, srednjeg i visokog obrazovanja, pedagoških standarda i prostornih normativa, opreme i nastavnih sredstava predškolskog, osnovnog, srednjeg i visokog obrazovanja i odgoja; priznavanja i ekvivalencije inozemnih školskih svjedodžbi i diploma; stručnog obrazovanja i usavršavanja nastavnog osoblja; udžbenika za osnovno i srednje obrazovanje; provedbe Bolonjskoga procesa; znanstvenoistraživačkog rada na unapređenju odgojno-obrazovnog rada; đачkog i studentskog standarda; razvoja znanstvenoistraživačke djelatnosti; koordiniranja znanstvenoistraživačkih i istraživačkorazvojnih aktivnosti; razvoja znanstvenoistraživačkih organizacija; poticanja fundamentalnih primijenjenih istraživanja; razvoja investicijskih tehnologija i kadrova u znanstvenoistraživačkoj djelatnosti; praćenja inovacija, razvoja i unapređenja tehnologija; koordiniranja u ostvarivanju prava mladih u području obrazovanja i znanosti i druge poslove utvrđene zakonom.

Zakonodavni okvir

Zakonski okvir za provedbu reformi u području predškolskog, osnovnog, srednjeg i visokog obrazovanja čine sljedeći okvirni zakoni:

- *Okvirni zakon o predškolskom odgoju i obrazovanju u Bosni i Hercegovini* („Službeni glasnik BiH”, broj 88/07);
- *Okvirni zakon o osnovnom i srednjem obrazovanju u Bosni i Hercegovini* („Službeni glasnik BiH”, broj 18/03);
- *Okvirni zakon o srednjem stručnom obrazovanju i obuci u Bosni i Hercegovini* („Službeni glasnik BiH”, broj 63/08);
- *Okvirni zakon o visokom obrazovanju u BiH* („Službeni glasnik BiH”, broj 59/07 i 59/09).
- *Zakon o federalnim ministarstvima i drugim tijelima federalne uprave* („Sl. novine FBiH”, broj 58/02, 19/03, 38/05, 2/06, 8/06, 61/06 i 48/11).

Strateški okvir za provedbu reformi u području predškolskog, osnovnog, srednjeg i visokog obrazovanja čine sljedeći dokumenti:

- *Reforma obrazovanja u Bosni i Hercegovini*, Brisel, 2002. godine;
- *Strateški pravci razvoja obrazovanja u Bosni i Hercegovini s planom implementiranja, 2008.-2015. godina* („Službeni glasnik Bosne i Hercegovine”, broj 63/08);
- *Principi i standardi obrazovanja odraslih u Bosni i Hercegovini* („Službeni glasnik Bosne i Hercegovine”, broj 39/14);
- *Strateška platforma razvoja obrazovanja odraslih u kontekstu cjeloživotnog učenja u Bosni i Hercegovini za razdoblje 2014.-2020. godina* („Službeni glasnik Bosne i Hercegovine”, broj 96/14);
- *Strateški pravci razvoja karijerne orijentacije u Federaciji BiH za razdoblje 2015.-2020. godina, te Prijedlog akcijskog plana za njihovu provedbu*;
- *Strateški plan za unapređenje ranog rasta i razvoja djece u Federaciji BiH 2013.-2017.*;
- *Smjernice za zdravu ishranu djece uzrasta do 3 godine u Federaciji BiH* (Vlada Federacije BiH, 2013.);
- *Smjernice za zdravu ishranu djece predškolskog i školskog uzrasta* (Vlada Federacije BiH, 2012.);
- *Strategija za prevenciju i borbu protiv nasilja u obitelji 2013.-2017.*;
- *Strategija suprotstavljanja trgovini ljudima u Bosni i Hercegovini*;
- *Strateški pravci razvoja visokog obrazovanja u Federaciji BiH od 2012. do 2022. godine*.

Kada je u pitanju usklađenost županijske legislative s okvirnim zakonima, tri županije nisu uskladile svoje zakone s *Okvirnim zakonom o predškolskom odgoju i obrazovanju u BiH* („Službeni glasnik BiH”, broj 88/07) i *Okvirnim zakonom o srednjem stručnom obrazovanju i obuci u BiH* („Službeni glasnik BiH”, broj 63/08).

Svi županijski zakoni o osnovnom i srednjem obrazovanju usklađeni su s *Okvirnim zakonom o osnovnom i srednjem obrazovanju u Bosni i Hercegovini* („Službeni glasnik BiH”, broj 18/03), kao i zakoni u području visokog obrazovanja s *Okvirnim zakonom o visokom obrazovanju u BiH* („Službeni glasnik BiH”, broj 59/07 i 59/09).

Na prijedlog Federalnog ministarstva obrazovanja i znanosti, 2014. godine utvrđen je *Nacrt zakona o principima obrazovanja odraslih u Federaciji BiH*. Propise za provedbu ovog zakona trebaju donijeti nadležna županijska ministarstva obrazovanja donošenjem svojih zakona o obrazovanju odraslih ili usklađivanjem postojećih s njegovim odredbama, kao i donošenjem podzakonskih akata. Do sada su zakoni o obrazovanju odraslih doneseni u Unsko-sanskoj županiji, Zeničko-dobojskoj županiji, Tuzlanskoj županiji, Županiji Sarajevo, Bosansko-podrinjskoj županiji Goražde i Zapadnohercegovačkoj županiji.

Stanje u području i prioriteta u budućem strateškom razdoblju

Federalno ministarstvo obrazovanja i znanosti sudjelovalo je u izradi dokumenata koji, između ostalog, imaju za cilj unapređenje mogućnosti pristupa i učešća u obrazovanju za osobe s invaliditetom, i to: *Nacrta akcijskog plana utemeljenog na preporukama inkluzivnih obrazovnih politika; Strateški pravci razvoja visokog obrazovanja u Federaciji BiH od 2012. do 2022. godine; Strateški pravci razvoja karijerne orijentacije u Federaciji BiH za razdoblje 2015.-2020. godina, te Prijedlog akcijskog plana za provedbu Strateških pravaca razvoja karijerne orijentacije u Federaciji BiH za razdoblje 2015.-2020. godina.*

Federalno ministarstvo obrazovanja i znanosti je, u suradnji s Federalnim ministarstvom zdravstva, Federalnim ministarstvom rada i socijalne politike, Zavodom za javno zdravstvo FBiH i UNICEF-om BiH, koordiniralo realizacijom Strateškog plana za unapređenje ranog rasta i razvoja djece u Federaciji BiH 2013.-2017. godina. Pored niza realiziranih aktivnosti, za područje invalidnosti posebice su značajni *Pravilnik o kontinuiranoj profesionalnoj edukaciji u području rane detekcije, dijagnostike, intervencije i praćenja razvojnih i drugih poremećaja koji utječu na rast i razvoj djece i Kurikulum za Osnovni program za rano prepoznavanje odstupanja od tipičnog razvoja.* Na temelju Inicijative UNICEF-a i WHO „Škole i predškolske ustanove – prijatelji zdrave ishrane”, u Federaciji BiH proveden je Program „Zdravo jedi, zdravo rasti”, koji je rezultirao *Standardima za zdravu ishranu djece predškolskog uzrasta.*

Paralelno s razvojem strateških dokumenata u području ranog rasta i razvoja djece podržavano je uspostavljanje integrativnih i održivih usluga koje unapređuju rani rast i razvoj djece na području šest županija, te su organizirani različiti oblici edukacije profesionalaca koji pružaju usluge ranog rasta i razvoja za djecu s tipičnim i atipičnim razvojem. Uz potporu Federalne radne skupine za RRRD i sva tri relevantna ministarstva Federacije BiH, kreirano je nekoliko publikacija, i to: *Vodič za procjenu i izradu individualnih razvojnih programa za djecu od rođenja do treće godine; Vodič za procjenu i izradu individualnih razvojnih programa za djecu od treće do šeste godine; Kurikulum za edukaciju roditelja od rođenja djece do polaska u školu; Razvojne bihevioralne skale za procjenu razvoja djeteta uzrasta od prvog mjeseca do navršanih šest godina,* te su kreirani i materijali za roditelje djece s tipičnim i atipičnim razvojem.

Što se tiče visokog obrazovanja, Federalno ministarstvo obrazovanja i znanosti bilo je partner u projektu „Jednake mogućnosti za studente s posebnim potrebama u visokom obrazovanju” (EQOPP), u okviru kojega su utemeljeni uredi za studente s posebnim potrebama na svim javnim visokoškolskim ustanovama. Kroz drugi TEMPUS projekt „Ka održivom i jednakopravnom financiranju visokog obrazovanja u Bosni i Hercegovini, Crnoj Gori i Srbiji”, Bosna i Hercegovina se 2012. godine prvi put pridružila petom ciklusu EUROSTUDENT istraživanja o socijalnoj dimenziji visokog obrazovanja. Ovaj je ciklus istraživanja trajao od 2012. do 2015. godine, a Federalno ministarstvo obrazovanja i znanosti bilo je partner i podržalo to istraživanje.

U okviru *Programa raspodjele sredstava Transfera za financiranje studentskog standarda* izdvojena su sredstva za potporu studentima s invaliditetom, koji su državljani BiH a studiraju na javnim visokoškolskim ustanovama u Federaciji BiH, te su u okviru *Programa utroška sredstava Transfera za financiranje obrazovanja* izdvojena sredstva za programe „Pomoć projektima inkluzije i projektima poboljšanja rada s djecom s posebnim potrebama” i „Pomoć projektima poboljšanja odgojno-obrazovnog rada s djecom s poteškoćama u razvoju”.

U 2015. godini Federalno ministarstvo obrazovanja i znanosti izradilo je Informaciju pod nazivom „Analiza stupnja inkluzivnosti osnovnog obrazovanja u Federaciji BiH”.

Aktivnosti u narednom razdoblju

U narednom razdoblju Federalno ministarstvo obrazovanja i znanosti sudjelovat će u izradi dokumenata koji se odnose na unapređenje mogućnosti pristupa i učešća u obrazovanju za osobe s invaliditetom te koordinirati i, prema mogućnostima, financirati aktivnosti koje se odnose na njihovu provedbu.

Također, predviđena su sredstva za potporu projektima koji imaju za cilj poboljšanje uključenosti i uvjeta obrazovanja u predškolskim ustanovama i javnim osnovnim školama za djecu s poteškoćama u razvoju kroz program „Potpora projektima poboljšanja inkluzivnosti predškolskog i osnovnog obrazovanja”, kao i za programe „Potpora stručnom usavršavanju i cjeloživotnom učenju prosvjetnih djelatnika u predškolskom, osnovnom i srednjem obrazovanju” i „Potpora studentima s invaliditetom, državljanima Bosne i Hercegovine, koji studiraju na javnim visokoškolskim ustanovama u Federaciji Bosne i Hercegovine”.

2.3 PRISTUPAČNOST

Nadležni resori i institucije

Za područje pristupačnosti u arhitektonskom smislu nadležni su Federalno ministarstvo prostornog uređenja i županijska ministarstva prostornog uređenja, a u smislu pristupačnosti u prometu, komunikacijama i informacijama nadležni su Federalno ministarstvo prometa i komunikacija i županijska ministarstva prometa i komunikacija.

Zakonodavni okvir

- *Zakon o prostornom planiranju i korištenju zemljišta na razini Federacije BiH* („Službene novine Federacije Bosne i Hercegovine”, br. 2/06, 72/07, 32/08, 4/10, 13/10 i 45/10) i
- *Uredba o prostornim standardima, urbanističko-tehničkim uvjetima i normativima za sprječavanje stvaranja arhitektonsko-urbanističkih prepreka za osobe s umanjenim tjelesnim mogućnostima* („Službene novine Federacije Bosne i Hercegovine”, broj 48/09).
- *Zakon o komunikacijama* („Službeni glasnik Bosne i Hercegovine”, br. 31/03, 75/06, 32/10 i 92/12), članak 7. stavak 2 c) nalaže zaštitu interesa svih korisnika telekomunikacijskih usluga u smislu dostupnosti tih usluga, njihove kvalitete i cijena;
- *Zakon o poštanskom prometu Federacije Bosne i Hercegovine* („Službene novine Federacije Bosne i Hercegovine”, broj 76/04), članak 4. stavak 1. **točka 1 nalaže** da poštanske usluge moraju biti dostupne svim građanima Bosne i Hercegovine, bez bilo kakve diskriminacije;
- *Zakon o cestama Federacije BiH* („Službene novine Federacije Bosne i Hercegovine”, br. 12/10, 16/10-isp i 66/13);
- *Smjernice za projektiranje, građenje, održavanje i nadzor na cestama Federacije BiH* (Odluka Vlade Federacije Bosne i Hercegovine, broj 786/06 od 7. 12. 2006).

Stanje u području

Procjenjuje se da čak 10% stanovnika Bosne i Hercegovine ima fizičke, senzorne, razvojne, mentalne ili emotivne oblike invalidnosti, a 30% ukupnog stanovništva je posredno ili neposredno pogođeno posljedicama fenomena invalidnosti. Postojeći propisi u Federaciji Bosne i Hercegovine ne pokrivaju područja fizičkog okruženja i javnih informacija na adekvatan način. Propisi koji predviđaju standarde pristupačnosti sredine osobama s invaliditetom, kao što su *Zakon o prostornom planiranju i korištenju zemljišta na razini Federacije BiH* i *Uredba o prostornim standardima, urbanističko-tehničkim uvjetima i normativima za sprječavanje stvaranja arhitektonsko-urbanističkih prepreka za osobe s umanjenim tjelesnim mogućnostima*, u praksi se ne primjenjuju u potpunosti. Novi objekti se slabo ili nikako prilagođavaju osobama s invaliditetom, a oni za koje se smatra da su prilagođeni nisu pristupačni za osobe s invaliditetom jer njihove rampe nisu u potpunosti izgrađene prema važećim propisima prema kojima nagib ne smije prelaziti 7%.

Svi su napori za uklanjanje arhitektonskih zapreka stihijski i kampanjski, prvenstveno na inicijativu organizacija osoba s invaliditetom i uz potporu donatora te participiranje Federalnog ministarstva prostornog uređenja i pojedinih lokalnih samouprava. U vezi s tim čine se određeni pomaci, ali je nužno provesti dodatne napore u ovom području.

Osobe s oštećenjem sluha i vida imaju ograničen pristup informacijama u različitim komunikacijama, dok su mobilna pristupačnost, pristupačnost mrežnog sadržaja, te RTV pristupačnost na niskoj razini zastupljenosti. Zanemarene su elementarne specifičnosti i potrebe osoba s invaliditetom pri dizajniranju mrežnih stranica, ne vodeći računa o pristupačnosti mrežnog sadržaja. Ukazano je da mediji i telekomunikacijske usluge, uključujući internet, nisu prilagođeni potrebama slijepih i slabovidnih osoba i osoba s oštećenim sluhom. Pored tehničkih problema prisutni su i jezični problemi, jer se softveri i hardveri prilagođavaju za potrebe engleskog jezika. Identificiran je nedostatak mobilnih telefona i aplikacija koje bi slijepim osobama pružale jednostavniju potporu i korištenje usluga mobilne telefonije. Ukazano je na zanemarivanje potrebe za zvučnim opisima, pristupom programskim vodičima i menijima (izbornicima), pristupom postavkama kontrasta i veličine teksta pri osmišljavanju digitalnih televizijskih sustava i usluga koji su vrata ka internetu za osobe s oštećenjem vida. Ukazano je na zanemarivanje specifičnih potreba osoba s invaliditetom (slijepih i slabovidnih osoba, gluhih i nagluhih osoba i osoba s drugim smetnjama) u programima javnih RTV i drugih servisa. Ukazano

je na pogrdno korištenje termina o invalidnosti u medijima (pogrdno nazivanje i neprimjereno poređenje, stigmatizacija osoba s invaliditetom). Ukazano je da je potrebno unaprijediti kvalitetu i kvantitetu programa za djecu s poteškoćama, ali i programa namijenjenih osobama s invaliditetom (od emisija s redovitim terminima do priloga). Nužno je emitirati više informacija u medijima o roditeljima djece s poteškoćama u razvoju. Postojeća tehnička pravila tj. *Smjernice za projektiranje, građenje, održavanje i nadzor na cestama Federacije BiH*, koje je Vlada Federacije Bosne i Hercegovine usvojila svojom Odlukom V. broj: 786/06 od 7. 12. 2006 godine, ne sadržavaju mjere pristupačnosti osoba s invaliditetom prometnim komunikacijama.

Prioriteti

- Uklanjanje arhitektonskih, psiholoških i kulturnih zapreka i stvaranje okruženja koja ne ograničavaju osobe s invaliditetom glede uključivanja u društvenu zajednicu.
- Sve nadležne institucije uključiti u rad Vijeća za osobe s invaliditetom Bosne i Hercegovine. U rad Vijeća mogu se po potrebi uključivati i predstavnici drugih domaćih i međunarodnih institucija i vladinih i nevladinih organizacija.
- Usvojiti podzakonske akte koji će sadržavati preciznije tehničke smjernice koje će javne informacije i elektroničke komunikacije učiniti pristupačnim osobama bez obzira na vrstu invalidnosti, uvažavajući načelo jednakosti i nediskriminacije (izmijeniti Pravilo 69/2013 o uvjetima pružanja javnih telekomunikacijskih usluga i odnosima s krajnjim korisnicima) i definirati posebnu odredbu koja bi se odnosila na pristupačnost IKT usluga osobama s invaliditetom).
- Razraditi opće odredbe o pristupačnosti javnih informacija i informacijskih tehnologija osobama s invaliditetom.
- Pokrenuti inicijativu za usklađivanje *Zakona o javnim nabavama* sukladno EN 301 549 V1.1.1 (2014-02) (prvi europski standard za pristupačnost IKT, koji je posebice namijenjen državnim tijelima i drugim organima javnog sektora u procesu nabave kako bi se osiguralo da mrežne stranice, softver i digitalni uređaji budu još pristupačniji – da bi ih mogle koristiti i osobe s invaliditetom).
- Nastojati da se u *Zakonu o komunikacijama* i *Politici sektora telekomunikacija* uvrsti znatan dio koji će se odnositi na pristupačnost – „Preporuke za uvrštavanje odredbi o pristupačnosti u legislativu o elektroničkim komunikacijama”.
- Ukazati Vijeću ministara Bosne i Hercegovine na potrebu usvajanja *Odluke o univerzalnim uslugama*.
- Putem Vijeća za osobe s invaliditetom ukazati na potrebu usvajanja ili eventualne izmjene prijedloga *Naputka o izradi i održavanju službenih internet stranica institucija Bosne i Hercegovine* te ukazati na potrebu da u radnu skupinu za ocjenu usklađenosti mrežnih stranica iz spomenutog naputka uvrste i osobe s invaliditetom.
- Razmotriti postojeće prijedloge za poboljšanje povlastica za slijepu i slabovidnu osobe pri korištenju telekomunikacijskih usluga, plaćanja RTV pristojbe, usluga u mobilnoj i fiksnoj telefoniji, kao i usluga interneta.
- Inicirati kampanju podizanja svijesti o pristupačnosti IKT usluga i RTV sadržaja osobama s invaliditetom. Zagovarati edukaciju svih relevantnih sudionika (pružatelji audiovizualnih medijskih usluga i operatori za telekomunikacije) o pristupačnosti usluga koje pružaju osobama s invaliditetom.
- Imajući u vidu opravdanu potrebu, apelirati na sve pružatelje usluga da educiraju zaposlenike za komunikaciju s osobama s posebnim potrebama.
- Dopuniti postojeća tehnička pravila tj. *Smjernice za projektiranje, građenje, održavanje i nadzor na cestama Federacije BiH* mjerama za pristupačnost prometnim komunikacijama osoba s invaliditetom radi njihova potpunog uključivanja u društvenu zajednicu.

2.4 PROFESIONALNA REHABILITACIJA I ZAPOŠLJAVANJE

Nadležni resori i institucije

Za područje profesionalne rehabilitacije i zapošljavanja nadležni su prvenstveno Fond za profesionalnu rehabilitaciju i zapošljavanje osoba s invaliditetom, kao i Federalno ministarstvo razvoja, poduzetništva i obrta i županijska ministarstva razvoja, poduzetništva i obrta, Federalno ministarstvo rada i socijalne politike, županijska ministarstva rada i socijalne politike te federalni i županijski zavodi za zapošljavanje.

Zakonodavni okvir

- *Zakon o profesionalnoj rehabilitaciji, osposobljavanju i zapošljavanju osoba s invaliditetom* („Službene novine Federacije Bosne i Hercegovine”, broj 9/10).
- *Zakon o poticanju razvoja malog gospodarstva* („Službene novine Federacije Bosne i Hercegovine”, br. 19/06 i 25/09) i
- *Zakon o obrtu i srodnim djelatnostima* („Službene novine Federacije Bosne i Hercegovine”, br. 35/09 i 42/11).

Stanje u području

U okviru provedbe politike profesionalne rehabilitacije, u sklopu djelatnosti Fonda za profesionalnu rehabilitaciju i zapošljavanje osoba s invaliditetom osmišljene su mjere koje su doprinijele porastu broja zaposlenih osoba s invaliditetom pod općim uvjetima, porastu samozapošljavanja i uvođenju programa profesionalne rehabilitacije u odgovarajućim obrazovnim ustanovama. Svi poticaji koje dodjeljuje Fond sukladno zakonu, a koji su izravno usmjereni na zapošljavanje osoba s invaliditetom, njihovu profesionalnu rehabilitaciju i dokvalifikaciju te održivost zaposlenja, stavljeni su u operativnu funkciju. Na taj način Fond je izravno utjecao na kvalitetu života osoba s invaliditetom, sprečavanje diskriminacije osoba s invaliditetom na tržištu rada te na njihovu potpunu integraciju u lokalnoj zajednici. Također, kroz svoje promidžbene aktivnosti, medijske kampanje, konferencije, radne posjete i ostale aktivnosti, Fond je kod poslodavaca, građanstva, pa i samih osoba s invaliditetom razvijao svijest o značaju uključivanja ove populacije na tržište rada i upozoravao javnost o problemima s kojima se osobe s invaliditetom svakodnevno suočavaju. Osim toga, kapaciteti u Fondu su jačani i kadrovski i tehnički kako bi se pružila što kvalitetnija potpora osobama s invaliditetom.

Federalno ministarstvo razvoja poduzetništva i obrta u okviru svojih nadležnosti i prema obvezama preuzetim iz *Strategije za izjednačavanje mogućnosti za OSI u razdoblju 2011.-2015.* kao sunositelj aktivnosti u području profesionalne rehabilitacije i zapošljavanja osoba s invaliditetom u svojim strateškim dokumentima je prepoznalo značaj zapošljavanja i samozapošljavanja određenih ciljnih skupina (mladih, žena, osoba s invaliditetom). Sukladno tome, kroz projekte koje je provodilo to ministarstvo, jedan od kriterija za odabir projekata koji će se sufinancirati bila je i pripadnost toj ciljnoj skupini. Na taj su način dodatno bodovani vlasnici obrta, odnosno gospodarskih društava čiji utemeljitelji su osobe s invaliditetom i to kroz projekte kojima se potiču stari i tradicionalni zanati, novoutemeljeni gospodarski subjekti, mladi poduzetnici, poduzetništvo žena i projekti usmjereni na jačanje sektora malih i srednjih poduzeća.

Prioriteti

Za naredno strateško razdoblje Fond predlaže sljedeće prioritete, odnosno mjere i aktivnosti: *Unapređenje zakonskog okvira koji će omogućiti učinkovitije zapošljavanje osoba s invaliditetom, što podrazumijeva sljedeće aktivnosti:*

- Donijeti izmjene i dopune *Zakona o profesionalnoj rehabilitaciji, osposobljavanju i zapošljavanju osoba s invaliditetom u Federaciji BiH*;
- Donijeti izmjene pravilnika i drugih podzakonskih akata koje je propisao federalni ministar za rad i socijalnu politiku (*Pravilnik o sadržaju i načinu provođenja nadzora nad zakonitošću rada, općih akata i*

stručnog rada ustanova, gospodarskih društava, zaštitnih radionica i radnog centra, Pravilnik o radnim mjestima i poslovima na kojima se pri zapošljavanju u javnom sektoru daje prednost osobama sa 100% invaliditetom, Pravilnik o bližim uvjetima u pogledu prostora, opreme i stručne spremljenika u radnim centrima, Pravilnik o sadržaju i načinu vođenja evidencija zaposlenih osoba s invaliditetom) u cilju omogućavanja njihove djelotvornije primjene;

- Donijeti podzakonske akte na županijskim razinama kako bi se omogućilo utemeljenje ustanova za profesionalnu rehabilitaciju na području svih županija u Federaciji Bosne i Hercegovine;
- Uskladiti zakone i druge propise kojima se reguliraju određene pogodnosti i olakšice navedene u *Zakonu o profesionalnoj rehabilitaciji, osposobljavanju i zapošljavanju osoba s invaliditetom* (porezni i carinski propisi, propisi o komunalnim, administrativnim i drugim pristojbama itd.);
- Kako bi svi pravni subjekti u Federaciji Bosne i Hercegovine ispunjavali svoju obvezu iz članka 18. i 19. *Zakona o profesionalnoj rehabilitaciji, osposobljavanju i zapošljavanju osoba s invaliditetom* (vezano za zapošljavanje osoba s invaliditetom odnosno uplatu posebnog doprinosa u Fond), potrebno je ugraditi odredbe kojima se određuje nadležnost Porezne uprave Federacije Bosne i Hercegovine i Federalne uprave za inspeksijske poslove za vršenje nadzora u pogledu tih obveza;
- Federalno ministarstvo razvoja poduzetništva i obrta u okviru svojih nadležnosti i prema obvezama preuzetim iz *Strategije za izjednačavanje mogućnosti za OSI u razdoblju 2011.-2015.*, kao sunositelj aktivnosti u području profesionalna rehabilitacija i zapošljavanje osoba s invaliditetom, u svojim strateškim dokumentima je prepoznalo značaj zapošljavanja i samozapošljavanja određenih ciljnih skupina (mladih, žena, osoba s invaliditetom). Sukladno tome, kroz projekte koje je provodilo ovo ministarstvo, jedan od kriterija za odabir projekata koji će se sufinancirati, bila je i pripadnost toj ciljnoj skupini. Na taj su način dodatno bodovani vlasnici obrta, odnosno gospodarskih društava čiji utemeljitelji su osobe s invaliditetom i to kroz projekte kojima se potiču stari i tradicionalni zanati, novoutemeljeni gospodarski subjekti, mladi poduzetnici, poduzetništvo žena i projekti usmjereni na jačanje sektora malih i srednjih poduzeća;
- U narednom razdoblju Federalno ministarstvo razvoja poduzetništva i obrta usmjerit će se na poticanje i promoviranje socijalnog poduzetništva, i to kroz poticanje poduzetništva osjetljivih kategorija. Socijalno poduzetništvo predstavlja oblik poslovanja kojemu je, pored stjecanja dobiti, cilj i stvaranje pozitivnog učinka na širu društvenu zajednicu i okoliš. Društveno/socijalno poduzetništvo je vrlo važno u promicanju socijalne kohezije i uključivanja osjetljivih skupina u gospodarski i društveni život zajednice. Kako bi se iskoristio puni potencijal društvenog poduzetništva, nužno je stvoriti određene preduvjete, odnosno uspostaviti pravni, institucionalni i finansijski okvir za njihovo djelovanje koji će biti popraćen mjerama i aktivnostima poticanja društvenih poduzetnika koje će osigurati da takvi primjeri budu prepoznati i vidljivi u društvu. U Federaciji Bosne i Hercegovine ne postoji zakonski okvir koji se odnosi na socijalno poduzetništvo, pa je u prethodnoj godini Federalni zavod za zapošljavanje inicirao izradu *Platforme o društvenom/socijalnom poduzetništvu* u čemu je sudjelovalo i ovo ministarstvo, kao i niz ključnih institucija u Federaciji Bosne i Hercegovine. U Platformi se navodi da je socijalno ili društveno poduzetništvo kontinuirana gospodarska aktivnost koja upotrebljava poduzetničke alate za rješavanje društvenih i/ili ekoloških problema, s primarnim ciljem usmjeravanja ostvarenog profita ka ispunjavanju društvenih, etičkih, razvojnih ciljeva od općeg značaja za zajednicu. Kroz tu Platformu je posebice istaknuta važnost integracije osoba s invaliditetom, s posebnim naglaskom na žene s invaliditetom, kao višestruko marginaliziranu socijalnu skupinu s karakterističnim osobenostima. Međutim, nedostatak zakonskog okvira ne sprečava razvoj i poslovanje društvenih poduzetnika. U Akcijskom planu za realizaciju projekta „Razvoj malog i srednjeg poduzetništva u Federaciji BiH za razdoblje 2016.-2018. godina” kao jedan od strateških ciljeva je planirano poticanje poduzetništva ciljnih skupina među kojima su aktivnosti usmjerene na razvoj poduzetništva žena, mladih, te razvoj zadružnog poduzetništva.

Ključni dokument Europskog povjerenstva u području malih i srednjih poduzeća je *Small Business Act* kojim se, između ostalog, naglašava socijalno/društveno poduzetništvo kao jedna od mogućnosti razvoja malih i srednjih poduzeća. Iz ovog je dokumenta proistekla i *Inicijativa za društveno poslovanje* kojom je predstavljen plan za razvoj društvenog poduzetništva kroz tri područja: poboljšanje pristupa financiranju, povećanje vidljivosti društvenog poduzetništva i unapređenje zakonodavnog okvira.

2.5 SOCIJALNA SKRB

Nadležni resori i institucije

Za područje socijalne skrbi osoba s tzv. neratnim invaliditetom i civilnih žrtava rata nadležni su Federalno ministarstvo rada i socijalne politike i županijska ministarstva rada i socijalne politike, centri za socijalni rad i općinske službe socijalne skrbi, a za područje skrbi ratnih vojnih invalida i obitelji poginulih boraca nadležni su Federalno ministarstvo za pitanja branitelja i invalida domovinskoga rata i županijska ministarstva za pitanja branitelja i invalida domovinskoga rata.

Zakonski okvir

- *Zakon o osnovama socijalne zaštite, zaštite civilnih žrtava rata i zaštite obitelji s djecom* („Službene novine Federacije BiH”, broj 36/99, 54/04, 39/06 i 14/09);
- *Zakon o posredovanju u upošljavanju i socijalnoj sigurnosti neuposlenih osoba* („Službene novine Federacije BiH”, br 55/00, 41/01, 22/05 i 9/08);
- *Zakon o upošljavanju stranaca* („Službene novine Federacije BiH”, broj 111/12);
- *Zakon o radu* („Službene novine Federacije BiH”, broj 62/15) i
- *Zakon o mirovinskom i invalidskom osiguranju* („Službene novine FBiH”, br. 29/98, 49/00, 32/01, 73/05 i 59/06).
- *Zakon o pravima branitelja i članova njihovih obitelji* („Službene novine Federacije BiH”, br. 33/04, 56/05, 70/07 i 9/10);
- *Zakon o provođenju kontrole zakonitosti korištenja prava iz oblasti braniteljsko-invalidske zaštite* („Službene novine Federacije BiH”, broj 82/09) i
- *Zakon o posebnim pravima dobitnika ratnih priznanja i odličja i članova njihovih obitelji* („Službene novine Federacije BiH”, br. 70/05, 70/06 i 9/10).

U pripremi/proceduri su i propisi:

- Pripremljene su i u proceduru upućene izmjene i dopune *Zakona o osnovama socijalne zaštite, zaštite civilnih žrtava rata i zaštite obitelji s djecom*, u dijelu temeljnih prava osoba s invaliditetom i u dijelu zaštite civilnih žrtava rata.
- U cilju prevazilaženja diskriminacije glede zaštite osoba s invaliditetom po temelju uzroka nastanka invalidnosti pripremljen je i u parlamentarnu proceduru upućen *Zakon o jedinstvenim načelima i okviru materijalne potpore osobama s invaliditetom*. Zastupnički dom Parlamenta Federacije BiH usvojio je Nacrt ovog zakona 2014. godine i on je upućen na razmatranje i usvajanje u Domu naroda Parlamenta Federacije Bosne i Hercegovine, što do pisanja ovog dokumenta nije postignuto.
- U cilju izrade *Zakona o zaštiti obitelji s djecom u Federaciji Bosne i Hercegovine* u tijeku je priprema Javne politike o zaštiti obitelji s djecom u Federaciji Bosne i Hercegovine. Planirano je da se predmetnim zakonom predvidi ostvarivanje utvrđenih prava (doplatak za djecu) pod povoljnijim uvjetima za obitelji koje imaju djecu s invaliditetom.
- Pripremljen je *Nacrt zakona o hraniteljstvu u Federaciji Bosne i Hercegovine*, koji su prihvatila oba doma Parlamenta Federacije BiH. Nakon završene Javne rasprave o Nacrtu zakona, koja je trenutačno u tijeku, pristupit će se izradi Prijedloga zakona.
- Formirana je Radna skupina za izradu *Procjene utjecaja Zakona o socijalnim uslugama*. Na temelju provedenog istraživanja „Mapiranje socijalnih usluga u FBiH”, trenutačno je u izradi Situacijska analiza, nakon čega će se pristupiti izradi *Zakona o socijalnim uslugama*.
- Prijedlog *Zakona o Jedinstvenom registru korisnika gotovinskih naknada na koje se ne uplaćuju doprinosi* u ožujku 2016. godine upućen je Predstavničkom domu Parlamenta Federacije BiH na usvajanje.
- Federalno ministarstvo rada i socijalne politike sačinilo je *Prednacrt zakona o sigurnosti i zdravlju na radu* i usuglasilo ga sa socijalnim partnerima, nakon čega je navedeni Prednacrt zakona dostavljen skupštinama županija radi davanja mišljenja. Kada skupštine županija dostave svoja mišljenja na tekst Zakona, on će biti upućen u daljnju parlamentarnu proceduru. Ovaj je zakon veoma važan u prevenciji invalidnosti na radu i u njega su ugrađene direktive EU, MOR-a, Povelje VE i dr.

- Pripremljen je *Nacrt zakona o mirovinsko-invalidskom osiguranju*, koji će nakon provedene javne rasprave, koja je u tijeku, biti upućen u daljnju proceduru usvajanja. Ovaj zakon ne predviđa značajnije promjene prava osoba s invaliditetom, i dalje se planiraju zadržati mehanizmi koji favoriziraju ovu kategoriju korisnika.
- Pripremljen je *Prednacrt zakona o preuzimanju financiranja neizmirenih doprinosa za mirovinsko-invalidsko osiguranje za osiguranike zaposlene u Federaciji Bosne i Hercegovine u razdoblju 1. 4. 1992. do 30. 12. 2015. godine*.
- Pripremljena je i u proceduri donošenja *Jedinstvena lista invalidnosti*, po kojoj će Institut za medicinsko vještačenje zdravstvenog stanja cijeliti sve osobe s invaliditetom bez obzira na uzrok nastanka invalidnosti.
- Po usvajanju *Izmjena i dopuna Zakona o osnovama socijalne zaštite, zaštite civilnih žrtava rata i zaštite obitelji s djecom*, potrebno je uraditi *Pravilnik o radu Povjerenstva za utvrđivanje statusa civilnih žrtava rata* iz članka 54. stavak 3. tog zakona.
- Kroz donošenje *Zakona o preuzimanju financiranja neizmirenih doprinosa za mirovinsko i invalidsko osiguranje za osiguranike zaposlene u Federaciji Bosne i Hercegovine u razdoblju 1. 4. 1992. do 31. 12. 2014. godine*, predviđeno je da Federacija BiH na sebe preuzme obvezu uplate neizmirenih doprinosa za mirovinsko i invalidsko osiguranje, između ostalih, za osiguranike u Federaciji BiH koji se vode u evidencijama o osiguranicima u Federalnom zavodu, kao prijavljeni na osiguranje u razdoblju od 1. 4. 1992. do 31. 12. 2014. godine, koji su u navedenom razdoblju bili zaposleni u savezima osoba s invaliditetom i gospodarskim društvima za zapošljavanje osoba s invaliditetom. Izrada navedenog zakona je u tijeku, a očekuje se da bude usvojen do kraja 2016. godine.
- Pripremljene su i u proceduru upućene *Izmjene i dopune Zakona o pravima branitelja i članova njihovih obitelji* („Službene novine Federacije BiH”, br. 33/04, 56/05, 70/07 i 9/10). Razlog za donošenje *Zakona o izmjenama i dopunama Zakona o pravima branitelja i članova njihovih obitelji* prvenstveno je izvršenje Presude Ustavnog suda Federacije BiH broj: U-22/04 i U-8/13 kojom je Ustavni sud Federacije BiH utvrdio da članak 1. *Zakona o izmjenama i dopunama Zakona o pravima branitelja i članova njihovih obitelji* („Službene novine Federacije BiH”, broj 70/07), te čl. 2., 3., 4. i članak 36. **točka 1. i čl. 43. i 45. Zakona o pravima branitelja i članova njihovih obitelji** („Službene novine Federacije BiH”, br. 33/04, 56/05, 70/07 i 9/10) nisu sukladni Ustavu Federacije BiH.
- Federalno ministarstvo za pitanja branitelja i invalida domovinskoga rata od povjerenstva za zaštitu ljudskih prava i sloboda Predstavničkog doma Parlamenta Federacije BiH dobilo je dopis u kojemu se navodi da je Komitet za ljudska prava UN dao preporuku (predmet Prutina i dr.) „da se ukine obveza za članove obitelji da svoje nestale srodnike proglašaju mrtvim kako bi imali pravo na socijalne naknade ili bilo koji drugi oblik kompenzacije”, koja se odnosi na članak 21. stavak 4. *Zakona o pravima branitelja i članova njihovih obitelji*. Iz navedenih razloga ovo ministarstvo je predložilo donošenje tog zakona po skraćenom postupku.
- Izvršene su *Izmjene i dopune Zakona o provođenju kontrole zakonitosti korištenja prava iz oblasti braniteljsko-invalidske zaštite* („Službene novine Federacije BiH”, broj 82/09). Razlog za donošenje ovog zakona je prvenstveno Presuda Ustavnog suda Federacije BiH broj: U-7/12 od 20. 11. 2012. godine, koja je objavljena u „Službenim novinama Federacije BiH”, broj 4/13, a kojom je utvrđeno da dio članka 9. *Zakona o provođenju kontrole zakonitosti korištenja prava iz oblasti braniteljsko-invalidske zaštite* nije u suglasnosti s Ustavom Federacije BiH. Ovim su prijedlogom obuhvaćene i izmjene, odnosno dopune određenih odredbi Zakona, koje su nužne radi otklanjanja dilema u vršenju revizije. Iz navedenih razloga ovo ministarstvo je predložilo donošenje tog zakona po skraćenom postupku.
- Izvršene su *Izmjene i dopune Zakona o posebnim pravima dobitnika ratnih priznanja i odličja i članova njihovih obitelji*. Razlog za donošenje ovog zakona je prvenstveno Presuda Ustavnog suda Federacije BiH broj: U-11/12 od 7. 11. 2012. godine, koja je objavljena u „Službenim novinama Federacije BiH”, broj 14/13, a kojom je utvrđeno da članak 1. *Zakona o izmjenama i dopunama Zakona o posebnim pravima dobitnika ratnih priznanja i odličja i članova njihovih obitelji* („Službene novine Federacije BiH”, broj 9/10) nije u suglasnosti s Ustavom Federacije BiH. Iz navedenih razloga ovo ministarstvo je predložilo donošenje tog zakona po skraćenom postupku.

Stanje u području

Institucionalni okvir zadužen za provedbu propisa o pravima na materijalnu potporu i zaštitu osoba s invaliditetom u Federaciji BiH je različit i složen budući da se prava ovih osoba ostvaruju po nekoliko zakona i na više razina vlasti. Tako ratni vojni invalidi ostvaruju prava po *Zakonu o braniteljsko-invalidskoj zaštiti*

u FBiH, invalidi rada po *Zakonu o mirovinsko-invalidskom osiguranju*, civilne žrtve rata i osobe s neratnim invaliditetom po *Zakonu o osnovama socijalne zaštite, zaštite civilnih žrtava rata i zaštite obitelji s djecom*.

Obuhvat korisnika i novčani iznosi su također izuzetno neujednačeni. Tako osobe s neratnim invaliditetom ostvaruju prava na novčanu naknadu za sljedeća prava: osobna invalidnina, dodatak na tuđu njegu i pomoć i ortopedski dodatak, ali samo ako im je procijenjeno 90% i 100% oštećenja organizma. Ova prava financiraju se iz Proračuna Federacije Bosne i Hercegovine u punom iznosu. U 2015. godini prava po ovom propisu ostvarivalo je 42.808 korisnika.

Civilne žrtve ostvaruju sljedeća prava: osobna invalidnina I-VI skupine od 60% do 100% invalidnosti, mjesečno osobno novčano primanje u jedinstvenome iznosu, dodatak za njegu i pomoć druge osobe za I-III stupanj oštećenja organizma, ortopedski dodatak za I-III stupanj i obiteljska invalidnina za 1, 2, 3 i 4 i više članova obitelji. Ova se prava financiraju participativno, 70% iz Proračuna Federacije BiH i 30% iz županijskih proračuna. U 2015. godini prava po ovom propisu ostvarivalo je 10.016 korisnika prava na osobnu invalidninu, mjesečno osobno novčano primanje i obiteljsku invalidninu.

Ostala prava definirana propisima u ovom području, kao što su zdravstveno osiguranje, obrazovanje, zapošljavanje, stambeno zbrinjavanje i sl. u nadležnosti su županija.

Prema procentu invalidnosti, ratni vojni invalidi razvrstavaju se u deset skupina invalidnosti od I do X skupine (raspon od I skupine – invalidi sa 100% invalidnosti I stupnja kojima je za redovit život potrebna njega i pomoć od druge osobe do X skupine – invalidi sa 20% invalidnosti).

Prema navedenom zakonu, ratni vojni invalidi mogu ostvariti pravo na osobnu invalidninu, dodatak za njegu i pomoć druge osobe (ako se radi o ratnom vojnom invalidu od I do IV skupine koji bez pomoći druge osobe ne može obavljati osnovne životne potrebe) i pravo na ortopedski dodatak ukoliko se radi o ratnom vojnom invalidu s teškim oštećenjem ekstremiteta ili o ratnom vojnom invalidu kod kojeg postoji gubitak vida na oba oka ili enukleacija jednog oka. Sa 31. 12. 2015. godine u Federaciji BiH pravo po ovom zakonu koristilo je 47.606 ratnih vojnih invalida. Iz Proračuna Federacije BiH vrši se isplata i vojnim invalidima koji su to pravo ostvarili prije rata i ovih korisnika je 1.244, što sa 47.606 RVI iz domovinskoga rata 1992.-1995. iznosi 48.850 korisnika osobne invalidnine.

Branitelji i članovi njihovih obitelji ostvaruju i druga prava sukladno federalnim i županijskim propisima koja nisu obuhvaćena *Zakonom o pravima branitelja i članova njihovih obitelji* i to: prednost pri zapošljavanju pod jednakim uvjetima, prednost pri zakupu i otkupu poslovnog prostora pod jednakim uvjetima, prednost pri upisu u obrazovne ustanove pod jednakim uvjetima, besplatne obvezne udžbenike za redovito školovanje, prednost pri dodjeli stipendija i smještaju u đačke i studentske domove, zdravstvenu zaštitu, prioritarno pravo za rješavanje stambenog pitanja pod jednakim uvjetima, pomoć u slučaju smrti, prednost pri korištenju programa nadležnih zavoda za zapošljavanje, oslobađanje od plaćanja naknade troškova korištenja građevinskog zemljišta, ostvarivanje mirovine pod povoljnim uvjetima i druga prava sukladno posebnim propisima.

Osobe s invaliditetom aktivno sudjeluju u kreiranju, provedbi i monitoringu strateških, akcijskih, zakonskih i drugih programa od značaja za ovu populaciju, najčešće kao članovi povjerenstava, radnih tijela i skupina za izradu i provedbu ovih dokumenata i kroz javne konsultacije i rasprave.

U ostvarivanju prava iz područja socijalne skrbi osoba s invaliditetom u Federaciji BiH nema diskriminacije po dobnoj, nacionalnoj, spolnoj i rasnoj osnovi. Međutim, evidentna je diskriminacija osoba s invaliditetom po temelju uzroka nastanka invalidnosti glede opsega i iznosa ostvarenih prava.

Mada se u izmjenama *Zakona o osnovama socijalne zaštite, zaštite civilnih žrtava rata i zaštite obitelji s djecom* uvela definicija invalidnosti prema UN Konvenciji o pravima osoba s invaliditetom, ona se nedovoljno koristi kao polazište u kreiranju rješenja u području socijalne skrbi. Naime, u procjeni invalidnosti još uvijek se primjenjuje medicinski model i stari (diskriminirajući) pravilnici za utvrđivanje stupnja oštećenja, a ne socijalni, što bi bio logičan slijed postupanja po definiciji invalidnosti. Zbog toga ljekarska povjerenstva Instituta za medicinsko vještačenje zdravstvenog stanja daju različite ocjene, mišljenja i nalaze koji su posebice vidljivi kod korištenja prava na tuđu njegu i pomoć.

U proceduri je donošenje novog *Pravilnika o kriterijima i postupku medicinskog vještačenja zdravstvenog stanja* kojim će se uvesti Jedinствена lista tjelesnog oštećenja, po kojoj će Institut za medicinsko vještačenje zdravstvenoga stanja na jedinstven način vršiti ocjenjivanje stupnja oštećenja organizma bez obzira na uzrok nastanka invalidnosti.

Općenito se može reći da je slabost svih zakonskih rješenja u ovome području vezana za reviziju, kontrolu i nadzor u korištenju prava, što rezultira zloupotrebama koje dovode do odliva sredstava koja je teško vratiti od korisnika.

I pored redovite materijalne potpore osobama s invaliditetom, koja se, sukladno materijalnim mogućnostima Federacije BiH, ne može smatrati posve nedovoljnom, kvaliteta života osoba s invaliditetom godinama nije bitno unaprijeđena, osobe s invaliditetom u najvećem broju su socijalno isključene i najvećim dijelom obitelji skrbi o njima. Jedan od bitnih razloga ovakvog stanja je što u Federaciji BiH još uvijek ne postoji sustav socijalnih usluga, servisa potpore za osobe s invaliditetom, niti se sustavno radi na uklanjanju arhitektonskih i komunikacijskih zapreka i uspostavljanju prilagođenog okruženja.

U okviru reformi u području socijalne skrbi i skrbi osoba s invaliditetom, a na temelju preporuke Parlamenta Federacije BiH, pokrenuta je priprema četiri propisa i to: *Zakona o osnovama socijalne skrbi*, *Zakona o zaštiti obitelji s djecom*, *Zakona o zaštiti civilnih žrtava rata* i *Zakona o osnovnim novčanim naknadama za potporu osobama s invaliditetom*. Radni materijali su pripremljeni, ali nije ostvarena suglasnost aktera (federacije i županija) za njihovo upućivanje u proceduru usvajanja. Mada se pitanja koja obuhvaćaju ova četiri zakona u određenoj mjeri uređuju kroz gore navedeni *Zakon o osnovama socijalne zaštite*, *zaštite civilnih žrtava rata* i *zaštite obitelji s djecom*, sveobuhvatno uređenje područja socijalne skrbi, a posebice zaštite i potpore osoba s invaliditetom, moguće je samo kroz donošenje zakona o socijalnoj skrbi, kojim bi se djelatnost socijalne skrbi definirala sukladno EU načelima, uredilo pitanje socijalnog minimuma kao osnovnog kriterija u borbi protiv siromaštva stanovništva, osigurala materijalna potpora osobama s invaliditetom sukladno potrebama koje nastaju kao posljedica invalidnosti, te definirao institut imovinskog cenzusa za ostvarivanje prava iz područja socijalne skrbi. Također, za unapređenje socijalnog i sveukupnog položaja osoba s invaliditetom nužno je donošenje zakona kojim bi se uredilo pitanje servisa potpore za osobe s invaliditetom i zakona o utemeljenju i radu organizacija osoba s invaliditetom.

Prioriteti

Imajući u vidu iskustvo i rezultate *Izješća analize provedbe Strategije za izjednačavanje mogućnosti za osobe s invaliditetom u Federaciji BiH 2011.-2015.*, *Preporuke Vijeća ministara BiH na poboljšanju provedbe strateških i akcijskih dokumenata u području invalidnosti*, *Preporuke Konferencije „Stanje i perspektive u području invalidnosti u Federaciji BiH: Provedba UN Konvencije o pravima osoba s invaliditetom – instrumenti za njezinu provedbu u FBiH”*, *Preporuke analize provedbe Strategije 2011-2015.* koju je podržao UNICEF, te prioritete koji su planirani u *Nacrtu Strategije Vijeća Europe za invaliditet 2016.-2021.*, u ovom strateškom razdoblju prioritete u području socijalne skrbi osoba s invaliditetom trebaju biti:

- *Prevazilaženje diskriminacija OSI* – pravna rješenja u području socijalne skrbi osoba s invaliditetom, postojeća i nedostajuća uskladiti s UN Konvencijom o pravima osoba s invaliditetom i praksom EU. Voditi računa o osobama s invaliditetom koje mogu biti višestruko diskriminirane, kao što su žene i manjine.
- *Uspostavljanje uvjeta za izjednačavanje mogućnosti* – uspostavljanje i razvijanje sustava servisa potpore za osobe s invaliditetom, što uključuje zakonodavni i provedbeni osnov.
- *Osiguranje materijalne zaštite osoba s invaliditetom* – dostignuti stupanj prava ne bi se smio umanjivati, a potrebno je raditi na unapređenju stanja u vezi s tim pitanjem. Također treba raditi na razdvajanju materijalne potpore za egzistencijalne potrebe (socijalna pomoć) i potpore za funkcioniranje (pomoć u izvršavanju životnih potreba).
- *Podizanje svijesti o pravima, potrebama i mogućnostima osoba s invaliditetom* – u svim prilikama i aktivnostima raditi na promicanju prava, potreba i mogućnosti osoba s invaliditetom i na podizanju svijesti o značaju njihova adekvatnog razumijevanja; pokrenuti otvaranje i prevazilaženje stereotipa u vezi s osnivanjem obitelji osoba s invaliditetom, percepcije i društvenog položaja obitelji osoba s invaliditetom i uvjerenja o njihovoj ulozi u životu osoba s invaliditetom; uspostaviti praksu obilježavanja značajnih datuma za osobe s invaliditetom, kao i događaje i ličnosti iz prethodnoga domovinskoga rata.
- *Razvijanje organizacija osoba s invaliditetom i sudjelovanje osoba s invaliditetom u procesima donošenja odluka* – donijeti propise koji će regulirati utemeljenje i rad organizacija osoba s invaliditetom kao organizacija od posebnog interesa, definirati međunarodnu i međusektorsku suradnju. Također, osobama s invaliditetom treba omogućiti da utječu na odluke koje se tiču njihova vlastitog života, kao i na odluke od društvenog interesa.
- *Uspostavljanje Jedinstvenog registra korisnika prava iz područja socijalne i braniteljsko-invalidske zaštite* – realizacijom ovog prioriteta omogućio bi se uvid u materijalna davanja koja se isplaćuju iz proračuna na svim razinama vlasti, posebice naknada za osobe s invaliditetom, što bi omogućilo kreiranje i uspostavljanje adekvatnijih programa potpore i zaštite.

2.6 KULTURA I SPORT

Nadležni resori i institucije

Za područje kulture i sporta nadležni su Federalno ministarstvo kulture i sporta i županijska ministarstva kulture i sporta.

Zakonodavni okvir

- *Zakon o sportu u BiH* („Službeni glasnik Bosne i Hercegovine”, br. 27/08 i 102/09) – Izmjenama Zakona o sportu u Bosni i Hercegovini utvrđene su odredbe koje se odnose na osobe s invaliditetom. Ovim je odredbama omogućena potpora osobama s invaliditetom-sportistima i eliminirana diskriminacija, te su zagarantirana temeljna ljudska prava i slobode;
- *Uredba o određivanju kriterija za dodjeljivanje nagrade sportistima, sportskim radnicima i sportskim udrugama u Federaciji Bosne i Hercegovine za ostvarene sportske rezultate na međunarodnim natjecanjima* („Službene novine Federacije Bosne i Hercegovine”, br. 27/12, 74/13 i 3/15).

Nedostaje Zakon o sportu u Federaciji Bosne i Hercegovine.

Stanje u području

U prethodnom strateškom razdoblju Federalno ministarstvo kulture i sporta je podržalo programe/projekte osoba s invaliditetom, što je dijelom doprinijelo ostvarivanju vrhunskih sportskih rezultata.

Uredbom o određivanju kriterija za dodjeljivanje nagrade sportistima, sportskim radnicima i sportskim udrugama u Federaciji Bosne i Hercegovine za ostvarene sportske rezultate na međunarodnim natjecanjima („Službene novine Federacije Bosne i Hercegovine”, br. 27/12, 74/13 i 3/15) sportistima i sportskim radnicima s invaliditetom, te sportskim udrugama osoba s invaliditetom iz Federacije Bosne i Hercegovine za ostvarene vrhunske sportske rezultate na međunarodnim natjecanjima dodjeljuju se novčana sredstva u vidu nagrada.

Osim toga, izdvajanjem sredstava sukladno Odluci o Programu utroška sredstava s kriterijima raspodjele tekućih transfera „Transfer za sport od značaja za Federaciju”, te izdvajanjem sredstava Paraolimpijskom komitetu Bosne i Hercegovine omogućuje se osobama s invaliditetom sudjelovanje na domaćim i zvaničnim međunarodnim natjecanjima.

Federalno ministarstvo kulture i sporta sukladno odobrenom proračunu Federacije Bosne i Hercegovine kontinuirano izdvaja sredstva u cilju poticanja osoba s invaliditetom da se bave sportom i rekreacijom, s namjerom da izdvajanja sredstava budu veća u narednom strateškom razdoblju.

Prioriteti

- U narednom strateškom razdoblju Federalno ministarstvo kulture i sporta planira izdvojiti više sredstava za potporu projektima/programima iz područja sporta osoba s invaliditetom. Kroz naredno strateško razdoblje nastojat će se planom rada ministarstva poboljšati položaj sportista.
- Za naredno strateško razdoblje prioritet u ovom području je donošenje Zakona o sportu u Federaciji Bosne i Hercegovine kao i unapređivanje zakonodavnog okvira na svim razinama relevantnim za sport i rekreaciju.
- Federalno ministarstvo kulture i sporta će planom rada Ministarstva u narednom strateškom razdoblju omogućiti uključivanje i afirmiranje osoba s invaliditetom kroz projekte iz područja kulture i umjetnosti.

3. CILJEVI I AKTIVNOSTI STRATEGIJE

3.1. OPĆI CILJ STRATEGIJE

Opći cilj Strategije definiran je na temeljima dugoročne i sveobuhvatne vizije, ali s rezultatima koji se očekuju u definiranom strateškom razdoblju i kojim je planirano sljedeće: „Unaprijediti prava i položaj osoba s invaliditetom u smislu da im se omogući uključivanje i sudjelovanje u svim područjima društva na ravnopravnoj osnovi s ostalima, najveća moguća razina neovisnosti i sloboda izbora, sukladno usvojenim međunarodnim standardima.”

3.2 SPECIFIČNI CILJEVI I AKTIVNOSTI STRATEGIJE

U planiranju i provedbi aktivnosti Strategije, u okviru cjelokupne populacije osoba s invaliditetom, posebnu pozornost treba posvetiti osjetljivim i potencijalno višestruko diskriminiranim skupinama, kao što su:

- djeca s teškoćama u razvoju čiji razvoj, pa samim tim i posljedice invalidnosti, umnogome mogu odrediti mjere rane detekcije i intervencije, kao i potpora inkluzije u odgojno-obrazovnom sustavu;
- mlade osobe s invaliditetom koje se, kao osobito osjetljiva skupina osoba, suočavaju s nizom zapreka i ograničenja u ostvarivanju svojih prava na obrazovanje, zapošljavanje, stanovanje, osnivanje obitelji, itd.;
- osobe s invaliditetom koje su usljed kulturoloških predrasuda i stereotipa vrlo često suočene s višestrukom diskriminacijom (npr. žene i djevojke);
- osobe s invaliditetom starije životne dobi koje postaju sve brojnija i značajnija društvena skupina i izazov u kreiranju politika za osobe s invaliditetom, posebice u društvima slabog ekonomskog stanja i s velikim brojem nezaposlenih kao što je naše, i
- osobe s teškim invaliditetom čija kvaliteta života izravno ovisi o razvijenosti servisa i usluga u zajednici i kojima je potrebna izrazita društvena potpora.

Za razliku od prethodnog strateškog dokumenta, u kojemu su ciljevi i aktivnosti definirani u dvanaest prioritarnih područja, u ovoj strategiji ciljevi su definirani po specifičnim pitanjima koja određuju položaj osoba s invaliditetom u društvu i u vezi s kojima treba poduzeti odgovarajuće aktivnosti kako bi se ostvario opći cilj Strategije. Radi se o sljedećim specifičnim pitanjima koja određuju položaj osoba s invaliditetom u društvu, posljedice invalidnosti i kvalitetu njihova života:

- jednakost i nediskriminacija kroz zakone,
- pristupačnost okruženja, informacija i komunikacija,
- uključenost u sve društvene procese,
- prevencija i rana intervencija,
- dostupnost servisa potpore,
- zapošljavanje i rehabilitacija,
- zaštita od nasilja i iskorištavanja,
- podizanje svijesti javnosti i prevazilaženje predrasuda i stereotipa, te
- podizanje kapaciteta organizacija osoba s invaliditetom.

Na temelju tih pitanja definirano je 9 specifičnih ciljeva Strategije, kako slijedi.

Specifični cilj 1. Poboljšati status osoba s invaliditetom kroz unapređenje zakonodavnog okvira i osiguranje pravne potpore i zaštite prava osoba s invaliditetom.

Položaj osoba s invaliditetom u Federaciji Bosne i Hercegovine regulira više od stotinu zakonskih i podzakonskih akata donesenih na razini Federacije Bosne i Hercegovine i županija. Činjenica je da su ti akti često međusobno neusklađeni, što stvara konfuziju u njihovoj primjeni i ostvarivanju prava osoba s invaliditetom, a mnogi od tih propisa su neusklađeni i sa samom Konvencijom. Primjera neusklađenosti i neadekvatnih zakonskih rješenja je puno, ali županijski pravilnici o „kategorizaciji” djece s invaliditetom su poseban primjer nedopustive diskriminacije utvrđene kroz propise. Proces „kategorizacije” je uvjet za ostvarivanje prava iz socijalne skrbi, mirovinsko-invalidskog osiguranja i dr., a njihova primjena rezultira svrstavanjem djece s invaliditetom u „kategorije”, isključivanje i ograničavanje u ostvarivanju drugih prava. Posebice treba imati u vidu razvojni proces kod djece, koji je kategorizacijom značajno ili potpuno ograničen.

Kako bi se stvorili temelji za adekvatno usklađivanje potrebno je, prije svega, provesti jedinstvenu analizu usklađenosti postojećih zakona s Konvencijom. Osim toga, potrebno je usvojiti novu nedostajuću legislativu koja će unaprijediti status osoba s invaliditetom. Jedan je dio značajnih propisa već u određenoj fazi pripreme, ali još uvijek ima dosta pitanja koja nisu rješavana niti usklađena kroz propise, te će u tom smislu u narednom razdoblju biti puno posla u području zakonodavstva².

Aktivnosti u okviru Specifičnog cilja 1.

- 1.1 Izvršiti analizu usklađenosti zakona u Federaciji Bosne i Hercegovine iz područja koje tretira ova strategija s Konvencijom.
- 1.2 Uskladiti i dopuniti postojeće zakone s Konvencijom.
- 1.3 Usvojiti/donijeti nove zakonske i podzakonske akte koji će unaprijediti status osoba s invaliditetom.
- 1.4 Osigurati institucionalne mehanizme praćenja diskriminacije osoba s invaliditetom uz ažuriranje godišnje informacije o stanju u vezi s tim pitanjem.
- 1.5 Osigurati vođenje statističkih podataka o osobama s invaliditetom.

Specifični cilj 2. Unaprijediti pristupačnost okruženja za osobe s invaliditetom kroz uklanjanje arhitektonskih i informacijsko-komunikacijskih zapreka, kao ključni aspekt za njihovo potpuno uključivanje u društvenu zajednicu.

Uključivanje osoba s invaliditetom u njihovu životnu zajednicu u najvećoj mjeri određuje sama okolina koju karakteriziraju brojne arhitektonske i informacijsko-komunikacijske zapreke. S tim u vezi, i sama Konvencija, kao i svi drugi strateški dokumenti u ovom području, u fokus stavljaju uklanjanje navedenih zapreka kao ključnu mjeru za izjednačavanje mogućnosti za osobe s invaliditetom. Ova je problematika bila prepoznata i u prethodnom strateškom dokumentu, međutim, još uvijek nije dovoljno prihvaćena u programima i aktivnostima nadležnih institucija. Stoga je jedan od specifičnih ciljeva ove strategije da se obuhvate ključni aspekti i odgovorni nositelji u ovom području kako bi se kroz planirane aktivnosti osobama s invaliditetom omogućio život u njima arhitektonski prilagođenoj okolini, komunikacija i informacije u odgovarajućim formatima.

Aktivnosti u okviru Specifičnog cilja 2.

- 2.1 Osigurati kontinuirano uklanjanje arhitektonskih zapreka na javnim površinama i objektima, kao i prometnim komunikacijama.
- 2.2 Provesti sustavnu prilagodbu već izgrađenih stambenih objekata koji nisu izgrađeni sukladno standardima pristupačnosti osobama s invaliditetom.
- 2.3 Osigurati da svi novoizgrađeni objekti zadovolje standarde pristupačnosti osobama s invaliditetom.
- 2.4 Osigurati primjenu načela univerzalnog dizajna pri projektiranju i gradnji stambenih jedinica.
- 2.5 Osigurati pristup i tehničke prilagodbe prostora odgojno-obrazovnih ustanova te pomagala za djecu s tjelesnim i čulnim invaliditetom, kako bi se otklonile građevinsko-arhitektonske zapreke.
- 2.6 Planski uvoditi sustave SOS telefona za uklanjanje svih postojećih zapreka.
- 2.7 Povećati pristupačnost svih oblika javnog prijevoza za sve osobe s invaliditetom.

2 Lista propisa koji će biti predmet analize i propisa koji se trebaju donijeti nalazi se u aneksu ovog dokumenta.

2.8 Osobama s vizualnim, slušnim i intelektualnim invaliditetom osigurati nesmetan pristup informacijama u odgovarajućim formatima.

2.9 Organizirati i provesti edukaciju državnih službenika i namještenika (na federalnoj, županijskoj, općinskoj/gradskoj razini) glede pristupa bez zapreka, kako bi se oni upoznali s potrebama osoba s invaliditetom.

Specifični cilj 3. Uključiti osobe s invaliditetom u sva područja života ravnopravno s drugima, posebice u području obrazovanja, kulturnog, sportskog, javnog i političkog djelovanja.

U većem dijelu ključnih sustava u Federaciji Bosne i Hercegovine osobe s invaliditetom su marginalizirane ili čak potpuno isključene, iako je to u suprotnosti s nekim od postojećih zakona. Primjer je sustav obrazovanja, gdje je zakonima jasno propisana nediskriminacija. Međutim, obuhvat djece s invaliditetom redovitim odgojno-obrazovnim sustavom je nedovoljan, posebice na predškolskoj razini, kao ključnom razdoblju za razvoj djeteta, kao i visokom obrazovanju, kao ključnom razdoblju stjecanja zvanja i zanimanja za osiguravanje kvalitetnog života osobe s invaliditetom.

U nizu važnih pitanja koja nisu riješena na adekvatan i sveobuhvatan način jeste i potpora obiteljima koje imaju osobu s invaliditetom, kako u smislu odgovarajuće materijalne zaštite, tako i u pogledu dostupnosti servisa potpore.

Slična je situacija i u području političkog života, gdje se kreiraju i donose ključne odluke za društvenu zajednicu, a samim time i za osobe s invaliditetom kao članove te društvene zajednice. Iako se zakonima iz ovog područja osobe s invaliditetom ne isključuju, oni nisu afirmativni, niti podstiču na javno i političko angažiranje osoba s invaliditetom i uvažavanje njihovih aspiracija i mišljenja. Pored toga, Izborni zakon BiH nije diskriminatoran, ali osobama s invaliditetom ne osigurava dostupnost izbornih mjesta i izborni materijal u dostupnom formatu.

Za osobe s invaliditetom od iznimnog je značaja i bavljenje sportom te aktivno i pasivno sudjelovanje u kulturno-umjetničkom životu. Iako je došlo do određenog napretka u području kulture i sporta, on je nedovoljan. Posebice su nedovoljna financijska izdvajanja za sportske aktivnosti osoba s invaliditetom, a nije razdvojen ni vrhunski i rekreativni sport, što ne omogućuje pretpostavke za bavljenje i jednom i drugom vrstom sporta.

Osobe s invaliditetom imaju potrebu i interesiranje za kulturno-umjetnički život, često su umjetnički nadarene ili su usljed invalidnosti razvile svoje umjetničke potencijale. Afirmacija ove njihove potrebe nije samo poticaj njihova optimalnog razvoja i poboljšanja kvalitete života, nego je dobrobit i za društvo. U smislu navedenog, politike i programi iz područja sporta i kulture trebaju biti mnogo senzitivniji i afirmativniji za uključivanje osoba s invaliditetom.

Aktivnosti u okviru Specifičnog cilja 3.

3.1 Razvijati inkluzivni sustav obrazovanja i povećati obuhvat djece i mladih s invaliditetom u svim odgojno-obrazovnim ustanovama.

3.2 Odrediti najbolji model potpore u nastavi i osigurati njegovu institucionalizaciju.

3.3 Unaprijediti inicijalno obrazovanje nastavnika.

3.4 Osigurati kontinuirani profesionalni razvoj nastavnika, stručnih suradnika i uprave škole.

3.5 Osigurati pristup suvremenim tehnologijama sukladno potrebama osoba s invaliditetom.

3.6 Pokrenuti proces preobrazbe specijalnih odgojno-obrazovnih ustanova u resursne centre inkluzivnog obrazovanja u cilju pružanja usluga stručne potpore, asistencije u nastavi i dr.

3.7 Uklanjati zapreke i uvoditi elemente informacijske potpore za gluhe i slijepe osobe u svim odgojno-obrazovnim, kulturnim i sportskim ustanovama i objektima koji su još uvijek nedostupni osobama s invaliditetom.

3.8 Kontinuirano jačati kapacitete stručnjaka koji rade s djecom i osobama s invaliditetom.

3.9 Kreirati i provoditi programe vršnjačke potpore u odgojno-obrazovnim ustanovama.

3.10 Jačati partnerstvo roditelja/staratelja djece s invaliditetom i djece bez invalidnosti.

3.11 Kreirati i provoditi programe/strategije za identifikaciju djece koja nisu obuhvaćena odgojno-obrazovnim radom, njihov upis u odgojno-obrazovne ustanove i prevenciju prijevremenog napuštanja školovanja, te uspostavljati njihovo praćenje.

- 3.12 Jačati urede za studente s invaliditetom u okviru svih visokoškolskih ustanova.
- 3.13 Osigurati materijalnu potporu obiteljima koje za članove imaju osobe s invaliditetom.
- 3.14 Unaprijediti područje kulture u smislu prilagodbe kulturnih dešavanja mogućnostima osoba s invaliditetom i poticati ih na aktivno i pasivno sudjelovanje u njima.
- 3.15 Osigurati potporu ustanovama kulture koje koriste osobe s invaliditetom.
- 3.16 Unaprijediti područje sporta u smislu povećanja materijalne potpore, prilagodbe uvjeta za bavljenje sportskim aktivnostima osobe s invaliditetom te ih poticati na aktivno i pasivno sudjelovanje u njima.
- 3.17 Osigurati uvjete da osobe s invaliditetom sudjeluju u radu političkih partija i procesima odlučivanja na svim razinama vlasti, na ravnopravnoj osnovi s drugim građanima/kama, te ih poticati i osnaživati za aktivno uključivanje u javni i politički život.

Specifični cilj 4. Unaprijediti programe prevencije invaliditeta i programe rane detekcije i intervencije u ranom rastu i razvoju.

Mjerama prevencije, rane detekcije i intervencije može se bitno utjecati na pojavu i posljedice invalidnosti. Istraživanja pokazuju da je razdoblje ranog rasta djeteta, posebice prve tri godine života, i kontinuirano do deset godina, najintenzivnije i najosjetljivije razdoblje u životu. Razvojni procesi koji se odvijaju u tom razdoblju su od ključnog značaja za optimalan rast i razvoj djeteta i sve što se u tom uzrastu zanemari, teško i rijetko se tijekom života nadoknadi.

Strateški plan za unapređenje ranog rasta i razvoja djece u Federaciji Bosne i Hercegovine 2013.-2017. prvi je dokument u kojemu su definirani ciljevi i aktivnosti bazirane na integriranom pristupu sektora obrazovanja, zdravstva i socijalne skrbi, kao najvažnijih resora za prevenciju, ranu detekciju i intervenciju kada su u pitanju problemi invalidnosti. Iskustva vezana za provedbu ovog strateškog plana osvijetlila su veliku potrebu i smisao ovako koncipirane sustavne intervencije. Stoga je u ovoj strategiji prihvaćeno pitanje prevencije, rane detekcije i intervencije, s vizijom da se ovaj pristup u budućnosti razvija i postane jedan od neizostavnih elemenata politike u području invalidnosti.

Aktivnosti u okviru Specifičnog cilja 4.

- 4.1 Razvijati programe prevencije s ciljem sprečavanja nastanka invaliditeta.
- 4.2 Provoditi i unaprijediti programe rane detekcije i intervencije.
- 4.3 Razvijati referalne mehanizme između sektora zdravstva, obrazovanja i socijalne skrbi za potporu djeci s invaliditetom i njihovim obiteljima.
- 4.4 Razviti koncept dodatnih kapaciteta u predškolskim ustanovama i školama za pružanje stručne potpore za prepoznavanje i intervenciju kod djece s invaliditetom (resursne sobe).

Specifični cilj 5. Unapređivati kvalitetu i dostupnost usluga te uspostavljati nove usluge sukladno potrebama osoba s invaliditetom.

Dosadašnja skrb društva uglavnom se temeljila na osiguranju novčanih naknada za osobe s invaliditetom. U odnosu na financijske prilike u Federaciji Bosne i Hercegovine, iznos ovih naknada može se ocijeniti primjerenim, što pokazuje da, u odnosu na ostala područja života, društvo pokazuje određenu skrb o osobama s invaliditetom. Međutim, svođenje skrbi društva na osiguravanje materijalnih davanja nije pokazalo unapređenje kvalitete njihova života u cjelini i sigurno ovaj model nije primjeren ni za društvo ni za osobe s invaliditetom.

U tom smislu, a nakon izvršenih analiza stanja u ovom području, pokazalo se nužnim razvijanje sfere socijalnih usluga i servisa potpore u zajednici, koji će omogućiti uključivanje osoba s invaliditetom u društvo.

Uvođenjem novih inovativnih programa potpore i skrbi u zajednici stvorio bi se prostor za otvaranje novih radnih mjesta, zapošljavanje teže zapošljivih skupina. Time bi se problematika invalidnosti približila samoj društvenoj zajednici u kojoj te osobe žive.

Osim toga, pokazalo se da je za djecu s invaliditetom i djecu sa smetnjama u razvoju i njihove obitelji od izuzetnog značaja uspostavljanje centara za pružanje usluga socijalne skrbi dnevnog zbrinjavanja, na čemu će se u narednom strateškom razdoblju intenzivnije raditi.

U prosincu 2014. godine Federalno ministarstvo rada i socijalne politike izradilo je *Smjernice o djelovanju centara za pružanje usluga socijalne skrbi dnevnog zbrinjavanja djece s invaliditetom i djece sa smetnjama u razvoju u Federaciji Bosne i Hercegovine*, s ciljem osiguravanja jedinstvenih standarda djelovanja zaposlenika tih centara.

Aktivnosti u okviru Specifičnog cilja 5.

5.1 Izvršiti procjenu potreba i kapaciteta lokalnih zajednica za pružanje usluga osobama s invaliditetom s aspekta javnog, nevladinog i privatnog sektora.

5.2 Planirati razvoj novih usluga sukladno procijenjenoj potrebi.

5.3 Definirati usluge koje se pružaju osobama s invaliditetom u području obrazovanja i socijalne skrbi, način akreditiranja i licenciranja za pružanje usluga te definirati cijene usluga.

5.4 Jačati kapacitete službi u zajednici usmjerene na osobe s invaliditetom (službe u zajednici u okviru domova zdravlja: centri za mentalno zdravlje i fizikalnu rehabilitaciju, centri za rani rast i razvoj, službe sestara u zajednici, timovi obiteljske medicine; ustanove socijalne skrbi: centri za socijalni rad, općinske službe socijalne skrbi, ustanove za smještaj i odgojno-obrazovne ustanove: predškolske ustanove, osnovne i srednje škole).

5.5 Razviti i provoditi sustav praćenja pruženih usluga.

5.6 Unaprijediti i inovirati zdravstvene usluge sukladno potrebama pojedinih kategorija osoba s invaliditetom, s posebnim naglaskom na reproduktivno zdravlje i planiranje obitelji.

5.7 Evaluirati postojeće *screening* programe u Federaciji Bosne i Hercegovine i izmijeniti ih po potrebi.

5.8 Povećati dostupnost dnevnoga zbrinjavanja u zajednici za djecu s invaliditetom i djecu ometenu u razvoju u cilju prevencija njihova razdvajanja od obitelji.

5.9 Analizirati listu ortopedskih pomagala, revidirati ju u koordinaciji sa **županijama**, te sukladno financijskim mogućnostima **županija**, osigurati sredstva za provedbu.

5.10 Izraditi Naputak **o načinu ostvarivanja prava i korištenju ortopedskih i drugih pomagala koja se mogu propisivati u okviru obveznog zdravstvenog osiguranja**, u suradnji sa županijama i uz konsenzus županija.

Specifični cilj 6. Jačati zapošljavanje i samozapošljavanje osoba s invaliditetom.

Uz ocjenu da je u proteklom strateškom razdoblju najveći napredak postignut upravo u području zapošljavanja, možemo konstatirati da se u Federaciji BiH otvaraju nove vizije i modeli osposobljavanja, obrazovanja, rehabilitacije i zapošljavanja osoba s invaliditetom. Riječ je o programima samozapošljavanja i socijalnog poduzetništva, koji nose potencijal za razvoj i kreiranje novih radnih mjesta i unapređenje prilika na tržištu rada za nezaposlene osobe s invaliditetom i druge teško zapošljive skupine.

Pored toga, potrebno je unaprijediti programe zapošljavanja osoba s invaliditetom u javnom sektoru kao i na otvorenom tržištu, gdje bi se praktično moglo mjeriti njihovo stvarno uključivanje u društvo pod jednakim okolnostima. Na tom su polju u pripremi strateški dokumenti nadležnih ministarstava.

Aktivnosti u okviru Specifičnog cilja 6.

6.1 Razvijati modele socijalnog poduzetništva u cilju zapošljavanja i samozapošljavanja osoba s invaliditetom.

6.2 Uspostaviti mrežu centara za profesionalnu rehabilitaciju na teritoriju cijele Federacije Bosne i Hercegovine koja će biti povezana s odgojno-obrazovnim ustanovama, tržištem rada i Federalnim zavodom PIO/MIO.

6.3 Unaprijediti zapošljavanje osoba s invaliditetom na otvorenom tržištu rada i u javnom sektoru.

6.4 Unaprijediti zakonski okvir koji će omogućiti učinkovitije zapošljavanje osoba s invaliditetom.

6.5 Osigurati kontinuirano karijerno savjetovanje učenika s invaliditetom.

6.6 Uključiti u proces zapošljavanja osoba s invaliditetom i zavode za zapošljavanje, te gospodarstvenike kojima bi trebalo predstaviti kompetencije završenih studenata i prednosti zapošljavanja osoba s invaliditetom.

6.7 Poticati zadružno udruživanje.

6.8 Poticati žensko poduzetništvo, s posebnim naglaskom na žene s invaliditetom.

6.9 Promovirati društveno poduzetništvo.

Specifični cilj 7. Sprečavati svaki oblik iskorištavanja, zlostavljanja i nasilja nad osobama s invaliditetom.

Bosna i Hercegovina je zemlja u kojoj je problem prosjačenja i trgovine ljudima izuzetno prisutan, što zbog nedovoljno djelotvornog sustava sprečavanja zlouporabe ljudi, toliko i zbog građanskog mentaliteta koji svojim nerazumijevanjem samoga problema doprinosi njegovu opstanku. U *Nacrtu Strategije Vijeća Europe za invaliditet (2017.-2023.)* osobita pozornost posvećena je ovoj problematici, što je bio jedan od razloga da se u ovaj strateški dokument uključi pitanje zaštite osoba s invaliditetom od iskorištavanja, zlostavljanja i nasilja svih vrsta. U osnovi, za odgovarajuće rezultate kada je to u pitanju potrebna je dosljedna primjena postojećih strategija borbe protiv trgovine ljudima, provedba *Zakona o zaštiti od nasilja u obitelji Federacije Bosne i Hercegovine* („Službene novine Federacije Bosne i Hercegovine”, broj 20/13), s fokusom na osobe s invaliditetom, kao i izrada odgovarajućih izvješća u vezi s tim pitanjem. Dakle, u postojeću *Strategiju za prevenciju i borbu protiv nasilja u obitelji (2013.-2017.)* („Službene novine Federacije Bosne i Hercegovine”, broj 22/13) treba uvrstiti programe koji u fokusu imaju osobe s invaliditetom, kako bi se pratilo njihovo stanje i položaj u okviru cjelokupne problematike suzbijanja nasilja i trgovine ljudima, jer se smatra da su one najugroženija kategorija i žrtve najvećih zlouporaba.

Osim toga, treba se obratiti osobita pozornost na zapostavljanje osoba s invaliditetom, što je često prisutan problem.

Buduće aktivnosti u okviru realizacije ovog strateškog cilja trebaju biti usmjerene na prevazilaženje prakse nepotrebnog odvajanja djece s invaliditetom od njihovih obitelji i njihov smještaj u ustanove te je potrebno raditi na razvijanju postojećih i uvođenju novih modela alternativnog zbrinjavanja djece s invaliditetom u obitelji i zajednicama.

Aktivnosti u okviru Specifičnog cilja 7.

7.1 Kreirati i provoditi programe prevencije, zaštite, potpore, oporavka i reintegracije

osoba s invaliditetom koje su žrtve bilo kojega oblika iskorištavanja, zlostavljanja, nasilja ili trgovine ljudima i integrirati ih u postojeću strategiju borbe protiv nasilja i trgovine ljudima.

Specifični cilj 8. Podizati svijest javnosti o problemima pitanja invalidnosti s ciljem uklanjanja predrasuda, kulturoloških i psiholoških zapreka.

Društveni stavovi, predrasude i stereotipi o osobama s invaliditetom velika su zapreka njihovoj integraciji i društvenoj afirmaciji, pa i ostvarivanju temeljnih ljudskih prava i potreba. Promatrano globalno, posljednjih desetljeća došlo je do određenog napretka društvene svijesti kada je u pitanju poimanje i pristup invaliditetu, ali na ovom polju ima još puno posla, posebice u zajednicama u kojima dominiraju tradicionalne vrijednosti i milosrdni pogled na osobe s invaliditetom.

Ostvarenje ovog strateškog cilja nužan je preduvjet za sve druge promjene koje se tiču osoba s invaliditetom i unapređenje njihova položaja u društvu.

Pitanje podizanja svijesti u prethodnom strateškom razdoblju je, u odnosu na druga pitanja, bilo aktualno i planirane aktivnosti su kontinuirano provedene.

Iako ne postoji precizan pokazatelj, opravdano je vjerovati da je realizacija aktivnosti na poduzimanju svijesti doprinijela da problemi, prava, potrebe i mogućnosti populacije osoba s invaliditetom budu razumljivije u javnosti, političkim i izvršnim institucijama. Time je stvoren dobar temelj za daljnji rad i unapređenje položaja osoba s invaliditetom. Međutim, pred akterima Strategije u tom pogledu su još brojne aktivnosti, a osobito kada je riječ o predrasudama donositelja odluka.

Aktivnosti u okviru Specifičnog cilja 8.

8.1 Provoditi kampanje s ciljem uklanjanja predrasuda o osobama s invaliditetom.

8.2 Uvesti obilježavanje datuma značajnih za osobe s invaliditetom, utvrđene u međunarodnim dokumentima.

8.3 Provoditi edukaciju osoba s invaliditetom o njihovim pravima i obvezama, te izraditi vodiče o njihovim pravima u odgovarajućim formatima prilagođene prema skupinama osoba s invaliditetom.

8.4 Provoditi programe edukacije s ciljem unapređenja poštivanja rodne specifičnosti osoba s invaliditetom.

8.5 Provoditi javne kampanje protiv nasilja nad ženama s invaliditetom, educirati žene s invaliditetom da prepoznaju i prijavljuju nasilje i traže pomoć u zaštiti svojih prava.

Specifični cilj 9. Jačati kapacitete organizacija osoba s invaliditetom i jamčiti njihovo sudjelovanje u svim društvenim procesima.

Konvencija o pravima osoba s invaliditetom obvezuje države potpisnice da osiguraju sudjelovanje osoba s invaliditetom u donošenju svih važnih odluka. Vlada Federacije Bosne i Hercegovine je još u okviru *Zakona o osnovama socijalne zaštite, zaštite civilnih žrtava rata i zaštite obitelji s djecom Federacije Bosne i Hercegovine* („Službene novine Federacije Bosne i Hercegovine”, br. 36/99, 54/04, 39/06 i 14/09) prepoznala značaj utemeljenja organizacija osoba s invaliditetom i njihovu ulogu u poboljšanju statusa osoba s invaliditetom. I u prethodnoj strategiji definirane su mjere i aktivnosti koje su imale za cilj donošenje zakonskog okvira kojim će se definirati utemeljenje i rad organizacija osoba s invaliditetom, podizanje kapaciteta i jačanje organizacija osoba s invaliditetom, te njihovo uključivanje u procese od značaja za položaj osoba s invaliditetom. Međutim, provedba planiranih mjera i aktivnosti nije ostvarena u planiranoj mjeri, te se i u ovom strateškom dokumentu to pitanje nameće kao prioritetni cilj.

Kroz ovaj strateški cilj potrebno je nastaviti u pravcu ranije planiranih a nerealiziranih aktivnosti, kao i na razvijanju programa suradnje organizacija osoba s invaliditetom i institucija Federacije BiH, zajedno ili pojedinačno, s međunarodnim partnerima.

Aktivnosti u okviru Specifičnog cilja 9.

9.1 Osigurati sudjelovanje organizacija osoba s invaliditetom u donošenju odluka koje su značajne za položaj osoba s invaliditetom.

9.2 Pratiti provedbu obveze sudjelovanja organizacija osoba s invaliditetom u donošenju odluka koje su značajne za položaj osoba s invaliditetom.

9.3 Utvrditi stanje u području postojećega sustava organiziranja i rada organizacija osoba s invaliditetom.

9.4 Provoditi i unapređivati programe međunarodne suradnje institucija Federacije Bosne i Hercegovine i organizacija osoba s invaliditetom s međunarodnim partnerima.

9.5 Jačati kapacitete organizacija osoba s invaliditetom kroz programe potpore (antistigma kampanje, edukativni programi, pokretanje biznisa, izrada projekata i dr.).

4. OPERATIVNI PLAN AKTIVNOSTI

Specifični cilj 1.						
Poboljšati status osoba s invaliditetom kroz unapređenje zakonodavnog okvira i osiguranje pravne potpore i zaštite prava osoba s invaliditetom.						
AKTIVNOSTI	NOSITELJ AKTIVNOSTI	PARTNERI	POLAZNO STANJE	INDIKATORI/ JEDINICA MJERE	OČEKIVANI REZULTAT	GODINA
1.1 Izvršiti analizu usklađenosti zakona u FBiH iz područja koje tretira ova strategija s Konvencijom	Nadležna federalna i županijska ministarstva (aktivnosti koordiniraju federalna ministarstva)	OOSI; NVO; Međunarodne organizacije	Nepostojanje jedinstvene sveobuhvatne analize u vezi s tim pitanjem (iako postoje određene ad hoc analize)	- Vlada FBiH formirala radnu skupinu za izradu analize; - Izvršen pregled i analiza usklađenosti planiranih zakona	Urađena sveobuhvatna analiza	2017.
1.2 Uskladiti i dopuniti postojeće zakone s Konvencijom	Nadležna federalna i županijska ministarstva	OOSI	Većina postojećih zakona nije u potpunosti usklađena s Konvencijom	Broj zakona usklađenih s Konvencijom	Svi zakoni usklađeni s Konvencijom	2018. i kontinuirano
1.3 Usvojiti/donijeti nove zakonske i podzakonske akte koji će unaprijediti status OSI	Nadležna federalna i županijska ministarstva; Vlada FBiH i vlade županija; Parlament FBiH, skupštine županija	OOSI	Postoji potreba za donošenjem novih zakonskih i podzakonskih akata iz određenih područja kojima bi se osobama s invaliditetom unaprijedio položaj sukladno Konvenciji	Broj donesenih novih zakonskih i podzakonskih akata koji su nedostajali, a koji su planirani	Usvojeni/doneseni zakonski i podzakonski akti koji su nedostajali sukladno listi nedostajućih zakonskih i podzakonskih akata	2017. i kontinuirano
1.4 Osigurati institucionalne mehanizme praćenja diskriminacije OSI uz ažuriranje godišnje informacije o stanju u vezi s tim pitanjem	Nadležna federalna i županijska ministarstva	OOSI	Nije razvijena praksa i institucionalni mehanizam praćenja diskriminacije OSI	- Broj odgovornih institucija koje su uspostavile mehanizam (metodologiju i tijela) za praćenje; - Broj sačinjenih informacija o slučajevima diskriminacije OSI	Institucije su uvele mehanizam (metodologiju i tijela) praćenja i sačinjavanja informacija u vezi s pitanjem diskriminacije OSI	2018. i kontinuirano
1.5 Osigurati vođenje statističkih podataka o OSI	Nadležna federalna i županijska ministarstva iz područja zdravstva, obrazovanja, socijalne politike, kulture i sporta i braniteljskih pitanja, FZS	Zdravstvene, obrazovne i socijalne ustanove; OOSI; NVO	Većina odgovornih resora sustavno ne vodi statističke podatke o OSI koji su potrebni za adekvatno planiranje programa i politika	- Broj odgovornih institucija koje su uspostavile sustav/ protokol za prikupljanje i vođenje podataka; - Uspostavljen sustav razmjene podataka između institucija i FZS	Nadležna federalna i županijska ministarstva iz područja zdravstva, obrazovanja, socijalne politike, kulture i sporta i braniteljskih pitanja uspostavila sustav prikupljanja podataka; Institucije razmjenjuju podatke sa FZS	2018. i kontinuirano

Specifični cilj 2.						
Unaprijediti pristupačnost okruženja za osobe s invaliditetom kroz uklanjanje arhitektonskih i informacijsko-komunikacijskih zapreka, kao ključni aspekt za njihovo potpuno uključivanje u društvenu zajednicu.						
AKTIVNOSTI	NOSITELJ AKTIVNOSTI	PARTNERI	POLAZNO STANJE	INDIKATORI/ JEDINICA MJERE	OČEKIVANI REZULTAT	GODINA
2.1 Osigurati kontinuirano uklanjanje arhitektonskih zapreka na javnim površinama i objektima, kao i promethnim komunikacijama	Vlasnici/korisnici objekata; Nadležna uprava za inspeksijske poslove/inspekcija	OOSi; Druge nadležne organizacije	Javne površine i objekti kao i saobraćajne komunikacije su većim dijelom nepristupačni OSI, posebno osobama s tjelesnim i čulnim invaliditetom	Procent javnih površina i objekata kao i promethnih komunikacija na kojima su uklonjene arhitektonske zapreke	Povećana je pristupačnost javnim površinama, objektima kao i promethnim komunikacijama	30% do 2021. godine
2.2 Provesti sustavnu prilagodbu već izgrađenih stambenih objekata koji nisu izgrađeni sukladno standardima pristupačnosti OSI	Vlasnici/korisnici objekata; Nadležna uprava za inspeksijske poslove/inspekcija	OOSi; Druge nadležne organizacije	Većina stambenih objekata nije izgrađena u skladu sa standardima pristupačnosti OSI	Procent prilagođenih objekata	Povećan broj stambenih objekata koji su pristupačni OSI s tjelesnim i čulnim invaliditetom	kontinuirano
2.3 Osigurati da svi novoizgrađeni objekti zadovolje standarde pristupačnosti OSI	Federalno ministarstvo i županijska ministarstva prostornog uređenja	OOSi; Druge nadležne organizacije	Još uvijek postoji praksa da se prilikom gradnje objekata ne poštuju standardi pristupačnosti OSI	Procent novoizgrađenih stambenih objekata koji su izgrađeni sukladno standardima pristupačnosti OSI	Novoizgrađeni stambeni objekti izgrađeni su sukladno standardima pristupačnosti OSI	kontinuirano
2.4 Osigurati primjenu načela univerzalnog dizajna pri projektiranju i gradnji stambenih jedinica	Federalno ministarstvo i županijska ministarstva prostornog uređenja; Federalna uprava i županijske uprave za inspeksijske poslove/inspekcije	OOSi; Druge nadležne organizacije	Princip univerzalnog dizajna pri projektovanju i gradnji stambenih jedinica se ne primjenjuje	Procent novih stambenih jedinica koje su projektirane i izgrađene sukladno načelu univerzalnog dizajna	Nove su stambene jedinice projektirane i izgrađene sukladno načelu univerzalnog dizajna	kontinuirano
2.5 Osigurati pristup i tehničke prilagodbe prostora odgojno-obrazovnih ustanova te pomagala za djecu s tjelesnim i čulnim invaliditetom, kako bi se otklonile građevinsko-arhitektonske zapreke	Županijska ministarstva nadležna za obrazovanje; Utemeljitelji predškolskih ustanova; FMOZ kao koordinirajuće tijelo	Nadležna federalna i županijska ministarstva zdravstva i socijalne skrbi; OOSi	Kroz programe „Pomoć projektima inkluzije i projektima poboljšanja rada s djecom s posebnim potrebama” i „Pomoć projektima poboljšanja odgojno-obrazovnog rada s djecom s poteškoćama u razvoju” podržani su projekti koji se odnose na ovu aktivnost	- Broj objekata u kojima je izvršena prilagodba; - Broj objekata u kojima su uklonjene građevinsko-arhitektonske zapreke; - Broj nabavljenih pomagala	- Osiguran pristup i tehničke prilagodbe prostora odgojno-obrazovnih ustanova; - Osigurana pomagala za djecu s poteškoćama u kretanju	kontinuirano

Specifični cilj 2.

Unaprijediti pristupačnost okruženja za osobe s invaliditetom kroz uklanjanje arhitektonskih i informacijsko-komunikacijskih zapreka, kao ključni aspekt za njihovo potpuno uključivanje u društvenu zajednicu.

AKTIVNOSTI	NOSITELJ AKTIVNOSTI	PARTNERI	POLAZNO STANJE	INDIKATORI/ JEDINICA MJERE	OČEKIVANI REZULTAT	GODINA
2.6 Planski uvoditi sustave SOS telefona za uklanjanje svih postojećih zapreka	FMPK	OOS; Operateri za telekomunikacije; Druge nadležne organizacije	Nepostojanje sistema SOS telefona za prijavu uklanjanja postojećih prepreka koje ometaju OSI da se potpuno uključe u zajednicu	Broj uvedenih SOS telefona	Olakšano uklanjanje postojećih zapreka koje ometaju OSI da se potpuno uključe u zajednicu korištenjem sustava SOS telefona	kontinuirano
2.7 Povećati pristupačnost svih oblika javnog prijevoza za sve OSI	Federalno ministarstvo i županijska ministarstva za promet i komunikacije; Federalna uprava i županijske uprave za inspeksijske poslove/inspekcije	Javna i privatna poduzeća za promet; OOSI	Većina voznih jedinica javnog prijevoza u FBiH je nepristupačna OSI s tjelesnim i čulnim invaliditetom	Procent voznih jedinica javnog prijevoza koje su prilagođene potrebama OSI s tjelesnim i čulnim invaliditetom	Javni prijevoz u FBiH pristupačiji OSI s tjelesnim i čulnim invaliditetom	kontinuirano
2.8. Osobama s vizualnim, slušnim i intelektualnim invaliditetom osigurati nesmetan pristup informacijama u odgovarajućim formatima	FMPK	Vlada FBiH; RAK; Druge nadležna ministarstva; OOSI	Web-stranice federalnih ministarstava i institucija nisu u potpunosti prilagođene za adekvatan pristup informacijama osoba s vizuelnim, slušnim i intelektualnim invaliditetom. RTV sadržaji na niskom nivou pristupačnosti (veoma nizak procent programa prilagođen za OSI). Potrebno je obavezati nadležne federalne institucije da primijene državno uputstvo za izradu web-stranica prilagođenih upotrebi OSI	- Procent mrežnih stranica prilagođenih nesmetanom pristupu informacijama u odgovarajućim tehnikama za osobe s vizualnim, slušnim i intelektualnim invaliditetom; - Procent RTV pružatelja usluga koji su prilagodili sadržaje OSI; - Broj edukacija u korištenju novih tehnologija za OSI u obrazovnim ustanovama. - Broj edukacija u korištenju novih tehnologija za OSI u obrazovnim ustanovama. - Broj osigurane literature na Brailleovom pismu; - Broj kampanja o uporabi znakovnog jezika i Brailleovog pisma; - Broj osoba s vizualnim, slušnim i intelektualnim invaliditetom kojima je osiguran nesmetan pristup informacijama u odgovarajućim tehnikama	Osobama s vizualnim, slušnim i intelektualnim invaliditetom olakšan (osiguran nesmetan) pristup informacijama u odgovarajućim tehnikama. Realizirane edukacije u korištenju novih tehnologija za OSI u obrazovnim ustanovama. Osigurana literatura na Brailleovom pismu u obrazovnim ustanovama. Realizirane kampanje o uporabi znakovnog jezika i Brailleovog pisma.	kontinuirano

Specifični cilj 2.

Unaprijediti pristupačnost okruženja za osobe s invaliditetom kroz uklanjanje arhitektonskih i informacijsko-komunikacijskih zapreka, kao ključni aspekt za njihovo potpuno uključivanje u društvenu zajednicu.

AKTIVNOSTI	NOSITELJ AKTIVNOSTI	PARTNERI	POLAZNO STANJE	INDIKATORI/ JEDINICA MJERE	OČEKIVANI REZULTAT	GODINA
2.9. Organizirati i provesti edukaciju državnih službenika i namještenika (na federalnoj, županijskoj, općinskoj/gradskoj razini) glede pristupa bez zapreka, kako bi se oni upoznali s potrebama OSI	ADS FBiH	Druge nadležne organizacije; OOSI	Državni službenici i namještenici nedovoljno informisani o postojanju poteškoća u kretanju s kojima se OSI susreću u svakodnevnom životu i značaju koji za njih ima pristup bez prepreka	Broj organiziranih i provedenih edukacija	Državni službenici i namještenici upoznati s poteškoćama s kojima se OSI s tjelesnim i čulnim invaliditetom susreću u svakodnevnom životu i značaju koji za njih ima pristup bez zapreka	kontinuirano

Specifični cilj 3.

Uključiti osobe s invaliditetom u sva područja života ravnopravno s drugima, posebice u područja obrazovanja, kulturnog, sportskog, javnog i političkog djelovanja.

AKTIVNOSTI	NOSILAC AKTIVNOSTI	PARTNERI	POLAZNO STANJE	INDIKATORI/ JEDINICA MJERE	OČEKIVANI REZULTAT	GODINA
3.1 Razvijati i provoditi inkluzivni sustav obrazovanja i povećati obuhvat djece i mladih s invaliditetom u svim odgojno-obrazovnim ustanovama	Županijska ministarstva nadležna za obrazovanje; FMOZ kao koordinirajuće tijelo	Županijska ministarstva za zdravlje i socijalnu politiku; Općine; OOSI	Vidjeti 2.5.	Procent djece i mladih s invaliditetom uključen u inkluzivni sustav obrazovanja u odgojno-obrazovnim ustanovama u FBiH	- Povećan stupanj razvijenosti inkluzivnog sustava obrazovanja; - Povećan broj djece i mladih s invaliditetom u odgojno-obrazovnim ustanovama	kontinuirano

Specifični cilj 3.	AKTIVNOSTI	NOSILAC AKTIVNOSTI	PARTNERI	POLAZNO STANJE	INDIKATORI/ JEDINICA MJERE	OČEKIVANI REZULTAT	GODINA
Uključiti osobe s invaliditetom u sva područja života ravnopravno s drugima, posebice u područja obrazovanja, kulturnog, sportskog, javnog i političkog djelovanja.							
3.2 Odrediti najbolji model potpore u nastavi i osigurati njegovu institucionalizaciju	FMRSP; FMZ; Županijska ministarstva obrazovanja; FMOZ kao koordinirajuće tijelo	Odgovno-obrazovne ustanove; Lokalna zajednica; OOSI; NVO	Podržani projekti kroz programe „Pomoć projektima inkluzije i projektima poboljšanja rada s djecom s posebnim potrebama” i „Pomoć projektima poboljšanja odgojno-obrazovnog rada s djecom s poteškoćama u razvoju”. Za naredno razdoblje predviđena je potpora projekata kroz program „Potpora projektima poboljšanja inkluzivnosti predškolskog i osnovnog obrazovanja”.	- Broj evidentiranih škola gdje je uočena potreba za razvijanjem održivih programa asistencije u nastavi; - Procenat ostvarene suradnje između redovitih i specijalnih škola; - Broj održivih programa asistencije u nastavi; - Broj osiguranih asistenata u nastavi kroz angažiranje nastavnika koji su tehnološki višak, njihovu obuku, kao i obuku drugih kadrova koji mogu raditi kao asistenti u nastavi.	Razvijeni održivi programi asistencije u nastavi u cilju poboljšanja rada asistenata i olakšavanju usvajanja građiva djeci s invaliditetom. Urađena evidencija škola u kojima postoji potreba za asistentima u nastavi, kao i evidencija potrebnih asistenata u nastavi. Realizirani održivi programi asistencije u nastavi. Obučeni i angažirani asistenti u nastavi.	kontinuirano	
3.3 Unaprijediti inicijalno obrazovanje nastavnika	Županijska ministarstva obrazovanja; Pedagoški zavodi; Nastavnički i pedagoški fakulteti; FMOZ kao koordinirajuće tijelo	Osnovne i srednje škole; OOSI	Primjeri dobre prakse realizirani kroz različite projekte	- Broj razvijenih partnerskih suradnji nastavnika i pedagoških fakulteta, pedagoških zavoda i odgojno-obrazovnih ustanova; - Broj razvijenih i primijenjenih nastavnih planova i programa	Razvijeni i primijenjeni nastavni planovi i programi kojima se unapređuje inicijalno obrazovanje nastavnika	kontinuirano	
3.4. Osigurati kontinuirani profesionalni razvoj nastavnika, stručnih suradnika i uprave škole	Županijska ministarstva obrazovanja; Pedagoški zavodi; FMOZ kao koordinirajuće tijelo	Osnovne i srednje škole; Nastavnički fakulteti; OOSI; NVO; Međunarodne organizacije	Kroz program „Potpora stručnom usavršavanju prosvjetnih djelatnika” podržani su projekti koji se odnose na ovu aktivnost	- Procenat indentificiranih obrazovnih potreba nastavnika, stručnih suradnika i uprave škole; - Broj programa obuke koje pohađaju nastavnici, stručni suradnici i uprava škole.	Identificirane obrazovne potrebe nastavnika, stručnih suradnika i uprave škole. Realizirani programi stručnog usavršavanja nastavnika, stručnih suradnika i uprave škole. Nastavnicima, stručnim suradnicima i upravi škola osiguran kontinuirani profesionalni razvoj.	kontinuirano	

<p>Specifični cilj 3. Uključiti osobe s invaliditetom u sva područja života ravnopravno s drugima, posebice u područja obrazovanja, kulturnog, sportskog, javnog i političkog djelovanja.</p>	<p>AKTIVNOSTI</p>	<p>NOSILAC AKTIVNOSTI</p>	<p>PARTNERI</p>	<p>POLAZNO STANJE</p>	<p>INDIKATORI/ JEDINICA MJERE</p>	<p>OČEKIVANI REZULTAT</p>	<p>GODINA</p>
<p>3.5 Osigurati pristup suvremenim tehnologijama sukladno potrebama OSI</p>	<p>Županijska ministarstva obrazovanja; FMOZ kao koordinirajuće tijelo</p>	<p>Druga nadležna ministarstva; OOSI</p>	<p>Vidjeti 2.5.</p>	<p>- Broj edukacija u korištenju suvremenih tehnologija za OSI; - Broj literature osigurane na Brailleovom pismu; - Broj sredstava suvremene tehnologije dostupan OSI; - Procent uvođenja potpore nesmetanom pristupu informacijama u odgovarajućim tehnikama za osobe s vizualnim, slušnim i intelektualnim invaliditetom</p>	<p>OSI, s fokusom na osobe s vizualnim, slušnim i intelektualnim invaliditetom, omogućena uporaba suvremenih tehnologija sukladno njihovim potrebama. Realizirane edukacije u korištenju novih tehnologija za OSI u obrazovnim ustanovama. Osigurana sredstva suvremene tehnologije dostupne OSI i literatura na Brailleovom pismu u obrazovnim ustanovama. Realizirane kampanje o uporabi znakovnog jezika i Brailleovog pisma.</p>	<p>kontinuirano</p>	
<p>3.6 Pokrenuti proces preobrazbe specijalnih odgojno-obrazovnih ustanova u resursne centre inkluzivnog obrazovanja u cilju pružanja usluga stručne potpore, asistencije u nastavi i dr.</p>	<p>Županijska ministarstva obrazovanja; Pedagoški zavodi; FMOZ kao koordinirajuće tijelo</p>	<p>Odgojno-obrazovne ustanove; Općine; OOSI</p>	<p>Vidjeti 2.5.</p>	<p>Procent ostvarene suradnje između redovitih i specijalnih škola</p>	<p>Specijalne odgojno-obrazovne ustanove pretvorene u resursne centre inkluzivnog obrazovanja. Uspostavljena suradnja između redovitih i specijalnih škola. Potpisani ugovori o suradnji između redovitih i specijalnih škola.</p>	<p>kontinuirano</p>	

Specifični cilj 3. Uključiti osobe s invaliditetom u sva područja života ravnopravno s drugima, posebice u područja obrazovanja, kulturnog, sportskog, javnog i političkog djelovanja.	AKTIVNOSTI	NOSILAC AKTIVNOSTI	PARTNERI	POLAZNO STANJE	INDIKATORI/ JEDINICA MJERE	OČEKIVANI REZULTAT	GODINA
3.7. Uklanjati zapreke i uvoditi elemente informacijske potpore za gluhe i slijepe osobe u svim odgojno-obrazovnim, kulturnim i sportskim ustanovama i objektima koji su još uvijek nedostupni osobama s invaliditetom	Županijska ministarstva obrazovanja, FMOZ kao koordinirajuće tijelo	Pedagoški zavodi; Druge nadležne organizacije; OOSI;	Vidjeti 2.5. Također, u okviru Programa raspodjele sredstava Transfera za financiranje studentskog standarda, izdvojena su sredstva za potporu studentima s invaliditetom, koji su državljani BiH, a studiraju na javnim visokoškolskim ustanovama u Federaciji BiH	- Procent prilagodbe okruženja za slijepe i gluhe osobe; - Procent uvedenih elemenata informacijske potpore za gluhe i slijepe osobe; - Broj promidžbi uporabe znakovnog jezika i Brailleovog pisma; - Broj promidžbi i edukacija u korištenju komunikacijskih i informatičkih tehnologija; - Broj promidžbi važnosti neometanog pristupa informacijama slijepim i gluhim osobama.	Gluhe i slijepe osobe imaju nesmetan pristup informacijama u svim odgojno-obrazovnim, kulturnim i sportskim ustanovama i drugim objektima. Uvedeni elementi informacijske potpore za gluhe i slijepe osobe. Realizirane edukacije u korištenju novih tehnologija za OSI u odgojno-obrazovnim ustanovama, kulturnim i sportskim ustanovama i drugim objektima. Osigurana sredstva suvremene tehnologije dostupne OSI i literatura na Brailleovom pismu u odgojno-obrazovnim ustanovama, kulturnim i sportskim ustanovama i drugim objektima. Realizirane kampanje o uporabi znakovnog jezika i Brailleovog pisma.	kontinuirano	
3.8 Kontinuirano jačati kapacitete stručnjaka koji rade s djecom i OSI	Županijska ministarstva obrazovanja; FMRSP; FMZ; FMKS; FMOZ kao koordinirajuće tijelo	Osnovne i srednje škole; Nastavnički fakulteti; Pedagoški zavodi; OOSI; NVO; Međunarodne organizacije	Vidjeti 2.5.	- Procent programa profesionalnih usavršavanja stručnjaka koji rade s djecom i OSI; - Procent potrebnih znanja i vještina za rad s djecom i OSI	Stručnjaci koji rade s djecom i OSI kontinuirano se usavršavaju i jačaju svoje kapacitete. Ojačani kapaciteti stručnjaka koji rade s djecom i OSI.	kontinuirano	

Specifični cilj 3.						
Uključiti osobe s invaliditetom u sva područja života ravnopravno s drugima, posebice u područja obrazovanja, kulturnog, sportskog, javnog i političkog djelovanja.						
AKTIVNOSTI	NOSILAC AKTIVNOSTI	PARTNERI	POLAZNO STANJE	INDIKATORI/ JEDINICA MJERE	OČEKIVANI REZULTAT	GODINA
3.9 Kreirati i provoditi programe vršnjačke potpore u odgojno-obrazovnim ustanovama	Županijska ministarstva obrazovanja; Pedagoški zavodi; FMOZ kao koordinirajuće tijelo	Odgovno-obrazovne ustanove; Roditelji/ staratelji; Vijeća učenika; Općine; OOSI; NVO; Međunarodne organizacije	Vidjeti 3.2.	- Broj kreiranih i provedenih programa vršnjačke potpore; - Procent uključenosti učenika u ove programe i vannastavne aktivnosti	Vršnjaci, svjesni poteškoća s kojima se susreću djeca s invaliditetom, uključeni u programe potpore svojim razrednim kolegama. Kreirani i realizirani programi vršnjačke potpore u odgojno-obrazovnim ustanovama. Učenici uključeni u programe vršnjačke potpore i vannastavne aktivnosti.	kontinuirano
3.10 Jačati partnerstvo roditelja/staratelja djece s invaliditetom i djece bez invalidnosti	Županijska ministarstva obrazovanja; Pedagoški zavodi; FMOZ kao koordinirajuće tijelo	Odgovno-obrazovne ustanove; Roditelji/staratelji; Općine; OOSI; NVO	Roditelji djece bez invalidnosti nerijetko neosjetljivi na probleme s kojima se susreću roditelji djece s invaliditetom	- Procent razvijenih programa partnerske suradnje s roditeljima/starateljima; - Procent roditelja uključenih u partnerske suradnje	Roditelji djece bez invalidnosti empatični s roditeljima djece s invaliditetom i spremni da ukažu potrebnu pomoć; ojačano partnerstvo. Razvijeni programi partnerske suradnje roditelja/staratelja djece s invaliditetom i djece bez invalidnosti. Roditelji značajno uključeni u partnerske suradnje.	kontinuirano

Specifični cilj 3. Uključiti osobe s invaliditetom u sva područja života ravnopravno s drugima, posebice u područja obrazovanja, kulturnog, sportskog, javnog i političkog djelovanja.	AKTIVNOSTI	NOSILAC AKTIVNOSTI	PARTNERI	POLAZNO STANJE	INDIKATORI/ JEDINICA MJERE	OČEKIVANI REZULTAT	GODINA
	3.11 Kreirati i provoditi programe/strategije za identifikaciju djece koja nisu obuhvaćena odgojno-obrazovnim radom, njihov opis i prevojno-obrazovne ustanove i prevojniju prijevremenu napuštanja školovanja, te uspostavljati njihovo praćenje	Županijska ministarstva obrazovanja; Pedagoški zavodi; FMOZ kao koordinirajuće tijelo	Odgojno-obrazovne ustanove; CSR; Općine; Zavodi za statistiku; OOSI; NVO	Određen dio populacije djece s invaliditetom ne pohađa nastavu ili prijevremeno napušta odgojno-obrazovne ustanove prekidajući proces obrazovanja	<ul style="list-style-type: none"> - Procent formiranja baze podataka i redovito prikupljanje i ažuriranje podataka; - Procent mapiranja potreba djece koja nisu obuhvaćena odgojno-obrazovnim radom i dostupnih resursa za organiziranje i realizaciju odgojno-obrazovnog rada. Djeca upisana u odgojno-obrazovne ustanove Smanjen broj učenika koji su prijevremeno napustili školovanje; Realizirani programi prevencije prijevremenog napuštanja školovanja 	Formirana baza podataka i ažurirani podaci. Mapirane potrebe djece koja nisu obuhvaćena odgojno-obrazovnim radom i dostupni resursi za organiziranje i realizaciju odgojno-obrazovnog rada. Djeca upisana u odgojno-obrazovne ustanove Smanjen broj učenika koji su prijevremeno napustili školovanje; Realizirani programi prevencije prijevremenog napuštanja školovanja	kontinuirano
	3.12 Jačati urede za studente s invaliditetom u okviru svih visokoškolskih ustanova	Županijska ministarstva obrazovanja; Pedagoški zavodi; Unije studenata FMOZ kao koordinirajuće tijelo	Univerziteti; Visokoškolske ustanove; OOSI	Uredi za studente s invaliditetom na svim javnim visokoškolskim ustanovama u FBiH ne rade u punom kapacitetu	<ul style="list-style-type: none"> - Broj ureda za studente s invaliditetom na javnim visokoškolskim ustanovama koji su ojačali svoje kapacitete i usluge; - Broj studenata kojima je pružena potpora kroz ove urede; - Procent informiranosti studenata o njihovim pravima i obvezama 	Ojačani kapaciteti i usluge ureda za studente s invaliditetom. Povećana uključenost studenata u uredima za studente s invaliditetom na javnim visokoškolskim ustanovama. Studenti s invaliditetom upoznati o svojim pravima i obvezama.	kontinuirano
	3.13 Osigurati materijalnu potporu obiteljima koje za članove imaju osobe s invaliditetom	FMRSP; KMSP	OOSI	Ne postoji jedinstvena zakonska regulativa u FBiH kojom se jamči materijalna potpora obiteljima koje imaju za članove OSI, kao što je dječji doplatak	Donesen propis kojim se uređuje pravo na dječji doplatak	Sva djeca s invaliditetom u FBiH primaju uvećan dječji doplatak	2018.

Specifični cilj 3.						
Uključiti osobe s invaliditetom u sva područja života ravnopravno s drugima, posebice u područja obrazovanja, kulturnog, sportskog, javnog i političkog djelovanja.						
AKTIVNOSTI	NOSILAC AKTIVNOSTI	PARTNERI	POLAZNO STANJE	INDIKATORI/ JEDINICA MJERE	OČEKIVANI REZULTAT	GODINA
3.14 Unaprijediti područje kulture u smislu prilagodbe kulturnih dešavanja mogućnostima OSI i poticati ih na aktivno i pasivno sudjelovanje u njima	Federalno ministarstvo i županjska ministarstva nadležna za područje kulture i sporta	OOSI	Neprilagođenost većine kulturnih dešavanja potrebama i mogućnostima OSI	- Broj kulturnih ustanova koje su provodile programe prilagođene OSI; - Broj kulturnih programa u kojima su sudjelovale OSI; - Broj kulturnih programa koje su provodili umjetnici za OSI; - Broj institucija koje su financijski i resursno podržavale kulturne programe; - Broj časopisa u području kulture koji promoviraju uključivanje OSI i čiji sadržaj uređuju OSI	Omogućeno svim OSI da upražnjavaju kulturne aktivnosti i prate kulturna dešavanja sukladno svojim mogućnostima te da promoviraju i publiciraju svoje aktivnosti	kontinuirano
3.15 Osigurati potporu ustanovama kulture koje koriste OSI	FMKS; FMOZ kao koordinirajuće tijelo; FMRSP	OOSI; Donatori	Ustanove kulture, kao što je Križnica za slijepe i slabovidne osobe, nemaju stabilno financiranje, zbog čega nerijetko imaju probleme u radu	Donesen akt kojim se definira potpora	Osigurana stabilna financijska potpora Križnici za slijepe i slabovidne osobe i drugim ustanovama kulture koje koriste OSI	kontinuirano
3.16 Unaprijediti područje sporta u smislu povećanja materijalne potpore, prilagodbe uvjeta za bavljenje sportskim aktivnostima OSI, te ih poticati na aktivno i pasivno sudjelovanje u njima	Federalno ministarstvo i županjska ministarstva kulture i sporta	OOSI	Neprilagođenost većine sportskih dešavanja potrebama i mogućnostima OSI. Financijska izdavanja za bavljenje sportom OSI su nedovoljna, a nisu razdvojeni vrhunski i amaterski sportovi	- Donesen propis kojim se uređuje ovo područje; - Povećana financijska izdavanja za ovo područje; - Broj prilagođenih sportskih terena; - Broj klubova koji uključuju OSI; - Procent/broj OSI uključenih u sport	Omogućeno svim OSI da upražnjavaju sportske aktivnosti i prate sportska dešavanja sukladno svojim mogućnostima	kontinuirano

<p>Specifični cilj 3. Uključiti osobe s invaliditetom u sva područja života ravnopravno s drugima, posebice u područja obrazovanja, kulturnog, sportskog, javnog i političkog djelovanja.</p>							
	AKTIVNOSTI	NOSILAC AKTIVNOSTI	PARTNERI	POLAZNO STANJE	INDIKATORI/ JEDINICA MJERE	OČEKIVANI REZULTAT	GODINA
	<p>3.17 Osigurati uvjete da OSI sudjeluju u radu političkih partija i u procesima odlučivanja na svim razinama vlasti, na ravnopravnoj osnovi s drugim građanima/kama, te ih poticati i osnaživati za aktivno uključivanje u javni i politički život</p>	<p>Izorno povjerenstvo Federacije BiH, Gender centar Federacije BiH</p>		<p>Nedovoljna uključenost OSI/predstavnika OSI u rad političkih partija i javne pozicije; nije osigurana pristupačnost izbornog materijala i izbornih mjesta</p>	<p>- Donesen propis kojim se uređuje pristupačnost izbornog mjesta i izbornog materijala za sve OSI koje imaju pravo da sudjeluju u izbornom procesu; - Broj programa političkih partija koje promoviraju i zagovaraju uključivanje OSI u javni i politički život; - Broj OSI uključenih u političke partije; - Broj OSI na javnim i političkim pozicijama</p>	<p>OSI su uključene u javni i politički život na svim razinama vlasti</p>	<p>kontinuirano</p>

Specifični cilj 4.	Unaprijediti programe prevencije invaliditeta i programe rane detekcije i intervencije u ranom rastu i razvoju.					
AKTIVNOSTI	NOSITELJ AKTIVNOSTI	PARTNERI	POLAZNO STANJE	INDIKATORI/ JEDINICA MJERE	OČEKIVANI REZULTAT	GODINA
4.1 Razvijati programe prevencije s ciljem sprečavanja nastanka invaliditeta	Sva nadležna federalna i županijska ministarstva i ustanove; Poslodavci	NVO; OOSI; Donatori	Poznato je da postoje programi, ali ne postoji sustavni pristup u provedbi i praćenju	Broj provedenih programa prevencije invalidnosti	Sve nadležne institucije sustavno provode programe prevencije	kontinuirano
4.2 Provoditi i unaprijediti programe rane detekcije i intervencije	Federalna i županijska ministarstva zdravstva, obrazovanja i socijalne politike; FMOZ kao koordinirajuće tijelo; ZZJZ FBiH; ZZO; Zdravstvene, obrazovne i ustanove socijalne skrbi	OOSI; NVO; Donatori	Postoji pravni i strateški okvir za razvijanje programa rane detekcije i intervencije	- Broj polaznika edukacije; - Broj prilagođenih propisa; - Broj zdravstvenih djelatnika i zdravstvenih suradnika; - Broj stručnjaka u sektoru obrazovanja; - Broj stručnjaka u sektoru socijalne skrbi; - Broj zdravstvenih, obrazovnih i ustanova socijalne skrbi koji provode programe	Programi rane detekcije i intervencije se provode i unapređuju	kontinuirano
4.3 Razvijati referalne mehanizme između sektora zdravstva, obrazovanja i socijalne skrbi za potporu djeci s invaliditetom i njihovim obiteljima	Općine; Zdravstvene, obrazovne i ustanove socijalne skrbi	Federalna i županijska ministarstva zdravstva, obrazovanja i socijalne politike; OOSI; NVO; Donatori	Postoje referalni mehanizmi razvijeni u okviru pilot projekata, ali ne postoji sustavni pristup njihovoj provedbi i praćenju	- Broj općina; - Broj uspostavljenih općinskih povjerenstava za referalne mehanizme	Razvijena suradnja između sektora zdravstva, obrazovanja i socijalne skrbi koja osigurava pružanje zaštite djeci s invaliditetom i njihovim obiteljima	kontinuirano
4.4 Razviti koncept dodatnih kapaciteta u predškolskim ustanovama i školama za pružanje stručne potpore za prepoznavanje i intervenciju kod djece s invaliditetom (resursne sobe)	Ministarstva obrazovanja	Utemeljitelji predškolskih ustanova; OOSI	FMOZ uključen u intersektorsku radnu skupinu „Zdrav rast i razvoj” FBiH; FMOZ podržavao uspostavljanje integrativnih i održivih usluga koje unapređuju rani rast i razvoj djece u 6 županija FBiH	Broj predškolskih ustanova i škola koje pružaju stručnu potporu djeci s posebnim potrebama	Razvijeni dodatni kapaciteti predškolskih ustanova i škola koje pružaju stručnu potporu za prepoznavanje i intervenciju kod djece s invaliditetom	kontinuirano

Specifični cilj 5.						
Unapređivati kvalitetu i dostupnost usluga te uspostavljati nove usluge sukladno potrebama osoba s invaliditetom.						
AKTIVNOSTI	NOSITELJ AKTIVNOSTI	PARTNERI	POLAZNO STANJE	INDIKATORI/ JEDINICA MJERE	OČEKIVANI REZULTAT	GODINA
5.1 Izvršiti procjenu potreba i kapaciteta lokalnih zajednica za pružanje usluga OSI s aspekta javnog, nevladnog i privatnog sektora	FMRSP; FMZ; FMOZ kao koordinirajuće tijelo	Drugi resori; Resorna županijska ministarstva; Općine; OOSI; NVO; Donatori	Iako su rađene određene ad hoc analize, ne postoji sveobuhvatan uvid u kapacitete i potrebe lokalnih zajednica za pružanje usluga OSI	- Broj općina u kojima je izvršena procjena; - Urađeno izvješće	U svim općinama urađena procjena potreba i kapaciteta	2017: 30% općina 2018: 30% općina 2019: 20% općina 2020: 20% općina
5.2 Planirati razvoj novih usluga sukladno procijenjenoj potrebi	Resorna županijska ministarstva; Općine	Federalna ministarstva zdravstva, obrazovanja i socijalne skrbi; OOSI; NVO	- U procesu je mapiranje potreba za vrstama socijalnih usluga u lokalnim zajednicama	Akojski planovi za razvoj novih usluga	Stvorene pretpostavke za razvoj novih usluga	2017: 30% općina usvojilo AP 2018: 30% općina usvojilo AP 2019: 20% općina usvojilo AP 2020: 20% općina usvojilo AP
5.3 Definirati usluge koje se pružaju OSI u područjima obrazovanja i socijalne skrbi, način akreditiranja i licenciranja za pružanje usluga te definirati cijene usluga	FMRSP; županijska ministarstva obrazovanja; FMOZ kao koordinirajuće tijelo	Resorna županijska ministarstva; Obrazovne institucije; OOSI	Postoje određeni propisi koji reguliraju ovo pitanje	- Broj nadležnih institucija koje su donijele podzakonske akte kojima se definiraju usluge; - Broj nadležnih institucija koje su donijele podzakonske akte kojima se definiira način akreditiranja i licenciranja; - Broj nadležnih institucija koje su donijele podzakonske akte kojima se definiraju cijene usluga	Definirane usluge, sustavi akreditacije i licenciranja i cjenik usluga	2018.

Specifični cilj 5. Unapređivati kvalitetu i dostupnost usluga te uspostavljati nove usluge sukladno potrebama osoba s invaliditetom.						
AKTIVNOSTI	NOSITELJ AKTIVNOSTI	PARTNERI	POLAZNO STANJE	INDIKATORI/ JEDINICA MJERE	OČEKIVANI REZULTAT	GODINA
5.4 Jačati kapacitete službi u zajednici usmjerene na OSI (službe u zajednici u okviru domova zdravlja: centri za mentalno zdravlje i fizikalnu rehabilitaciju, centri za rani rast i razvoj, službe sestara u zajednici, timovi obiteljske medicine; ustanove socijalne skrbi: centri za socijalni rad, općinske službe socijalne skrbi, ustanove za smještaj i odgojno-obrazovne ustanove: predškolske ustanove, osnovne i srednje škole)	Nadležna federalna i županijska ministarstva i ustanove	Općine; OOSI; NVO; Donatori	Postoje legislativa, politike i strategije. Određeni se programi provode.	Broj službi u kojima su jačani kapaciteti (kadrovski, prostorni, materijalni, tehnološki i dr.) usmjereni na OSI	Unaprijeđeni kapaciteti službi u zajednici	2018.: u 30% općina ojačane neke službe u zajednici 2019.: u 30% općina ojačane neke službe u zajednici 2020.: u 20% općina ojačane neke službe u zajednici 2021.: u 20% općina ojačane neke službe u zajednici
5.5. Razviti i provoditi sustav praćenja pruženih usluga	FMRSP; FMZ; županijska ministarstva obrazovanja	Nadležne županijske institucije i ustanove; OOSI; NVO; Donatori	U određenim sektorima postoje zakonske pretpostavke za vršenje praćenja i razvijanje metodologije praćenja	Broj nadležnih institucija koje su uspostavile mehanizam praćenja	Razvijeni sustavi praćenja pruženih usluga	2020.
5.6 Unaprijediti i inovirati zdravstvene usluge sukladno potrebama pojedinih kategorija OSI, s posebnim naglaskom na reproduktivno zdravlje i planiranje obitelji	FMZ; županijska ministarstva zdravlja; ZZJZ FBiH; Zdravstvene ustanove	OOSI; NVO; Donatori	Usluge se pružaju, međutim, potrebno ih je unaprijediti	- Broj zdravstvenih djelatnika i suradnika koji su prošli određenu edukaciju za rad sa OSI; - Broj OSI kojima su pružene usluge	Zdravstvene se usluge pružaju sukladno specifičnim potrebama OSI	kontinuirano
5.7. Evaluirati postojeće screening programe u FBiH i izmijeniti ih po potrebi	FMZ; ZZOR FBiH; ZZJZ FBiH	Županijska ministarstva; Zdravstvene ustanove; OOSI	Postojeći se programi provode već 6 godina	Urađeno izvješće o evaluaciji	Evaluirani screening programi i prilagođeni potrebama FBiH	2017.

Specifični cilj 5.						
Unapređivati kvalitetu i dostupnost usluga te uspostavljati nove usluge sukladno potrebama osoba s invaliditetom.						
AKTIVNOSTI	NOSITELJ AKTIVNOSTI	PARTNERI	POLAZNO STANJE	INDIKATORI/ JEDINICA MJERE	OČEKIVANI REZULTAT	GODINA
5.8 Povećati dostupnost dnevnog zbrinjavanja u zajednici za djecu s invaliditetom i djecu ometenu u razvoju u cilju prevencija njihova razdvajanja od obitelji	FMRSP; Resorna županijska ministarstva; Općine; NVO	OOSI (osobito udruge roditelja djece ometene u razvoju)	U FBiH je uspostavljeno 9 centara za dnevno zbrinjavanje djece s invaliditetom i djece ometene u razvoju i to u: Širokom Brijegu, Novom Travniku, Mostaru, Tuzli, Maglaju, Visokom, Tešnju, te centri koje je UNICEF podržao, u Olovu i Domaljevcu.	Broj novoutemeljenih dnevnih centara po općinama	50% općina u FBiH ima uspostavljene usluge potpore u zajednici (dnevno i poludnevno zbrinjavanje, obiteljski oblik zbrinjavanja)	2021.
5.9 Analizirati listu ortopedskih pomagala, revidirati ju u koordinaciji sa županijama, te sukladno financijskim mogućnostima županija, osigurati sredstva za provedbu	Zavodi zdravstvenog osiguranja u FBiH, FMZ, županijska ministarstva zdravstva	OOSI	Lista ortopedskih pomagala je sastavni dio Osnovnog paketa. Međutim, ona se ne primjenjuje na svim županijama. Također, lista ortopedskih pomagala je zastarjela.	Inovirana lista ortopedskih pomagala	Postignut konsenzus svih županija o jedinstvenoj listi ortopedskih pomagala i osigurana financijska sredstva za provedbu	2018.
5.10 Izraditi Naputak o načinu ostvarivanja prava i korištenju ortopedskih i drugih pomagala koja se mogu propisivati u okviru obveznog zdravstvenog osiguranja, u suradnji sa županijama i uz konsenzus županija	Zavodi zdravstvenog osiguranja u Federaciji BiH, FMZ, županijska ministarstva zdravstva	OOSI	Naputak izrađen, ali nije postignut konsenzus županija	Izrađen naputak	Postignut konsenzus svih županija	2018.

Specifični cilj 6. Jačati zapošljavanje i samozapošljavanje osoba s invaliditetom.						
AKTIVNOSTI	NOSITELJ AKTIVNOSTI	PARTNERI	POLAZNO STANJE	INDIKATORI/ JEDINICA MJERE	OČEKIVANI REZULTAT	GODINA
6.1 Razvijati modele socijalnog poduzetništva u cilju zapošljavanja i samozapošljavanja OSI	FZZ	FMRPO; FMRSP; Županijska ministarstva razvoja, poduzetništva i obrta; Županijska ministarstva nadležna za rad i socijalnu politiku; Županijski zavodi za zapošljavanje; OOSI	Pripremljena/ donesena Platforma za društveno poduzetništvo u FBiH	- Broj implementiranih programa i projekata socijalnog poduzetništva, - Procenat finansijskih izdvajanja za poticaje programima i projektima održivog zapošljavanja i samozapošljavanja OSI; - Broj utemeljenih poduzeća socijalnog poduzetništva	Donesen akt o socijalnom poduzetništvu i programi se provode	2019.
6.2 Uspostaviti mrežu centara za profesionalnu rehabilitaciju na teritoriju cijele FBiH koja će biti povezana s odgojno-obrazovnim ustanovama, tržištem rada i Federalnim zavodom PIO/MIO	Federalno ministarstvo i županijska ministarstva rada i socijalne politike; Federalni i županijski zavodi za zapošljavanje; Županijska ministarstva obrazovanja; Zavod PIO/MIO	OOSI	U FBiH još uvijek ne postoji niti jedna ustanova ili centar za profesionalnu rehabilitaciju	- Broj i geografska rasprostranjenost centara za profesionalnu rehabilitaciju; - Broj funkcionalnih veza uspostavljenih između centara za profesionalnu rehabilitaciju i obrazovnih institucija, zavoda za zapošljavanje na svim razinama i Zavoda za PIO; - Broj OSI upućenih na profesionalnu rehabilitaciju u centre za profesionalnu rehabilitaciju; - Broj zaposlenih OSI nakon provedenog programa profesionalne rehabilitacije	Otvoren određeni broj centara i ustanova za profesionalnu rehabilitaciju na području FBiH koji su povezani sa zavodima za zapošljavanje, obrazovnim ustanovama i Zavodom PIO/ MIO u kojima OSI prolaze kroz programe profesionalne rehabilitacije kako bi se s novostečenim vještinama uspješno zaposlili na tržištu rada	2020.

Specifični cilj 6. Jačati zapošljavanje i samozapošljavanje osoba s invaliditetom.	AKTIVNOSTI	NOSITELJ AKTIVNOSTI	PARTNERI	POLAZNO STANJE	INDIKATORI/ JEDINICA MJERE	OČEKIVANI REZULTAT	GODINA
6.3 Unaprijediti zapošljavanje OSI na otvorenom tržištu rada i u javnom sektoru	FZPR, OSI	OOSI		Zakon je predvidio mogućnost zapošljavanja kako na otvorenom tržištu rada i javnom sektoru tako i pod posebnim uvjetima. U prethodnom razdoblju kroz stimulativne mjere, a sukladno Zakonu, zaposlen je veliki broj OSI na otvorenom tržištu rada kao i pod posebnim uvjetima dok je broj OSI zaposlenih u javnom sektoru dosta manji	- Broj OSI zaposlenih na otvorenom tržištu rada i u javnom sektoru; - % financijskih izdvajanja za poticaj programima i projektima zapošljavanja na otvorenom tržištu rada i javnom sektoru	Povećan broj zaposlenih OSI na otvorenom tržištu rada kao i u javnom sektoru	2018.
6.4 Unaprijediti zakonski okvir koji će omogućiti učinkovitije zapošljavanje OSI	FMRSP	FZPR OSI; OOSI		Zakonski okvir već postoji, međutim, nužne su njegove izmjene i dopune jer je praksa od 2010. godine do danas pokazala da postoje određene nedorečenosti i problemi u njegovoj provedbi	Broj izmijenjenih zakona i podzakonskih akata	Donesene izmjene i dopune Zakona o profesionalnoj rehabilitaciji, osposobljavanju i zapošljavanju osoba s invaliditetom u Federaciji BiH kao i svih nužnih podzakonskih akata i pravilnika koje propisuje ministar za rad i socijalnu politiku kao i drugih propisa koji se tiču ovog područja	2018.
6.5 Osigurati kontinuirano karijerno savjetovanje učenika s invaliditetom	Županijska ministarstva obrazovanja, Pedagoški zavodi; FMOZ kao koordinirajuće tijelo	Odgovno-obrazovne ustanove; OOSI		FMOZ je, kroz djelovanje Interresorne RG, izradio dokument „Strateški pravci razvoja karijerne orijentacije u Federaciji BiH za razdoblje 2015.-2020. godina”, te Prijedlog akcijskog plana za njihovu provedbu	Kreirati i izraditi programe karijerne orijentacije za učenike s invaliditetom	Izrađen program karijerne orijentacije i uvršten u plan JSZ	kontinuirano
6.6 Uključiti u proces zapošljavanja OSI i zavode za zapošljavanje te gospodarstvenike kojima bi trebalo predstaviti kompetencije završenih studenata i prednosti zapošljavanja OSI	Županijska ministarstva obrazovanja, FMOZ kao koordinirajuće tijelo	Visokoškolske ustanove; Zavodi za zapošljavanje; Gospodarstvenici ci; Općine; OOSI		Na inicijativu FMOZ-a, urađen je dokument „Strateški pravci razvoja visokog obrazovanja u FBiH 2012.-2022.”	- Procent ostvarene suradnje između visokoškolskih institucija i gospodarskih subjekata; - Broj uspostavljenih tripartitnih vijeća	Ostvarena suradnja između visokoškolskih institucija i gospodarskih subjekata. Unaprijeđena partnerska suradnja visokoškolskih ustanova, zavoda za zapošljavanje i gospodarstvenika kroz rad tripartitnih vijeća	kontinuirano

Specifični cilj 6.						
Jačati zapošljavanje i samozapošljavanje osoba s invaliditetom.						
AKTIVNOSTI	NOSITELJ AKTIVNOSTI	PARTNERI	POLAZNO STANJE	INDIKATORI/ JEDINICA MJERE	OČEKIVANI REZULTAT	GODINA
6.7 Poticati zadržano udruživanje	FMRPO	OOSI	Nije dovoljno prepoznat značaj zadržanih načela kao modela poslovanja bliskog socijalnom poduzetništvu	Broj podržanih projekata OSI učlanjenih u zadruge	Razvijanje modela socijalnog poduzetništva kroz promoviranje zadržanog poduzetništva. Podržane 3 socijalne zadruge.	kontinuirano
6.8 Poticati žensko poduzetništvo s posebnim naglaskom na žene s invaliditetom	FMRPO	OOSI	Nedovoljna uključenost žena, a posebice žena s invaliditetom u poduzetništvo	Broj podržanih projekata poduzetnica	Sufinancirano 10 projekata poduzetnica OSI	kontinuirano
6.9 Promovirati društveno poduzetništvo	FMRSP; FMRPO; FZZ	Udruge poduzetnika; Regionalne razvojne agencije i dr.; OOSI;	Nedovoljno prepoznatljiv značaj socijalnih poduzetnika	Broj održanih okruglih stolova, javnih nastupa, dodijeljenih priznanja, podržanih projekata	Prepoznati društveno odgovorni poduzetnici	kontinuirano

Specifični cilj 7.						
Sprečavati svaki oblik iskorištavanja, zlostavljanja i nasilja nad osobama s invaliditetom.						
AKTIVNOSTI	NOSITELJ AKTIVNOSTI	PARTNERI	POLAZNO STANJE	INDIKATORI/ JEDINICA MJERE	OČEKIVANI REZULTAT	GODINA
7.1 Kreirati i provoditi programe prevencije, zaštite, potpore, oporavka i reintegracije OSI koje su žrtve bilo kojega oblika iskorištavanja, zlostavljanja, nasilja ili trgovine ljudima i integrirati ih u postojeću strategiju borbe protiv nasilja i trgovine ljudima	FMP; Gender centar FBiH	Druga nadležna federalna i županijska ministarstva; OOSI; NVO	Poznato je da postoje programi, ali ne postoji sustavni pristup njihovoj provedbi i praćenju, ne postoje podatci koliko su oni usmjereni na OSI. Na 75. sjednici Vlade Federacije BiH, održanoj 11. 3. 2013. godine, usvojena je Strategija za prevenciju i borbu protiv nasilja u obitelji (2013.-2017.), („Službene novine FBiH“, br. 22/13), i Akcijski plan za realiziranje aktivnosti planiranih Strategijom za prevenciju i borbu protiv nasilja u obitelji (2013.-2017.)	- Broj kreiranih programa prevencije, zaštite i potpore OSI; - Procent informiranosti OSI o njihovim pravima	Realizirani programi prevencije, zaštite i potpore OSI. OSI informirani o svojim pravima.	kontinuirano

Specifični cilj 8.						
Podizati svijest javnosti o problemima pitanja invalidnosti s ciljem uklanjanja predrasuda, kulturoloških i psiholoških zapreka.						
AKTIVNOSTI	NOSITELJ AKTIVNOSTI	PARTNERI	POLAZNO STANJE	INDIKATORI/ JEDINICA MJERE	OČEKIVANI REZULTAT	GODINA
8.1 Provoditi kampanje s ciljem uklanjanja predrasuda o OSI	Sva ministarstva	Javni servisi i drugi mediji; RAK; OOSI	Većina nadležnih institucija provodi određene aktivnosti u vezi s podizanjem svijesti i uklanjanjem predrasuda o OSI, ali se te aktivnosti uglavnom provode kroz projekte. Mediji izvješćivaju o aktualnim problemima u području invalidnosti, ali pitanje predrasuda nije dovoljno zastupljeno.	- Broj nadležnih institucija koje su u svoje programe rada uvrstile i provodile promidžbene aktivnosti i kampanje; - Broj provedenih programa; - Broj medijskih sadržaja koji su usmjereni na uklanjanje predrasuda; - Broj organiziranih promidžbenih aktivnosti i kampanja za širu javnost koje imaju za cilj uklanjanje predrasuda prema populaciji OSI; - Procenat prilagođenosti medijskih sadržaja i prostora u medijima koji uključuju aktivnosti o podizanju svijesti u vezi s pitanjem OSI	Sve nadležne institucije i mediji provode programe kampanje s ciljem uklanjanja predrasuda o OSI. Organizirane su različite promidžbene aktivnosti i kampanje za širu javnost koje imaju za cilj uklanjanje predrasuda prema populaciji OSI. Medijski sadržaji i prostor prilagođeni.	kontinuirano
8.2 Uvesti obilježavanje datuma značajnih za OSI, utvrđene u međunarodnim dokumentima	Sva nadležna federalna i županijska ministarstva i ustanove koje su zadužene za provedbu ove strategije	OOSI; NVO	Većina nadležnih institucija sudjeluje u obilježavanju ovih datuma, ali se najčešće ne radi o njihovim programskim aktivnostima nego o sudjelovanju u aktivnostima drugih organizatora	- Usvojena lista značajnih datuma koji se obilježavaju; - Usvojena platforma/protokol zajedničkog djelovanja nadležnih institucija	Nadležne institucije na zajedničkoj platformi po usvojenom protokolu obilježavaju sve međunarodne značajne datume za OSI	kontinuirano
8.3 Provoditi edukaciju OSI o njihovim pravima i obvezama te izraditi vodiče o njihovim pravima u odgovarajućim formatima prilagođene prema skupinama OSI	Sva nadležna federalna i županijska ministarstva i ustanove koje su zadužene za provedbu ove strategije	Javni servisi i drugi mediji; OOSI; NVO	Više je resornih institucija provodilo određene edukacije, rađeni su i određeni vodiči koji su pokrivali prava iz određenih područja ili skupina OSI, ali ne postoji sveobuhvatan vodič niti njegovo kontinuirano ažuriranje, niti je vođeno računa da informacije budu u odgovarajućim formatima	- Broj provedenih edukacija; - Broj sudionika u edukaciji; - Broj vodiča o pravima i obvezama prema kategorijama invalidnosti; - Broj formata koji su korišteni u distribuciji informacija i izradi vodiča	Sve su institucije provodile određene vrste edukacije OSI o njihovim pravima i obvezama i izradile odgovarajuće vodiče; OSI omogućen pristup informacijama o svojim pravima i obvezama u njima odgovarajućim formatima	kontinuirano
8.4 Provoditi programe edukacije s ciljem unapređenja poštivanja rodne specifičnosti OSI	Federalna i županijska ministarstva zdravlja, socijalne politike, obrazovanja, kulture i sporta; Gender centri	OOSI; NVO	Provedeni su određeni programi edukacije koji su se samo djelomično doticali ovog pitanja	- Broj provedenih programa; - Broj osoba koje su uključene u edukaciju	Sve su nadležne institucije provodile programe edukacije	kontinuirano

Specifični cilj 8.						
Podizati svijest javnosti o problemima pitanja invalidnosti s ciljem uklanjanja predrasuda, kulturoloških i psiholoških zapreka.						
AKTIVNOSTI	NOSITELJ AKTIVNOSTI	PARTNERI	POLAZNO STANJE	INDIKATORI/ JEDINICA MJERE	OČEKIVANI REZULTAT	GODINA
8.5 Provoditi javne kampanje protiv nasilja nad ženama s invaliditetom, educirati žene s invaliditetom da prepoznaju i prijavljuju nasilje i traže pomoć u zaštiti svojih prava	Sva ministarstva	OOSI	Provođeni su određeni edukativni programi, ali nasilje nad ženama s invaliditetom nije bilo u fokusu tih edukacija	- Broj provedenih kampanja; - Broj osoba koje su uključene u edukaciju; - Broj prijavljenih nasilja nad ženama s invaliditetom	Prevenција i prepoznavanje nasilja nad ženama s invaliditetom je unaprijeđeno, kako u nadležnim institucijama, tako i kod samih žena s invaliditetom	kontinuirano

Specifični cilj 9.						
Jačati kapacitete organizacija osoba s invaliditetom i jamčiti njihovo sudjelovanje u svim društvenim procesima.						
AKTIVNOSTI	NOSITELJ AKTIVNOSTI	PARTNERI	POLAZNO STANJE	INDIKATORI/ JEDINICA MJERE	OČEKIVANI REZULTAT	GODINA
9.1 Osigurati sudjelovanje OOSI u donošenju odluka koje su značajne za položaj OSi	Vlada FBiH; Koordinirajuće tijelo i/ili Ured Vlade FBiH za pitanja invalidnosti	OOSI; NVO	Iako postoji obveza vladinih institucija da uključuju OOSI u proces donošenja odluka, ta praksa je nedosljedna	Donesen obvezujući akt	OOSI osigurano sudjelovanje u donošenju odluka koje su značajne za položaj OSi	2017.
9.2 Prati provedbu obveze sudjelovanja OOSI u donošenju odluka koje su značajne za položaj OSi	Vlada FBiH; Koordinirajuće tijelo i/ili Ured Vlade FBiH za pitanja invalidnosti	OOSI	Iako OOSI sudjeluju u procesima donošenja odluka, ne postoji sustavno praćenje	Definirana metodologija praćenja	Prati se sudjelovanje OOSI u procesima donošenja odluka od značaja za položaj OSi	kontinuirano
9.3 Utvrditi stanje u oblasti postojećeg sustava organiziranja i rada OOSi	FMRSP	FMP; OOSI; Donatori	Postoji veliki broj OOSI, međutim, ne postoji dovoljan uvid u njihov rad i doprinos poboljšanju položaja OSi	Urađena analiza stanja	Stvorene pretpostavke za zakonsko uređivanje ovog područja	2018.
9.4 Provoditi i unapređivati programe međunarodne suradnje institucija FBiH i OOSi s međunarodnim partnerima	Sva nadležna federalna i županijska ministarstva	OOSI	Provođeni su programi međunarodne suradnje koji su uključivali institucije i OOSI, pojedinačno ili zajedno	- Broj programa; - Broj uključenih aktera	Sve nadležne institucije, zajedno ili pojedinačno, u suradnji sa OOSI, provode programe koji uključuju međunarodne partnere	kontinuirano
9.5 Jačati kapacitete OOSi kroz programe potpore (antistigma kampanje, edukativni programi, pokretanje biznisa, izrada projekata i dr.)	FMZ; FMRSP; FMBI; FMRPO; FZPR OSi	Županijska ministarstva; OOSI	Provođeni su određeni edukativni programi	- Broj provedenih antistigma kampanja, edukativnih programa, programa pokretanja biznisa, izrada projekata i dr., - Broj OOSI uključenih u programe	Nadležne institucije rade na jačanju kapaciteta OOSI	kontinuirano

5. PRAĆENJE I EVALUACIJA PROVEDBE STRATEGIJE

U okviru proteklog strateškog razdoblja planirano je bilo da se osnuje poseban Ured Vlade Federacije Bosne i Hercegovine za pitanja invaliditeta. Bez obzira na činjenicu da je Vlada Federacije Bosne i Hercegovine, na 90. sjednici održanoj 4. prosinca 2013. godine, donijela Uredbu o utemeljenju Ureda Vlade Federacije Bosne i Hercegovine za pitanja invaliditeta, ova Uredba nikada nije realizirana, tako da u Federaciji Bosne i Hercegovine još uvijek ne postoji koordinacijsko tijelo niti bilo koji drugi vid interresornog i intersektoralnog praćenja stanja u području invalidnosti, niti provedbe strateških dokumenata iz ovog područja, a što je obveza prema odredbama Konvencije.

Zbog važnosti pitanja invalidnosti u kontekstu europskih integracija, složenosti ovog strateškog dokumenta, izuzetnog značaja praćenja provedbe Strategije i općenito stanja u području invalidnosti u Federaciji Bosne i Hercegovine, u narednom razdoblju Vlada Federacije Bosne i Hercegovine treba:

- u roku od tri (3) mjeseca od usvajanja ovog dokumenta utemeljiti interresorno i intersektorsko koordinacijsko tijelo Vlade Federacije BiH koje će biti zaduženo za praćenje, usmjeravanje i realizaciju aktivnosti planiranih ovom strategijom i
- u roku od šest (6) mjeseci od usvajanja ovog dokumenta realizirati Uredbu o utemeljenju Ureda Vlade Federacije Bosne i Hercegovine za pitanja invalidnosti, koju je donijela na svojoj 90. sjednici održanoj 4. prosinca 2013. godine.
- Koordinacijsko će tijelo, u svojstvu stalnog radnog tijela Vlade Federacije Bosne i Hercegovine, prikupljati podatke i pripremati godišnja izvješća, uključujući i informacije o realizaciji Strategije. U sastav koordinacijskog tijela trebaju biti imenovani predstavnici svih resora i nevladinih organizacija koji su sudjelovali u pripremi Strategije.

Evaluaciju provedbe i eventualno predlaganje revizije koordinacijsko će tijelo izvršiti u trećoj godini primjene, a po potrebi i prije.

6. PRIMJENA STRATEGIJE NA ŽUPANIJSKOJ RAZINI

Bosna i Hercegovina, kao demokratska država koja funkcioniše sukladno Ustavu Bosne i Hercegovine, a čiji je sastavni dio Federacija Bosne i Hercegovine, zajedno sa svojim federalnim jedinicama (županijama), dužna je poštivati odredbe Konvencije kao i dokumente, politike i strategije Vijeća Europe.

Ratifikacijom Konvencije Bosna i Hercegovina je preuzela obvezu da osigura puno ostvarivanje svih ljudskih prava i temeljnih sloboda za osobe s invaliditetom bez diskriminacije na temelju invalidnosti i ta se obveza odnosi na *sve dijelove saveznih država, bez ikakvih ograničenja ili izuzetaka*.

Osim toga, Bosna i Hercegovina je članica Vijeća Europe čime je prihvatila obvezu kontinuiranog djelovanja sukladno glavnim ciljevima Vijeća Europe, a koji su: jačanje suradnje i jedinstva na europskom kontinentu, unapređenje ljudskih prava i temeljnih sloboda te demokratija i vladavina prava. Vijeće Europe kontinuirano usvaja strateške dokumente iz područja invalidnosti. U proteklom je razdoblju to bio *Akcijski plan Vijeća Europe za promoviranje prava i punog sudjelovanja osoba s invaliditetom u društvu: unapređenje kvalitete života osoba s invaliditetom u Europi 2006.-2015.*, dok se krajem 2016. godine očekuje usvajanje novog strateškog dokumenta, čiji nacrt je dostupan i čije standarde, pravce i načela djelovanja ova strategija prati i inkorporira u svoj sadržaj.

Međutim, zbog specifičnosti ustavno-pravne strukture Federacije Bosne i Hercegovine, nadležnosti u određenim područjima su podijeljene između federalne i županijske razine vlasti, te se neka od područja nalaze u isključivoj nadležnosti Federacije Bosne i Hercegovine ili županija, dok se kod nekih radi o zajedničkoj nadležnosti. Kod zajedničke nadležnosti, županije i federalna vlast se dogovaraju na trajnoj osnovi. To, dakle, podrazumijeva njihov partnerski odnos. Osim dogovaranja na trajnoj osnovi, u slučaju kada se radi o zakonima i drugim propisima koji se primjenjuju na cijelom teritoriju, federalna vlast u ostvarivanju zajedničke nadležnosti ima obvezu da vodi računa o županijskim nadležnostima, uzima u obzir različite situacije u pojedinim županijama i ostavi prostor za fleksibilnu provedbu takvih propisa. S druge strane, sve ono što nije ustavima izričito rezervirano za institucije Bosne i Hercegovine, federalnu vlast i lokalnu samoupravu (općine i gradove) pripada županijama. Također, Ustav Federacije Bosne i Hercegovine nalaže županijama da provode federalnu politiku i zakone, ali i da sudjeluju u njihovu kreiranju. U tom smislu, radi usklađivanja s drugim županijama, županije se, prema Ustavu Federacije Bosne i Hercegovine, trebaju obraćati međužupanijskom vijeću za koordinaciju rješavanja međužupanijskih pitanja i za dosljedno rješavanje pitanja koja se tiču interesa izvan njihovih županijskih granica. Međutim, imajući u vidu da ovakvo vijeće nije nikada formirano, to pitanje je moguće rješavati jedino putem sporazuma između vlada i skupština županija na županijskoj razini, odnosno koordinacijom Vlade Federacije Bosne i Hercegovine sa skupštinama županija, u vezi s pitanjima koja su od federalnog ili državnog značaja.

S tim u vezi, a imajući u vidu da je Strategija dokument kojim su definirani pravci djelovanja u području invalidnosti u Federaciji Bosne i Hercegovine, očekuje se da će županijske vlade u roku od šest (6) mjeseci od usvajanja ove strategije donijeti svoje akcijske planove za njezinu provedbu, uzimajući u obzir prioriteta pitanja i potrebe osoba s invaliditetom u svojim lokalnim zajednicama. Županije koje su donijele akcijski plan za prethodno strateško razdoblje, po njegovu isteku, donijet će akcijske planove usklađene s ovom strategijom.

7. TROŠKOVI PRIMJENE STRATEGIJE

Sredstva potrebna za realizaciju strateških ciljeva i aktivnosti osigurat će nadležna ministarstva, odnosno institucije koje će u okviru postojećeg proračuna i odgovarajućeg proračunskog koda predložiti modul koji će se odnositi na financiranje aktivnosti kojima su zaduženi u ovoj strategiji. Također, određena sredstva nastojat će se osigurati i kroz donatorske i razvojne projekte kao što su IPA projekti i drugi fondovi.

Nakon što Vlada FBiH i Parlament FBiH usvoje Strategiju, FBiH organizirat će se potpisivanje Protokola o suradnji za aktivnosti koje će se realizirati multisektorski. Koordinacijsko tijelo Vlade Federacije BiH za praćenje, usmjeravanje i realizaciju aktivnosti planiranih ovom strategijom pobliže će upoznati nadležne ministre u Vladi Federacije BiH sa značajem planiranja i osiguranja odgovarajućih sredstava za provedbu Strategije, a u cilju osiguranja sredstava iz fondova i donatorskih sredstava.

8. OBRAZLOŽENJE

a) Pravni temelj

Za donošenje *Odluke o usvajanju Strategije za unapređenje prava i položaja osoba s invaliditetom u Federaciji Bosne i Hercegovine* ne postoji izričit zakonski temelj, pa se kao pravni temelj za donošenje koristi odredba članka 19. stavak (2) *Zakona o Vladi Federacije Bosne i Hercegovine* („Službene novine Federacije Bosne i Hercegovine”, br. 1/94, 8/95, 58/02, 19/03, 2/06 i 8/06), prema kojoj se odlukom uređuju pojedina pitanja ili propisuju mjere Vlade Federacije Bosne i Hercegovine, te odlučuje o drugim pitanjima o kojima se ne odlučuje uredbom.

b) Razlozi za donošenje

Bosna i Hercegovina i njezini entiteti imaju obvezu da usklade svoje zakonodavstvo i politike s ratificiranim međunarodnim dokumentima i postojećim europskim standardima u području invalidnosti. S tim u vezi, u svibnju 2008. godine Vijeće ministara Bosne i Hercegovine je usvojilo okvirni dokument *Politika u području invalidnosti u Bosni i Hercegovini* („Službeni glasnik Bosne i Hercegovine”, broj 76/08). Ovim se dokumentom Bosna i Hercegovina opredijelila za novi pristup u području invalidnosti, utemeljen na ljudskim pravima i socijalnom modelu, usklađen s međunarodnim normama i praksom zemalja članica Europske unije. Cilj te politike je omogućiti svim osobama s invaliditetom postizanje najviše kvalitete životnoga potencijala, poštovanja i dostojanstva, neovisnosti, produktivnosti i jednakog sudjelovanja u društvu u najproduktivnijem i što pristupačnijem okruženju.

Entitetske su vlade i sve razine vlasti obvezane da donesu provedbene dokumente Politike. U tom smislu, Vlada Federacije Bosne i Hercegovine je, 15. listopada 2009. godine, u okviru svojih ustavnih nadležnosti, usvojila *Strategiju za izjednačavanje mogućnosti za osobe s invaliditetom u Federaciji Bosne i Hercegovine 2011.-2015. godine*. Navedena je strategija bila prvi provedbeni dokument novih pristupa u području invalidnosti u Federaciji Bosne i Hercegovine koji je usklađen s najvažnijim međunarodnim i europskim dokumentima iz područja invalidnosti, kao i sa samom Politikom.

S obzirom na činjenicu da je provedbeno razdoblje ove strategije završeno, Vlada Federacije Bosne i Hercegovine je, na prijedlog Federalnog ministarstva rada i socijalne politike, donijela *Rješenje o imenovanju Radne skupine za izradu Strategije za oblast invalidnosti u Federaciji Bosne i Hercegovine 2016.-2021.* („Službene novine Federacije Bosne i Hercegovine”, broj 22/16). U Radnu su skupinu uključeni predstavnici federalnih ministarstava u kojima se rješavaju pitanja od značaja za položaj osoba s invaliditetom, i to: Federalnog ministarstva zdravstva, Federalnog ministarstva obrazovanja i znanosti, Federalnog ministarstva prostornog uređenja, Federalnog ministarstva prometa i komunikacija, Federalnog ministarstva rada i socijalne politike, Federalnog ministarstva razvoja, poduzetništva i obrta, Federalnog ministarstva za pitanja branitelja i invalida domovinskoga rata, Federalnog ministarstva kulture i sporta i Federalnog ministarstva financija, kao i predstavnici Fonda za profesionalnu rehabilitaciju i zapošljavanje osoba s invaliditetom. Poštujući načelo da se za osobe s invaliditetom ne rješava ništa bez njihova sudjelovanja, u Radnu su skupinu uključeni predstavnici Vijeća organizacija osoba s invaliditetom Federacije Bosne i Hercegovine i predstavnici ratnih vojnih invalida obje vojne komponente u Federaciji BiH. Izradu Strategije podržao je UNICEF Bosne i Hercegovine.

c) Načela Strategije

Načela na kojima je definirana ova strategija preuzeta su iz Konvencije i europskih strateških dokumenata za područje invalidnosti i to: *načelo neovisnosti* (osobama s invaliditetom treba se omogućiti da održavaju najveću moguću razinu neovisnosti u svim segmentima života), *načelo slobode izbora* (osobama s invaliditetom treba se omogućiti da donose vlastite odluke slobodnom voljom kad god je to moguće), *načelo punog sudjelovanja* (osobama s invaliditetom treba se omogućiti da maksimalno sudjeluju u svim aktivnostima i aspektima društva), *načelo jednakosti* (osobama s invaliditetom trebaju se staviti na raspolaganje iste/jednake mogućnosti koje su na raspolaganju drugima) i *načelo poštivanja ljudskog dostojanstva* (osobama s invaliditetom treba se omogućiti poštivanje njihova urođenog dostojanstva).

d) Obrazloženje predloženih pravnih rješenja

Polazeći od činjenice da je Federacija BiH imala strateški dokument za područje invalidnosti, koji je istekao a mnogo od planiranog nije provedeno, kao i činjenice da je u fazi pripreme ove strategije Bosni i Hercegovini dostavljen prvi *Nacrt Strategije Vijeća Europe za invaliditet 2016.-2021.*, koju Bosna i Hercegovina kao članica Vijeća Europe mora integrirati u svoje programe i strateške dokumente i u vezi s planiranim podnositi izvješća, Radna je skupina usvojila stav da pored domaćeg i međunarodnog zakonodavnog okvira, temelj za definiranje ciljeva i aktivnosti ove strategije budu: *Izvješće analize provedbe Strategije za izjednačavanje mogućnosti za osobe s invaliditetom u Federaciji BiH 2011.-2015.*, *Preporuke Vijeća za osobe s invaliditetom Bosne i Hercegovine za poboljšanje provedbe strateških i akcijskih dokumenata u području invalidnosti na svim razinama vlasti u Bosne i Hercegovine iz kolovoza 2015. godine*, *Strategija Europske unije za invaliditet 2010.-2020.* i *Nacrt Strategije Vijeća Europe za invaliditet 2016.-2021.* Informacije o zakonodavnom okviru i strateškom temelju date su u prvom poglavlju.

Slijedeći koncept *Nacrta Strategije Vijeća Europe za invaliditet 2016.-2021.*, odlučeno je da se definira opći cilj Strategije, a zatim da se odrede prioriteta područja u kojima će se definirati specifični ciljevi. Kao analitički uvod u ciljeve i aktivnosti, u drugom je poglavlju dat pregled stanja po područjima koja su značajna i odgovorna za provedbu planiranog, i to područja zdravstva, obrazovanja, pristupačnosti, profesionalne rehabilitacije i zapošljavanja, socijalne skrbi i kulture i sporta. U svakom od područja navedeni su aktualni i nedostajući zakoni, strateški dokumenti, kratak pregled stanja u području i budući prioriteta. Ovaj je pregled stanja važan za praćenje napretka u području koje se treba ostvariti provedbom strateških ciljeva.

U trećem je poglavlju definiran opći cilj i specifični ciljevi Strategije. Opći cilj Strategije definiran je na temeljima dugoročne i sveobuhvatne vizije, ali s rezultatom koji se očekuje u definiranom strateškom razdoblju i kojemu sustav i društvo, u smislu izvršavanja svoje obveze prema osobama s invaliditetom, trebaju biti posvećeni.

Specifični ciljevi Strategije nisu definirani po područjima od značaja za položaj osoba s invaliditetom, kako je to bilo u prethodnoj strategiji, nego su definirani sukladno utvrđenim problemima i prioritetima u području invalidnosti u Federaciji BiH, odnosno uočenim zaprekama i problemima u svakom od područja, a koje osobe s invaliditetom sprečavaju ili ograničavaju u ostvarivanju njihovih potreba i koje ih dovode u neravnopravan položaj za puno i djelotvorno sudjelovanje u društvu. Ovim se pristupom proklamira i kroz aktivnosti uvodi obveza multisektorske provedbe nekih aktivnosti Strategije, gdje se osobita koordinacija očekuje od resora zdravstva, obrazovanja i socijalne skrbi. Također, definirano je kvalitetno angažiranje resora prostornog uređenja i prometa i komunikacija, kao ključnih institucija za uključivanje osoba s invaliditetom i njihovo sudjelovanje u svim područjima života. U smislu navedenog, specifični ciljevi Strategije definirani su na sljedećim prioriteta pitanjima:

- Jednakost i nediskriminacija
- Pristupačnost
- Uključivanje
- Prevencija i rana intervencija
- Potpora i zaštita
- Podizanje svijesti javnosti, prevazilaženje predrasuda i stereotipa, te
- Podizanje kapaciteta organizacija osoba s invaliditetom

Za svaki od specifičnih ciljeva prije definiranja aktivnosti dat je kratki uvod kojim se objašnjava razlog zašto je postavljen taj specifični cilj.

Definirano je devet (9) specifičnih ciljeva, i to:

1. *Poboljšati status osoba s invaliditetom kroz unapređenje zakonodavnog okvira i osiguranje pravne potpore i zaštite prava osoba s invaliditetom.* Zakonski je okvir u mnogim slučajevima nepovoljan i zapreka za ostvarivanje odgovarajućeg položaja osoba s invaliditetom, i to je ujedno najbolji jamac trajanja kvalitetnih rješenja. Zato je u ovom području predviđena analiza usklađenosti postojećeg zakonodavstva s Konvencijom i donošenje nedostajućeg.
2. *Unaprijediti pristupačnost okruženja za osobe s invaliditetom kroz uklanjanje arhitektonskih i informacijsko-komunikacijskih zapreka, kao ključni aspekt za njihovo potpuno uključivanje u društvenu zajednicu.* Uklanjanje zapreka je preduvjet za inkluziju osoba s invaliditetom i njihovu osobnu i društvenu afirmaciju. Definirane aktivnosti pokrivaju sve vrste zapreka i sva područja života.
3. *Uključiti osobe s invaliditetom u sva područja života ravnopravno s drugima, posebice u područja obrazovanja, kulturnog, sportskog, javnog i političkog djelovanja.* Ovaj je cilj najsveobuhvatniji, ima najviše aktivnosti, ali u praktičnom smislu njihova provedba je formula inkluzije osoba s invaliditetom u društvo.
4. *Unaprijediti programe prevencije invaliditeta i programe rane detekcije i intervencije u ranom rastu i razvoju.* Prevencija i intervencija u ranom uzrastu određuju posljedice invaliditeta, te su programi i djelovanja u ovom kontekstu izuzetno važni ako se želi postići kvalitetna politika u području invaliditeta.
5. *Unapređivati kvalitetu i dostupnost usluga te uspostavljati nove usluge sukladno potrebama osoba s invaliditetom.* Ovo je područje izuzetno važno za sve aspekte života osoba s invaliditetom i njihove obitelji. S obzirom na nedostatak usluga u zajednici ili neusklađenost s potrebama, posebice socijalnih usluga, aktivnosti ovog specifičnog cilja usmjerene su na unapređenje stanja u vezi s tim pitanjem.
6. *Jačati zapošljavanje i samozapošljavanje osoba s invaliditetom.* Ovo je područje u prethodnom strateškom razdoblju imalo najbolje rezultate provedbe, tako da se u predstojećem razdoblju planiraju unaprijediti, započeti i uvesti novi programi zapošljavanja osoba s invaliditetom, a posebice programi profesionalne rehabilitacije.
7. *Sprečavati svaki oblik iskorištavanja, zlostavljanja i nasilja osoba s invaliditetom.* Ovo je pitanje jedno od prioritarnih u *Nacrtu Strategije Vijeća Europe za invaliditet 2016.-2021.*, te su i u ovu strategiju uključene dvije aktivnosti koje predstavljaju povezivanje ove i postojeće strategije borbe protiv nasilja i trgovine ljudima.
8. *Podizati svijest javnosti o problemima pitanja invalidnosti s ciljem uklanjanja predrasuda, kulturoloških i psiholoških zapreka.* Kreiranje ambijenta u kojemu žive osobe s invaliditetom treba biti kontinuirani zadatak svih aktera. Predrasude i psihološke zapreke društva, pa i samih osoba s invaliditetom, ključna su prepreka za njihovu inkluziju i ostvarivanje punog potencijala.
9. *Jačati kapacitete organizacija osoba s invaliditetom i jamčiti njihovo sudjelovanje u svim društvenim procesima.* Kada je to u pitanju, u Federaciji BiH trenutačno je veoma neuređeno stanje. U okviru ovog specifičnog cilja planirane su aktivnosti koje su u funkciji ispunjavanja obveza po Konvenciji i uspostavljanja uređenog i kvalitetnog modela organiziranja, rada i suradnje organizacija osoba s invaliditetom i državnih institucija, kao i suradnje na međunarodnom planu.

U četvrtom je poglavlju dat operativni plan aktivnosti, gdje su za svaku aktivnost definirani nositelji i sunositelji aktivnosti, polazno stanje, indikatori/jedinica mjere, očekivani rezultat i godina provedbe. Tablični prikaz po navedenim varijablama odabran je iz tog razloga što pruža bolji pregled planiranog i ostvarenog, što bi trebalo olakšati praćenje i evaluaciju.

U petom je poglavlju definirano praćenje i evaluacija Strategije, u prvom redu kroz utemeljenje interresornog i intersektorskog koordinacijskog tijela, koje će biti zaduženo za praćenje, usmjeravanje i realizaciju aktivnosti planiranih ovom strategijom i u koje će biti imenovani predstavnici svih resora i sektora koji su sudjelovali u pripremi Strategije. Koordinacijsko će tijelo prikupljati podatke i pripremati godišnja izvješća, uključujući i informacije o realizaciji Strategije. Ovim se rješenjem nastoji osigurati kontinuitet u pristupu i dosljednost u realizaciji planiranog, te formalizirati multisektorski pristup i odgovornost za područje invalidnosti. S obzirom na složenost pitanja invalidnosti i položaja osoba s invaliditetom, posebice u našem društvu, predviđeno je i da se realizira Uredba o utemeljenju Ureda Vlade Federacije Bosne i Hercegovine za pitanja invaliditeta, koju je Vlada donijela na svojoj 90. sjednici održanoj 4. prosinca 2013. godine.

U šestom je poglavlju definirana primjena Strategije na županijskoj razini. Polazeći od ustavnih odredbi koje definiraju podijeljene i izričite nadležnosti Federacije i županija i obveze dogovaranja i usuglašavanja o istim, u nastojanju da se postigne suglasnost s postavljenim ciljevima u Strategiji i spremnost sudjelovanja u njihovu ostvarivanju, održana je Javna rasprava na tekst Nacrta strategije u Parlamentu Federacije Bosne i Hercegovine, na koju su pozvani predstavnici svih razina vlasti u Federaciji Bosne i Hercegovine nadležnih

za područje invalidnosti kao i predstavnici organizacija osoba s invaliditetom. Iako se mnogi predstavnici nisu uključili u javnu raspravu, svi su imali priliku da se upoznaju s Nacrtom strategije koji im je dostavljen elektroničkom poštom i da na njega daju primjedbe, prijedloge i sugestije. U tom smislu, a imajući u vidu da je Strategija dokument kojim se reguliraju pitanja od značaja za područje invalidnosti u Federaciji Bosne i Hercegovine, predloženo je da županijske vlade u roku od šest (6) mjeseci od usvajanja ove strategije donesu svoje akcijske planove za njezinu provedbu, uzimajući u obzir prioriteta pitanja i potrebe osoba s invaliditetom u svojim lokalnim zajednicama.

e) Troškovi primjene Strategije

U posljednjem je poglavlju definirano financiranje Strategije na taj način da će svako nadležno ministarstvo u okviru svojih proračuna planirati financiranje aktivnosti kojima su zaduženi u ovoj strategiji, a određena sredstva nastojat će se osigurati i kroz donatorske i razvojne projekte kao što su IPA projekti i drugi fondovi.

9. LITERATURA

MEĐUNARODNI DOKUMENTI

- Opća skupština Ujedinjenih naroda, *Convention on the Rights of Persons with Disabilities and Optional Protocol to the Convention on the Rights of Persons with Disabilities*, (Konvencija o pravima osoba s invaliditetom i njezin Fakultativni protokol), Rezolucija A/RES/61/106, 13. prosinac 2006. godine
- Opća skupština Ujedinjenih naroda, *Convention on the Rights of Persons with Disabilities and its Optional Protocol*, (Konvencija o pravima osoba s invaliditetom i njezin Fakultativni protokol), Rezolucija A/RES/62/170, 18. ožujak 2008. godine
- Opća skupština Ujedinjenih naroda, *Convention on the Rights of Persons with Disabilities and the Optional Protocol thereto* (Konvencija o pravima osoba s invaliditetom i njezin Fakultativni protokol), Rezolucija A/RES/63/192, 18. prosinac 2008. godine
- Opća skupština Ujedinjenih naroda, *Universal Declaration of Human Rights*, Univerzalna deklaracija o pravima čovjeka, Rezolucija A/RES/3/217A, 10. prosinac 1948. godine
- Opća skupština Ujedinjenih naroda, *Standard Rules on the Equalization of Opportunities for Persons with Disabilities*, Standardna pravila za izjednačavanje mogućnosti za osobe s invaliditetom, Rezolucija A/RES/48/96, 20. prosinac 1993. godine
- Opća skupština Ujedinjenih naroda, *International Covenant on Civil and Political Rights*, Međunarodni pakt o građanskim i političkim pravima, Rezolucija 2200A (XXI), 16. prosinac 1966. godine
- Opća skupština Ujedinjenih naroda, *International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights*, Međunarodni pakt o ekonomskim, socijalnim i kulturnim pravima, Rezolucija 2200A (XXI), 16. prosinac 1966. godine
- Opća skupština Ujedinjenih naroda, *Convention on Elimination of All Forms of Discrimination Against Women*, Konvencija o eliminaciji svih oblika diskriminacije žena (CEDAW), Preporuka br. 18. (11. zasjedanje 1992), 18. prosinac 1979. godine
- Opća skupština Ujedinjenih naroda, *Convention on the Rights of the Child*, Konvencija o pravima djeteta, Rezolucija A/RES/44/25, 20. studeni 1989. godine
- UNESCO, *Convention against Discrimination in Education*, Konvencija protiv diskriminacije u obrazovanju, 14. prosinac 1960. godine, Registrirana u Ujedinjenim narodima 29. svibanj 1962. godine, Broj 6193.
- Svjetska zdravstvena organizacija, UNICEF i Ministarstvo zdravstva Rumunjske, *European Declaration on the Health of Children and Young People with Intellectual Disabilities and their Families*, Europska deklaracija o zdravlju djece i mladih s intelektualnim poteškoćama i njihovih obitelji, 26. studeni 2010. godine
- Vijeće Europe, *Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms (European Convention on Human Rights)*, Europska konvencija za zaštitu ljudskih prava i temeljnih sloboda (Europska konvencija za zaštitu ljudskih prava), 4. studeni 1950. godine
- Vijeće Europe, *European Social Charter*, Europska socijalna povelja, 18. listopad 1961. godine (ETS No. 35), revidirana 3. svibnja 1996. godine (ETS No.163)
- Vijeće Europe, *Draft Council of Europe Disability Strategy 2016-2021*, Nacrt Strategije Vijeća Europe za invaliditet 2016.-2021., DECS-RPD-TF(2015)13, 23. studeni 2015. godine
- Europska unija, *EU Charter of Fundamental Rights*, Povelja Europske unije o temeljnim pravima, (2000/C 364/01), 18. prosinac 2000. godine
- Europska unija, *European Disability Strategy (2010-2020)*, Europska strategija za osobe s invaliditetom 2010.-2020., COM(2010) 636, 15. studeni 2010. godine
- Vijeće Europske unije, *Council Recommendation on a parking card for people with disabilities*, Preporuka o parkirališnim kartama za osobe s invaliditetom, (98/376/EC), 4. lipanj 1998. godine
- Vijeće Europske unije, *Council Resolution on equal employment opportunities for people with disabilities*, Rezolucija o jednakim mogućnostima zapošljavanja za osobe s invaliditetom, (1999/C 186/02), 17. lipanj 1999. godine
- Vijeće Europske unije, *Council Resolution on promoting the employment and social integration of people with disabilities*,

Rezolucija o promoviranju zapošljavanja i socijalne integracije osoba s invaliditetom, (2003/C 175/01), 15. srpanj 2003. godine

- Vijeće Europske unije, *Council Resolution „eAccessibility” - improving the access of people with disabilities to the knowledge based society, Rezolucija „e-Pristupačnost” - poboljšanje pristupa osobama s invaliditetom društvu utemeljenom na znanju, (2003/C 39/03), 6. veljača 2003. godine*
- Vijeće Europske unije, *Council resolution on equal opportunities for pupils and students with disabilities in education and training, Rezolucija o jednakim mogućnostima za učenike i studente s invaliditetom u obrazovanju i obuci, (2003/C 134/04), 5. svibanj 2003. godine*
- Vijeće Europske unije, *Council Resolution on accessibility of cultural infrastructure and cultural activities for people with disabilities, Rezolucija o dostupnosti kulturne infrastrukture i kulturnih aktivnosti osobama s invaliditetom, (2003/C 134/05), 6. svibanj 2003. godine*

USTAVOTVORNI DOKUMENTI

- *Ustav Bosne i Hercegovine (Opći okvirni sporazum za mir u BiH - Aneks 4) i Amandman I na Ustav BiH*
- *Sporazum o ljudskim pravima (Opći okvirni sporazum za mir u BiH - Aneks 6)*
- *Ustav Federacije Bosne i Hercegovine s amandmanima („Službene novine Federacije Bosne i Hercegovine”, br. 1/94, 13/97, 16/02, 22/02, 52/02, 63/03, 9/04, 20/04, 33/04, 71/05, 72/05 i 88/08)*
- *Ustav Unsko-sanske županije („Službeni glasnik Unsko-sanskog kantona”, br. 1/95, 2/97, 9/99, 5/00, 3/03, 11/03, prečišćen tekst – 1/04)*
- *Ustav Posavske županije („Narodne novine Županije Posavske”, br. 1/96, 3/96, 7/99, 3/00, 5/00 i 7/04)*
- *Ustav Tuzlanske županije („Službene novine Tuzlansko-podrinjskog kantona”, br. 7/97 i 3/99 i „Službene novine Tuzlanskog kantona”, br. 13/99, 10/00 i 14/02, 6/04 i 10/04)*
- *Ustav Zeničko-dobojske županije („Službene novine Federacije Bosne i Hercegovine”, broj: 7/96 i „Službene novine Zeničko-dobojskog kantona”, br. 1/96, 10/00, 8/04 i 10/04)*
- *Ustav Bosansko-podrinjske županije Goražde („Službene novine Bosansko-podrinjskog kantona Goražde”,*

br. 3/97, 8/98, 10/99, 10/00 i 5/03 - prečišćeni tekst)

- *Ustav Srednjobosanske županije („Službene novine Srednjobosanskog kantona”, br. 1/97, 5/97, 6/97, 2/98, 7/98 – ispravka teksta, 8/98, 10/2000, 8/03, 2/04 i 14/04)*
- *Ustav Hercegovačko-neretvanske županije („Službene novine HNK”, br. 2/98, 4/00 i 7/04)*
- *Ustav Zapadnohercegovačke županije („Narodne novine Županije Zapadnohercegovačke”, br. 1/96, 2/99, 14/00, 17/00, 1/03 i 10/04)*
- *Ustav Županije Sarajevo („Službene novine Kantona Sarajevo”, br. 1/96, 2/96, 3/96, 16/97, 14/00, 4/01 i 28/04)*
- *Ustav Županije 10 („Narodne novine Hercegbosanske županije”, br. 3/96, 09/00 i 09/04)*

ZAKONODAVSTVO I PRAVNO OBVEZUJUĆI DOKUMENTI BOSNE I HERCEGOVINE I FEDERACIJE BOSNE I HERCEGOVINE

Obrazovanje

- *Okvirni zakon o predškolskom odgoju i obrazovanju u Bosni i Hercegovini („Službeni glasnik Bosne i Hercegovine”, broj 88/07)*
- *Okvirni zakon o osnovnom i srednjem obrazovanju u Bosni i Hercegovini („Službeni glasnik Bosne i Hercegovine”, broj 18/03)*
- *Okvirni zakon o srednjem stručnom obrazovanju i obuci u Bosni i Hercegovini („Službeni glasnik Bosne i Hercegovine”, broj 63/08)*
- *Okvirni zakon o visokom obrazovanju u BiH („Službeni glasnik Bosne i Hercegovine”, broj 59/07 i 59/09)*
- *Zakon o federalnim ministarstvima i drugim tijelima federalne uprave („Službene novine Federacije Bosne i Hercegovine”, br. 58/02, 19/03, 38/05, 2/06, 8/06, 61/06 i 48/11)*
- *Reforma obrazovanja u Bosni i Hercegovini, Brisel, 2002. godine*
- *Strateški pravci razvoja obrazovanja u Bosni i Hercegovini s planom implementiranja, 2008.-2015. godina („Službeni glasnik Bosne i Hercegovine”, broj 63/08)*
- *Principi i standardi obrazovanja odraslih u Bosni i Hercegovini („Službeni glasnik Bosne i Hercegovine”, broj 39/14)*
- *Strateška platforma razvoja obrazovanja*

odraslih u kontekstu cjeloživotnog učenja u Bosni i Hercegovini za razdoblje 2014.-2020. godine („Službeni glasnik Bosne i Hercegovine”, broj 96/14)

- *Strateški pravci razvoja karijerne orijentacije u Federaciji BiH za razdoblje 2015.-2020. godina, te Prijedlog akcijskog plana za njihovu provedbu* (Vlada Federacije Bosne i Hercegovine, 2015.)
- *Strateški plan za unapređenje ranog rasta i razvoja djece u Federaciji BiH 2013.-2017.*
- *Smjernice za zdravu ishranu djece uzrasta do 3 godine u Federaciji BiH* (Vlada Federacije Bosne i Hercegovine, 2013.)
- *Smjernice za zdravu ishranu djece predškolskog i školskog uzrasta* (Vlada Federacije Bosne i Hercegovine, 2012.)
- *Strategija za prevenciju i borbu protiv nasilja u obitelji 2013.-2017.*
- *Strategija suprotstavljanja trgovini ljudima u Bosni i Hercegovini*
- *Strateški pravci razvoja visokog obrazovanja u Federaciji BiH od 2012. do 2022. godine*

Mirovinsko-invalidsko osiguranje

- *Zakon o mirovinskom i invalidskom osiguranju* („Službene novine Federacije Bosne i Hercegovine”, br. 29/98, 49/00, 32/01, 73/05 i 59/06)

Pitanja branitelja i invalida domovinskoga rata

- *Zakon o pravima branitelja i članova njihovih obitelji* („Službene novine Federacije Bosne i Hercegovine”, br. 33/04, 56/05, 70/07 i 9/10)
- *Zakon o provođenju kontrole zakonitosti korištenja prava iz oblasti braniteljsko-invalidske zaštite* („Službene novine Federacije Bosne i Hercegovine”, broj 82/09)
- *Zakon o posebnim pravima dobitnika ratnih priznanja i odličja i članova njihovih obitelji* („Službene novine Federacije Bosne i Hercegovine”, br. 70/05, 70/06 i 9/10)
- *Zakon o provođenju kontrole zakonitosti korištenja prava iz oblasti braniteljsko-invalidske zaštite* („Službene novine Federacije Bosne i Hercegovine”, broj 82/09)

Prostorno uređenje

- *Zakon o prostornom planiranju i korištenju zemljišta na razini Federacije Bosne i Hercegovine* („Službene novine Federacije Bosne i Hercegovine”, br. 2/06, 72/07, 32/08, 4/10, 13/10 i 45/10)
- *Uredba o prostornim standardima, urbanističko-tehničkim uvjetima i normativima*

za sprječavanje stvaranja arhitektonsko-urbanističkih prepreka za osobe s umanjenim tjelesnim mogućnostima („Službene novine Federacije Bosne i Hercegovine”, broj 48/09)

Promet i komunikacije

- *Zakon o komunikacijama* („Službeni glasnik Bosne i Hercegovine”, br. 31/03, 75/06, 32/10 i 92/12)
- *Zakon o poštanskom prometu Federacije Bosne i Hercegovine* („Službene novine Federacije Bosne i Hercegovine”, broj 76/04)
- *Zakon o cestama Federacije BiH* („Službene novine Federacije Bosne i Hercegovine”, br. 12/10, 16/10-isp i 66/13)
- *Smjernice za projektiranje, građenje, održavanje i nadzor na cestama Federacije BiH* (Odluka Vlade Federacije Bosne i Hercegovine, broj 786/06 od 7. 12. 2006)

Rad i zapošljavanje

- *Zakon o profesionalnoj rehabilitaciji, osposobljavanju i zapošljavanju osoba s invaliditetom* („Službene novine Federacije Bosne i Hercegovine”, broj 9/10)
- *Zakon o poticanju razvoja malog gospodarstva* („Službene novine Federacije Bosne i Hercegovine”, br. 19/06 i 25/09)
- *Zakon o obrtu i srodnim djelatnostima* („Službene novine Federacije Bosne i Hercegovine”, br. 35/09 i 42/11)
- *Zakon o posredovanju u upošljavanju i socijalnoj sigurnosti neuposlenih osoba* („Službene novine Federacije Bosne i Hercegovine”, br. 55/00, 41/01, 22/05 i 9/08)
- *Zakon o upošljavanju stranaca* („Službene novine Federacije Bosne i Hercegovine”, broj 111/12)
- *Zakon o radu* („Službene novine Federacije Bosne i Hercegovine”, broj 62/15)

Socijalna skrb i područje invalidnosti

- *Zakon o osnovama socijalne zaštite, zaštite civilnih žrtava rata i zaštite obitelji s djecom* („Službene novine Federacije Bosne i Hercegovine”, broj 36/99, 54/04, 39/06 i 14/09)
- *Politika u oblasti invalidnosti Bosne i Hercegovine* („Službeni glasnik Bosne i Hercegovine”, broj 27/08)

Sport

- *Zakon o sportu u BiH* („Službeni glasnik Bosne i Hercegovine”, br. 27/08 i 102/09)
- *Uredba o određivanju kriterija za dodjeljivanje nagrade sportistima, sportskim djelatnicima*

i sportskim udrugama u Federaciji BiH za ostvarene sportske rezultate na međunarodnim natjecanjima („Službene novine Federacije Bosne i Hercegovine”, br. 27/12, 74/13 i 3/15)

Zdravstvo

- *Zakon o zdravstvenoj zaštiti („Službene novine Federacije Bosne i Hercegovine”, br. 46/10 i 75/13)*
- *Zakon o zdravstvenom osiguranju („Službene novine Federacije Bosne i Hercegovine”, br. 30/97, 7/02, 70/08 i 48/11)*
- *Zakon o pravima, obvezama i odgovornostima pacijenata („Službene novine Federacije Bosne i Hercegovine”, broj 40/10)*
- *Zakon o evidencijama u oblasti zdravstva („Službene novine Federacije Bosne i Hercegovine”, broj 37/12)*
- *Zakon o zaštiti osoba s duševnim smetnjama („Službene novine Federacije Bosne i Hercegovine”, br. 37/01, 40/02, 52/11 i 14/13)*

OSTALI DOKUMENTI

- *Izvešće analize provedbe Strategije za izjednačavanje mogućnosti za osobe s invaliditetom u Federaciji BiH 2011.-2015. godine* Federalnog ministarstva rada i socijalne politike iz prosinca 2015. godine
- *Analiza provedbe Strategije za izjednačavanje mogućnosti za osobe s invaliditetom u Federaciji BiH 2011.-2015. godine* iz prosinca 2015. godine
- *Preporuke Vijeća za osobe s invaliditetom Bosne i Hercegovine za poboljšanje provedbe strateških i akcijskih dokumenata u području invalidnosti na svim razinama vlasti u Bosni i Hercegovini* iz kolovoza 2015. godine

1. RADNA SKUPINA VLADE FEDERACIJE BOSNE I HERCEGOVINE ZA IZRADU STRATEGIJE

1. Dobrica Jonjić, Federalno ministarstvo rada i socijalne politike
2. Ankica Kostić, Federalno ministarstvo rada i socijalne politike
3. Esma Palić, Federalno ministarstvo rada i socijalne politike
4. Marina Bera, Federalno ministarstvo zdravstva
5. Goran Čerkez, Federalno ministarstvo zdravstva
6. Ana Tolo, Federalno ministarstvo kulture i sporta
7. Dženana Prčanović, Federalno ministarstvo kulture i sporta
8. Đenana Gološ, Federalno ministarstvo obrazovanja i znanosti
9. Edvin Granić, Federalno ministarstvo financija/ finansija
10. Amela Hadžiabdić, Federalno ministarstvo financija/finansija
11. Jasmina Avdić, Federalno ministarstvo za pitanja branitelja i invalida domovinskoga rata
12. Tatjana Pejaković, Federalno ministarstvo za pitanja branitelja i invalida domovinskoga rata
13. Nervin Dacić, Federalno ministarstvo prostornog uređenja
14. Željko Matoc, Federalno ministarstvo prometa i komunikacija
15. Ibrahim Šehić, Federalno ministarstvo prometa i komunikacija
16. Nejra Šabić, Fond za profesionalnu rehabilitaciju i zapošljavanje osoba sa invaliditetom
17. Vinko Jerinić, Fond za profesionalnu rehabilitaciju i zapošljavanje osoba sa invaliditetom
18. Nikolina Radovan, Federalno ministarstvo razvoja, poduzetništva i obrta
19. Elvira Bešlija, Vijeće organizacija osoba sa invaliditetom Federacije BiH
20. Haris Haverić, Vijeće organizacija osoba sa invaliditetom Federacije BiH

Aneks 1.

LISTA PROPISA KOJI ĆE BITI PREDMET ANALIZE USKLAĐENOSTI S KONVENCIJOM
I PROPISA KOJI SE TREBAJU DONIJETI

Područje	Propisi koji će biti predmet analize usklađenosti s Konvencijom	Rok izvršenja	Propisi koje treba donijeti	Nositelj/sunositelj aktivnosti	Rok izvršenja
Zdravstvo	Zakon o zdravstvenoj zaštiti („Službene novine Federacije Bosne i Hercegovine”, br. 46/10 i 75/13) Zakon o zdravstvenom osiguranju („Službene novine Federacije Bosne i Hercegovine”, br. 30/97, 7/02, 70/08 i 48/11) Zakon o pravima, obvezama i odgovornostima pacijenata („Službene novine Federacije Bosne i Hercegovine”, broj 40/10) Zakon o zaštiti osoba s duševnim smetnjama („Službene novine Federacije Bosne i Hercegovine”, br. 37/01, 40/02, 52/11 i 14/13)	2019.			
Obrazovanje	Okvirni zakon o predškolskom odgoju i obrazovanju u Bosni i Hercegovini („Službeni glasnik Bosne i Hercegovine”, broj 88/07)	kontinuirano	Tri županije nisu uskladile svoje zakone s Okvirnim zakonom o predškolskom odgoju i obrazovanju u BiH („Službeni glasnik Bosne i Hercegovine”, broj 88/07), i to: SBŽ, HNŽ i ZHŽ .	Nadležni organi zakonodavne i izvršne vlasti u županijama Federacije Bosne i Hercegovine	Sukladno zakonskim obvezama
	Svi županijski zakoni koji tretiraju područje predškolskog odgoja i obrazovanja		Tri županije nisu uskladile svoje zakone s Okvirnim zakonom o srednjem stručnom obrazovanju i obuci u BiH („Službeni glasnik Bosne i Hercegovine”, broj 63/08), i to: SBŽ, HNŽ i Ž10.		
	Okvirni zakon o osnovnom i srednjem obrazovanju u Bosni i Hercegovini („Službeni glasnik Bosne i Hercegovine”, broj 18/03)		Zakoni o obrazovanju odraslih nisu usvojeni u četiri županije, i to: PŽ, SBŽ, HNŽ i Ž10.		
	Svi županijski zakoni koji tretiraju područje osnovnog i srednjeg obrazovanja				

Obrazovanje	Okvirni zakon o srednjem stručnom obrazovanju i obuci u Bosni i Hercegovini („Službeni glasnik Bosne i Hercegovine”, broj 63/08)		
	Svi županijski zakoni koji tretiraju područje srednjeg stručnog obrazovanja		
	Okvirni zakon o visokom obrazovanju u BiH („Službeni glasnik Bosne i Hercegovine”, broj 59/07 i 59/09)		
	Svi županijski zakoni koji tretiraju područje visokog obrazovanja		
	Strateška platforma razvoja obrazovanja odraslih u kontekstu cjeloživotnog učenja u Bosni i Hercegovini za razdoblje 2014.-2020. godine („Službeni glasnik Bosne i Hercegovine”, broj 96/14)	2020.	
	Strateški pravci razvoja karijerne orijentacije u Federaciji BiH za razdoblje 2015.-2020. godina, te Prijedlog akcijskog plana za njihovu provedbu	2020.	
	Strateški plan za unapređenje ranog rasta i razvoja djece u Federaciji BiH 2013.-2017.	2017.	
	Strategija za prevenciju i borbu protiv nasilja u obitelji 2013.-2017.		
Strateški pravci razvoja visokog obrazovanja u Federaciji BiH od 2012. do 2022. godine	2022.		
Pristupačnost	Prostorno uređenje		
		Uredba o prostornim standardima, urbanističko-tehničkim uvjetima i normativima za sprječavanje stvaranja arhitektonsko-urbanističkih prepreka za osobe s umanjnim tjelesnim mogućnostima	Županijska ministarstva prostornog uređenja (osim ZDŽ) IV kvartal 2017.
Pristupačnost	Promet i komunikacije		
	Zakon o komunikacijama („Službeni glasnik Bosne i Hercegovine”, br. 31/03, 75/06, 32/10 i 92/12)	Zakon o izmjenama i dopunama Zakona o cestama Federacije BiH („Službene novine Federacije Bosne i Hercegovine”, br. 12/10, 16/10-isp i 66/13)	2017.

Pristupačnost	Zakon o poštanskom prometu Federacije Bosne i Hercegovine („Službene novine Federacije Bosne i Hercegovine”, broj 76/04)	Izmjene i dopune Smjernica za projektiranje, građenje, održavanje i nadzor na cestama Federacije BiH (Odluka Vlade Federacije Bosne i Hercegovine, broj 786/06 od 7. 12. 2006)		2018.
	Zakon o cestama Federacije BiH („Službene novine Federacije Bosne i Hercegovine”, br. 12/10, 16/10-isp i 66/13)	Naputak o izradi mrežni stranica prilagođenih za pristup informacijama OSI ili samo Odluka-Zaključak Vlade za obveznu primjenu državnog naputka		FMPK, Vlada FBiH, nadležna ministarstva, RAK, Uprava za inspeksijske poslove FBiH, Telekom operateri
	Smjernice za projektiranje, građenje, održavanje i nadzor na cestama Federacije BiH (Odluka Vlade Federacije Bosne i Hercegovine broj 786/06 od 7. 12. 2006)			
	Pravilo 56/2011 o dozvolama za distribuciju audiovizualnih medijskih usluga i medijskih usluga radija (RAK)			
	Pravilo 77/2015 o pružanju audiovizualnih medijskih usluga, Politika sektora emitiranja (RAK)			
	Okvirni zakon o zaštiti i spašavanju ljudi i materijalnih dobara od prirodnih ili drugih nesreća u BiH („Službeni glasnik Bosne i Hercegovine”, broj 50/08) (Uvođenje SOS telefona)			
	Pravilnik o organizaciji, uvjetima i načinu funkcioniranja Operativno-komunikacijskog centra BiH-112 (Uvođenje SOS telefona) Pravilo 39/2008			
	Upravljanje planom brojeva za telefonske usluge u Bosni i Hercegovini („Službeni glasnik Bosne i Hercegovine”, broj 105/08) (Uvođenje SOS telefona)			
	Izborni zakon	Izborni zakon	CIK, OOSI	2017.

Profesionalna rehabilitacija i zapošljavanje		Zakon o profesionalnoj rehabilitaciji, osposobljavanju i zapošljavanju osoba s invaliditetom	FMRSP FZPR OSI OOSI	2018.
		Pravilnik o sadržaju i načinu provedbe nadzora nad zakonitošću rada, općih akata i stručnog rada ustanova, gospodarskih društava, zaštitnih radionica i radnog centra;	FMRSP FZPR OSI OOSI	2019.
		Pravilnik o radnim mjestima i poslovima na kojima se pri zapošljavanju u javnom sektoru daje prednost osobama sa 100% invaliditetom		
		Pravilnik o sadržaju i načinu vođenja evidencija zaposlenih osoba s invaliditetom	FMRSP FZPR OSI OOSI	2019.
Socijalna skrb	Zakon o osnovama socijalne zaštite, zaštite civilnih žrtava rata i zaštite obitelji s djecom („Službene novine Federacije Bosne i Hercegovine”, br. 36/99, 54/04, 39/06 i 14/09)	Zakon o jedinstvenim načelima i okviru materijalne potpore osobama s invaliditetom	FMRSP OOSI, Nadležni organi zakonodavne i izvršne federalne vlasti i županijskih vlasti	2018.
	Zakon o posredovanju u upošljavanju i socijalnoj sigurnosti neuposlenih osoba („Službene novine Federacije Bosne i Hercegovine”, br. 55/00, 41/01, 22/05 i 9/08)	Zakon o zaštiti obitelji s djecom u Federaciji Bosne i Hercegovine	FMRSP, Nadležne federalne i županijske institucije socijalne i dječje skrbi, federalni i županijski organi zakonodavne vlasti	2018.

Socijalna skrb	Zakon o upošljavanju stranaca („Službene novine Federacije Bosne i Hercegovine”, broj 111/12)	Zakon o hraniteljstvu u Federaciji Bosne i Hercegovine	FMRSP Nadležne federalne i županijske institucije socijalne i dječje skrbi, federalni i županijski organi zakonodavne vlasti	2017.
	Zakon o radu („Službene novine Federacije Bosne i Hercegovine”, broj 62/15)	Zakon o socijalnim uslugama	FMRSP, OOSI, Nadležne federalne i županijske institucije socijalne i dječje skrbi, federalni i županijski organi zakonodavne vlasti	2017.
	Obiteljski zakon („Službene novine Federacije Bosne i Hercegovine”, br. 35/05, 41/05, 31/14)	Zakon o Jedinstvenom registru korisnika gotovinskih naknada na koje se ne uplaćuju doprinosi	FMRSP, Parlament FBiH	2017.
	Zakon o preuzimanju prava i obveza osnivača nad ustanovama socijalne skrbi u Federaciji BiH („Službene novine Federacije Bosne i Hercegovine”, br. 31/08, 27/12)	Zakon o sigurnosti i zdravlju na radu	FMRSP, Parlament FBiH	2017.
		Zakon o mirovinsko-invalidskom osiguranju	FMRSP, Parlament FBiH	2017.
		Zakon o preuzimanju financiranja neizmirenih doprinosa za mirovinsko-invalidsko osiguranje za osiguranike zaposlene u Federaciji Bosne i Hercegovine u razdoblju 1. 4. 1992. do 30. 12. 2015.	FMRSP, Parlament FBiH	
		Zakon o organizacijama osoba s invaliditetom	FMRSP, OOSI Parlament FBiH	2017.
		Pravilnik o radu Povjerenstva za utvrđivanje statusa civilnih žrtava rata	FMRSP	2017.

			Jedinstvena lista invalidnosti	FMRSP, Institut za medicinsko vještačenje zdravstvenog stanja	2017.
Kultura i sport	Uredba o određivanju kriterija za dodjeljivanje nagrade sportistima, sportskim djelatnicima i sportskim udrugama u Federaciji Bosne i Hercegovine za ostvarene sportske rezultate na međunarodnim natjecanjima („Službene novine Federacije Bosne i Hercegovine”, br. 27/12, 74/13 i 3/15).	2017.	Zakon o sportu u Federaciji BiH	FMKS, OOSI	2018. i kontinuirano

